

M. Irod. O.

12311

37.

Magyar

I R O D A L M I
R I T K A S Á G O K

Szerkeszti Vajthó László

37. 38.

RIEDL FRIGYES

VÖRÖSMARTY MIHÁLY
ÉLETE ÉS MŰVEI

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. **Bessenyei György: A törvénynek útja. Tudós társaság.** (A budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium 1929—30. évi VIII. osztálya.) Ára 1— P.
2. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai.** (A budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium 1930—31. évi VIII. osztálya.) Ára 2— P.
3. **Benyák Bernát: Joas. Piarista iskoladráma, 1770.** (Budapesti kegyestánítórendi kath. gimnázium. Dr. Perényi József tanár.) Ára 1·50 P.
4. **Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék.** Bécs, 1790. (Budapesti Verböczy István-reálgimnázium. Dr. Várady Zoltán tanár.) Ára —80 P.
5. **Károlyi Gáspár: Két könyv...** Debrecen, 1563. (Budapesti Év. Leánykollégium. Jablonowsky Piroska tanár.) Ára 1·50 P.
6. **Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből.** (Budapesti ciszterci-rendi Szent Imre-gimnázium. Dr. Brisis Frigyes tanár.) Ára 2— P.
7. **Péterfy Jenő zenekritikái.** (A budapesti Berzsényi Dániel-reálgimnázium 1930—31. évi VIII. osztálya.) Ára 1·50 P.
8. **Édes Gergely: Eredeti oktató mesék.** (A debreceni ref. kollégium gimnáziumának 1931—32. évi VIII. A. osztálya. Dr. Zsigmond Ferenc egyetemi rk. tanár.) Ára 1— P.
9. **Dugonics András Magyar példabeszédek és jeles közmondások c. gyűjteményéből.** (Szabó Béla polg. isk. igazgató.) Ára 1— P.
10. **Kazinczy világa.** (Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. Dr. Vajthó László tanár.) Ára 3— P.
11. **Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál Himnusza.** (A Ciszterci Rend bajai III. Béla-reálgimnáziuma. Dr. Tordai Ányos igazgató.) Ára 1— P.
12. **Síralmas panasz.** (Budapesti Zrínyi Miklós-reál-gimnázium. Dr. Ollé István tanár.) Ára 1·50 P.
13. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai.** Második sorozat. (A debreceni fő felső kereskedelmi iskola önképzőköre. Dr. Juhász Géza tanár.) Ára 1·50 P.
14. **Vedres István: A Tiszát a Dunával öszvekapcsoló új hajókázható esatorna.** 1805. (Budapest-Székes-fővárosi „Gróf Széchenyi István” felső kereskedelmi iskola. Dr. Farkas László tanár.) Ára 1·50 P.

M. irod. o. 12511 / 37.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

XXXVII. SZÁM.

RIEDL FRIGYES:
VÖRÖSMARTY MIHÁLY
ÉLETE ÉS MŰVEI

*Sajtó alá rendezte
Szentgyörgyi László tanár.*

Kiadta

*a Budapesti V. ker. áll. Berzsényi Dániel gimnázium
VI., VII., VIII. osztálya.*

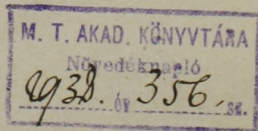
KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

867502

020.016

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Kosztolányi Dezső emlékének

ELŐSZÓ.

Az Irodalmi Ritkaságok sorozatában talán némelyek szemében szokatlan feladatra vállalkoztunk, amikor egyszer már könyvatos jegyzet alakjában megjelent Riedl-előadást adunk ki. Mégis hisszük, hogy nem végeztünk fölösleges munkát. Több, mint három évtizede annak, hogy Riedl Frigyes egyetemi tanszékét elfoglalta s előadásait éppen Vörösmarty műveinek fejtegetésével kezdette meg. Csoma Kálmán e könyvatos jegyzete ma már az érdeklődők számára nehezen hozzáférhető. 1917—1918-ban Riedl újra Vörösmartyról adott elő. Erről az előadásról csak írásbeli följegyzések vannak. Vajk Béla tanár úr jegyzetei alapján a két előadás-sorozatot összehasonlítottuk s inkább csak az adatok csoportosításában találunk némi különbséget, a lényegben nem. Az 1917—18-iki előadásokban Vörösmarty lírájának mindenestre bővebb méltatását találjuk. Viszont az 1906-iki könyvatos jegyzetnek az a körülmény adja meg az értékét, hogy maga

az előadó nézte át s mintegy az ő jóváhagyásával jelent meg. Mindamellet ezt a jegyzetet is átnéztük s a kétségtelen íráshibákat kijavítottuk; néhány lényegtelen részt — már csak anyagi okból is — kénytelenek voltunk mellőzni.

Köszönetet mondunk elsősorban Krompaszky Miksa tankerületi főigazgató úrnak, a Berzsényi Dániel gimnázium igazgatójának, hogy ennek a kötetnek megjelenését erkölcsi és anyagi támogatásával lehetővé tette. Köszönjük dr. Bartoniek Emma úrhölgynek, a Nemzeti Múzeum könyvtárnokának, a közlési jog szíves átengedését.

Budapest, 1937. május havában.

Szentgyörgyi László,
a Budapesti Berzsényi Dániel gimnázium
tanára.

RIEDL FRIGYES.

Az Irodalmi Ritkaságokban eddig megjelent Riedl-előadások bevezető méltatásai szinte fölöslegessé teszik, hogy élete és irodalmi működése ismertetésére hosszasabban kitérjünk. Ámde talán mégsem leszünk méltatlanok az ő emlékéhez, ha éppen az ő kedvelt eljárását követve, röviden, pontokba foglalva foglaljuk össze jelentőségét.

a) Példaadó egyéniségével, mély emberi érzésével, megértő szeretetével, természetességével és közvetlenségével új tanári generációt nevelt.

b) Rendkívül érzékeny finom lélek; kongeniális tud lenni azokkal a nagy írókkal, akikkel foglalkozik. Az emberi lélek mélységei érdeklik legjobban.

c) Logikus fő, rendszerező, világos áttekinthetést nyújtó képesség.

d) Az alapos, forrásokra visszamenő tudományos munka hangoztatója, felületes megállapítások, elhamarkodott ítéletek szigorú elbírálója.

e) Távoll áll minden dogmatizmustól, s mégsem lehet soha rajtakapni következtelenségen. Nem lovagol elméleteken. A művelődéstörténet

anyagi és lelki alkotóelemeit egyaránt vizsgálja. Egyik legnagyobb szellemtörténészünk s ezt a szót „szellemtörténet“ sohasem ejtette ki.

f) A szaktudós egyoldalúságától megóvja európai látóköre, messze túl a magyar glóbuson, s emberi látóköre, messze túl a szépirodalom horizontján. (Érdekes mégis, hogy legszebb könyvét a finitizmussal vádolt Aranyról írta.)

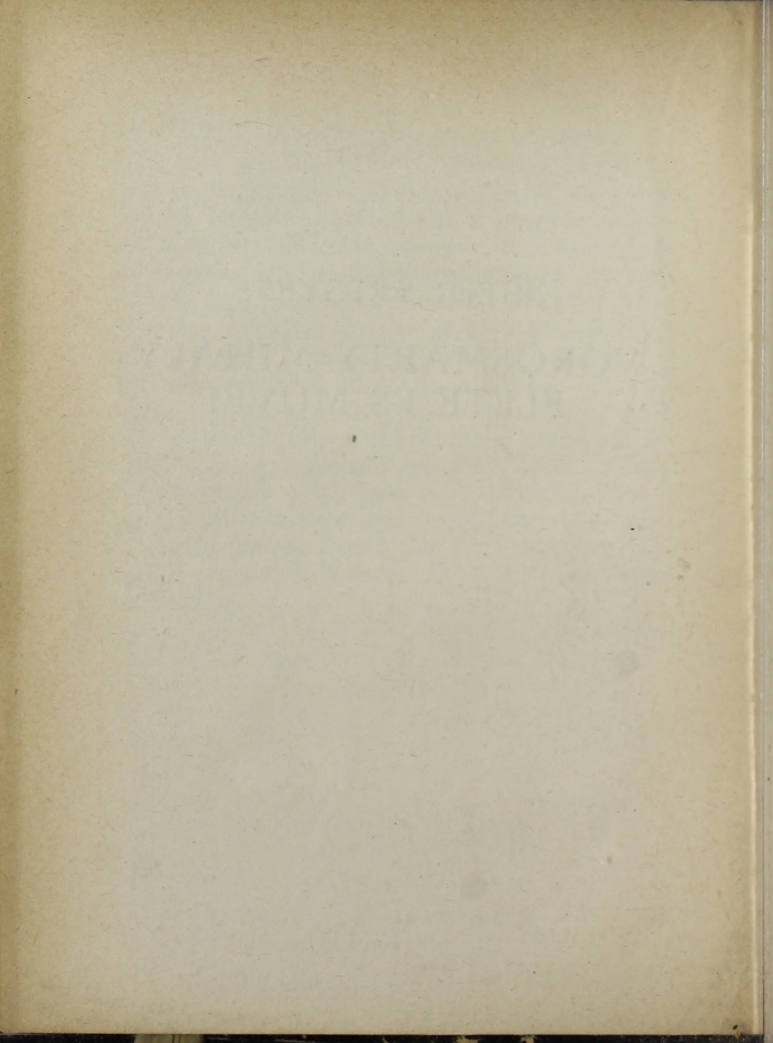
g) Bár nevelése erősen német hatások alatt volt, a német szellem csak erősen rendszerező hajlamán érezhető meg, de különben sikerült magát függetlenítenie a német homályosságtól, határozatlanságtól, a zűrzavaros szöösszetételekkel űzött gyerekesen schizoid játéktól. Mint az igazi lélek általában, ő is közelebb van a logikus latin szellemhez, a tényekre merészen rávilágító francia ésprit-hez s a tényekhez való szigorú ragaszkodásával az angol empirista módszerhez.

Szentgyörgyi László.

1

RIEDL FRIGYES:
VÖRÖSMARTY MIHÁLY
ÉLETE ÉS MŰVEI

BEVEZETÉS.

1. A tudományos irodalmi foglalkozás módszerei.

Ezen előadásokban a legnagyobb költők egyike elé akarunk lépni, Vörösmarty Mihály elé. Ezekben az órákban tudományosan akarunk foglalkozni Vörösmarty Mihály életével és műveivel. Mit tesz az: tudományosan? Kétféle szempontból lehet a tudományos értéket valamely irodalomtörténeti tárgyalásnak megbírálni. Az első kritérium, hogy az illető kutatás visszamegy az eredeti forrásokhoz, második kritérium, hogy keresi az okozati összefüggést. E két szempont nélkül nincs valódi tudományos tárgyalás. Azonban nézzük egy kissé pontosabban. Mit tesz az, visszamenni az eredeti forrásokhoz, kideríteni az okozati összefüggést?

Eredeti forrás mindig az a forrás, mely legközelebb áll ahhoz a tárgyhoz, dologhoz, személyhez, amelyről vagy akiről beszélünk, tehát nem másodkézből való forrás, hanem olyan, amely lehetőleg az eredethez, az illető dologhoz magához visszavezet bennünket. A literatúrában nagyon sok ilyen másodkézből való ítélet és adat van közkézen; innen a sok tévedés.

Aztán valami valódi tudományos szellemű kutató az eredeti forrásokat megvizsgálja és kideríti a tévedést. Vannak ilyen tévedések, melyek nagyon könnyen kideríthetők, épp Vörösmartyra vonatkozólag is. Van egy jó kézikönyvünk Vörösmartyra vonatkozólag, amely újabban jelent meg s amelyben el van mondva a Vörösmarty-féle époszok tartalma, világosan és szépen és mégis nagy hibába esnénk, ha ez után indulnánk ahelyett, hogy magát az époszt elolvassuk. A „Magyarvár“ című éposz tartalmát pl. nagyon különösen mondja el a szerző. Ennek az époszoknak a végén ugyanis egy párthus király panaszkodik, hogy elvesztette a leányát s ez a könyv úgy adja elő ennek az époszoknak a tartalmát, hogy ez a párthus király elvesztette a *kedvesét*. Egész más irányba tereli tehát a cselekvényt, mint ahogy Vörösmarty gondolta. Íme, még egy egyszerű dolognál is lehet téves adatot találni. De ha ebben a tévedésben meg nem maradunk, hanem visszamegyünk az eredeti forráshoz, itt Vörösmarty époszához, akkor mindjárt észre vesszük a nagy tévedést. Ítéletekben is így van. Azt olvasom Gyulai könyvében, hogy az a jelenet „Eger“-ben, midőn Omár búcsút vesz Idától — voltaképp ez az Omár Vörösmarty és Ida Perczel Etelka —, ez a jelenet tehát, midőn Omár-Vörösmarty búcsúzik Ida-Etelkától, a magyar költészetnek egyik legnagyobb remeke. Megvallom, ahányszor elolvastam az époszoknak ezt a részét, Vörösmartyhoz méltónak találtam,

de azt, hogy elsőrangú remeke Vörösmartynak, nem találtam. Meglehet, hogy itt a nagy ítélő, Gyulai tévedt. Ha pedig nem néznők meg magát a művet, mindannyian a tévedést tőle eltanulnók. Első tehát minden kutatásnál, már amennyire lehet, visszamenni az eredeti forrásokhoz. Ez mutatja a valódi tudást.

Második az okozati összefüggés megállapítása. Minő okozati összefüggés van pl. egy irodalmi munkánál; ennek is van valami oka, melyet tudományosan meg lehet állapítani? Igen. Itt is példával akarom megvilágítani állításomat. Okozati összefüggést keresni annyit tesz, mint valamely tüneménynek meghatározni az okát, olyan tüneményeket, melyek nélkül az illető tünemény elő nem állt volna. Például Zalán futása megjelenését, sajátos jellegét nagyon sokféle ok idézte elő. Majd később bőven tanulmányozni fogjuk ezeket, most csak kettőt, hármat említek föl. Például akkor kedvelték meg nagyon és olvasták újból Anonymus krónikáját, mely Zalán futásának egyik forrása. Ekkor jelent meg egy munka, amely buzdította Vörösmartyt és mintául szolgált neki: „A székelyek Erdélyben“ című éposz. Akkor lendült fel újból a magyar hazafiság, amely már majdnem elaludt az előbbi évtizedekben. Ezek és a politikai izgalmak s szubjektív okok, melyek Vörösmarty életében rejlenek, mintegy természetes tüneményt idézték elő, hogy ez a fiatalember éppen Zalán futását írta meg.

2. Források.

Áttekintésül akarom adni mindazon forrásokat, melyek Vörösmartyra vonatkoznak. Csak az általános érdekűeket említem meg; amelyek inkább csak azokat érdekelik, akik valamely Vörösmartyra vonatkozó részletkérdéssel óhajtának foglalkozni, nem fogom felsorolni. A legfontosabb források minden költő művére nézve — és ezt sokan elfelejtik, akik költőről írnak, beszélnek, szónokolnak — természetesen a saját munkái.

Vörösmarty művei több kiadásban vannak meg. Ezek közül azonban bennünket csak két kiadás érdekel. Megvannak művei — és ezek bennünket csak történeti szempontból érdekelnek — abban a nagy kiadásban, mely még Vörösmarty életében jelent meg 1833-ban először három kötetben s 1840-ben másodszor négy kötetben. Ezt maga Vörösmarty adta ki. Harmadszor 1845 és 48 között jelentek meg a költő munkái tíz kötetben, de ezt már Vörösmarty két igen bizalmas barátja, Bajza József és Toldy Ferenc adta ki. Ez a kiadás nem teljes és szintén csak történeti szempontból fontos. Sokkal teljesebb mindezeknél a *Gyulai-féle* kiadás. Gyulaitól két kiadás van. Az első 1863—64-ben jelent meg. Furcsa, hogy az első kötetek 1864-ben jelentek meg, az utolsók pedig 1863-ban, már legalább a címlap szerint. Címe ez: *Vörösmarty minden munkái. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál. Budapest*

Ráth Mór 1863—1864. Ez tizenegy kötet; Gyulai ugyan azt mondja az előszóban, hogy tizenkét kötet, de a tizenkettedik kötet nem jelent meg. Ez az első bő és már kritikai apparátussal megjelent kiadása Vörösmartynak.

A második kiadást, mely nagy figyelmet érdemel, szintén Gyulai rendezte 1884-ben sajtó alá. Ennek címe: *Vörösmarty összes munkái. Teljes kiadás, rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál 1884.* Azért is nevezetes ez a kiadás, mert ez az első igazi kritikai kiadás a mi irodalmunkban. Az első kiadás, ahol a költő szövege a legnagyobb gondossággal van helyreállítva és jegyzetekben a mű első megjelenése, a különböző szöveg-variánsok, mind pontosan meg vannak jelölve. Mind a kettőhöz van életrajz csatolva; az első kiadáshoz egy nagy életrajz, melyet később Gyulai külön is kiadott, a másodikhoz pedig a nagy életrajznak egy kivonata. Ezek voltak a legfontosabb kiadásai Vörösmarty összes munkáinak.

Bibliográfia. A legfontosabb munka, amelyet Vörösmartyról írtak, *Gyulai Pál életrajza Vörösmartyról.* A magyar litteraturának remeké. Vörösmarty nemcsak mint költő jelenik meg benne, hanem emberi oldaláról is jellemezve van benne az egész korszak, az az egész lelkes írócsoport, amely Vörösmarty mellé gyűlt; különösen szép a költő ifjúkorának jellemzése, az ellentét, mely a két Vörösmarty-fiú között volt. Továbbá a kornak hatása Vörösmartyra: hogy lesz a Pestre érkezett

ifjúból mélabús költő. Gyulai minden elfogultság nélkül tekinti Vörösmarty műveit. Drámáit például rendkívül szigorúan bírálja, de azért Vörösmartynak minden költői sajátságát ismeri és érti.

A második munka, mely Vörösmartyról szól, Gyulai Pál jegyzetei Vörösmarty műveinek kiadásához. Vörösmarty munkáinak minden kötetéhez hátul jegyzeteket csatolt Gyulai, melyek nemcsak a közölt munkának egyes passzusaira vonatkoznak, hanem a munkának a keletkezésére és Vörösmarty életére is rendkívül becsesek.

A harmadik igen fontos munkának a címe: *Vörösmarty-émlékkönyv. Kiadta a székesfehérvári Vörösmarty-kör. Szerkesztette Czapáry László. 1900.* Ez a Vörösmarty-jubileum alkalmával jelent meg s megvannak benne Vörösmarty levelei, önéletrajza, családi okiratok Vörösmartyra vonatkozólag, Kemény és Eötvös emlékbeszéde Vörösmartyról, azonkívül a székesfehérvári ünnepélyről szóló leírás. Ez igen jeles könyv, de még inkább emeli az értékét az, hogy hátul a könyv végén egy Vörösmarty-bibliográfia van közölve, időrendben felsorolva. Olyan érdemes könyv ez, hogy nem fogunk megbotránkozni, ha egy kis hiba is esúszott a bibliográfiába. Ugyanis a munkák között „Szondy két apródjá“-ról szóló munka is közölve van, tehát az író feltételezte, hogy a „Szondy két apródjá“-t Vörösmarty írta.

Azonkívül van Vörösmartyról egy kis illusz-

trált könyv *Gellért Jenőtől* az ifjúság számára, amely áttekinthető módon adja elő a Vörösmartyra vonatkozó dolgokat.

Újabban megjelent *Kont Ignáctól* egy kis könyv (Michel Vörösmarty 1800—1855. Par. I. Kont. Paris, 1903.), mely élvezetes, szép-irodalmi formában ismerteti Vörösmarty életét és munkái tartalmát is előadja.

Vannak azonkívül Vörösmarty egyes műveiről magyarózott, jegyzetes kiadások, melyek el akarják oszlatni azokat a nehézségeket, melyek felmerülnek Vörösmarty munkáinak olvasásánál. Ezek közül négyet ismerek és ajánlhatok. Az első: Zalán futása. Magyarázta és fölvilágosító jegyzetekkel ellátta Erdélyi Pál. Franklin-társulat. A második: Cserhalom. Magyarázta Pintér Kálmán. Iskolai Írók Tára. Franklin-társulat. A két szomszédvárt Vozáry Gyula magyarázta s ezek a magyarázatok különösen nyelvi tekintetben értékesek. Csongor és Tündét Torkos László magyarázta. Ez szintén a Franklin-társulatnál jelent meg.

Vörösmartyról nagyon sokféle értekezés, monográfia jelent meg. Ezek közül egyet említek, mert első: a Toldy Ferencről való. Midőn Vörösmarty még úgyszólván kezdő költő és Toldy Ferenc nagyon kezdő esztétikus volt, akkor Toldy már egy egész könyvet írt barátjáról, Vörösmartyról. Címe: Aestheticai levelek Vörösmarty epikus munkáiról. Írta Toldy Ferenc. Pesten, 1827. Toldy huszonkét, Vörösmarty pedig huszonhét éves volt ekkor.

3. Vörösmarty alakja a magyar irodalmévtörténetben.

Vörösmarty költői pályájának fontosságát nagyjában négy szempontból lehet megítélni, korszakalkotó hatása négy pontba foglalható. Először Vörösmarty fontos és nagy jelenség, mert vele kezdődik a magyar literatúrának virágkorszaka. Ő a magyar irodalom virágkorszakának első nagy költője. Második főértelme, második ilyen epochális sajátága Vörösmartynak, hogy ő teremtette meg a magyar költői nyelvet, azaz azt a költői nyelvet, melyet ma minden költő, minden szónok használ, ha lendületesebb akar lenni, melyet mindegyikünk használ, ha valami magasabbstíli beszédet, pl. felköszöntőt akar mondani. Ezt a nyelvet Vörösmarty használta először; mindazon költői munkák, melyek Vörösmarty előtt irattak, nagyban különböznek azoktól, amelyeket utána írtak. Harmadszor: Vörösmarty az ihletnek, elragadtatásnak a költője. Talán még a külföldi költészetben sincs költő, akiben ez olyan erős volna, olyan valóban egekig emelkedő, mint Vörösmartyban. Negyedszer: Vörösmartyban egyesülnek — s egyesülnek nemesítve és fokozva — az előbbeni költészeti irányoknak legfőbb jelességei. Vörösmartyban egyesül a romantikus szellem és irány a klasszikus iránnyal és a népies iránnyal.

Ha valamely nagy költőről akarunk szólni, mindig három szempontra kell tekintettel len-

nünk. Három tényező az, amelyet a irodalomtörténet okvetlenül vizsgál. Egy hasonlatot mondok e részben. Ha egy billiárdgolyót el-lökünk, akkor ennek mozgása három tényező-től függ. Függ először magától a golyótól, a golyónak az anyagától; egészen más lesz moz-gása ugyanazon lökésnél, ugyanazon körülmé-nyek között egy ólomból való és egy csontból való golyónak. Másodszor függ — és ez ter-mészletes — az illető terület felszínétől, minő-ségétől, melyen mozog; egészen másképp fog mozogni, ha a terület érdes, mintha síma. S végül harmadszor függ attól a lökésiránytól, melyet adunk a golyónak. Így van ez az iro-dalmi munkáknál is. Az első tényező itt maga az ember, a költő *egyénisége*, mint a golyó minősége. Második tényező a *környezet*, a szel-lemi légkör. Ez némiképen az, melyet francia kifejezéssel milliónek szokás mondani, azaz az emberek, a szellem, melyben az illető mozog, a viszonyok, melyek között él, az irányzatok, melyek rá hatnak s a közhangulat, mely lelke-síti vagy elnyomja. Mindezek a körülmények képezik a második szempontot, melyből min-den irodalmi munkát, minden író-t tekinteni kell. A harmadik tényezőt azon irodalmi *hatá-sok* alkotják, melyek irányt adtak a költőnek. Ezt a három szempontot fogjuk részletesen alkalmazni Vörösmarty nagy alakjára.

4. Ifjúkori hatások.

Mielőtt azon hatásokat tanulmányoznók, melyek Vörösmarty működését irányították, szellemének nemes szint adtak, lássuk ifjúkorából a legfőbb életrajzi adatokat.

1800. December 1-én születik Nyéken, amint ő maga önéletrajzában előadja.
1812. Grammatikai iskolába lép.
1813. Írja első latin versét.
1814. Írja első magyar versét.
1816. Novemberben elhagyja Székesfehérvárt és Pestre jön a piarista gimnáziumba.
1817. Meghal apja és ekkor megy november havában Börzsönybe Perczelékhez nevelőnek, hol 1825-ig marad s amely család nagy befolyással lesz kedélyére, műveltségére, költői irányára, egész életére.
1820. Lát Kisfaludy Károlytól egy színdarabot, ami nagyjelentőségű esemény nála. Ekkor harmadéves filozófus.
1822. A tolnamegyei alispánhoz megy Görbőre joggyakorlatra.
1823. Megkezdni írni Zalán futását.
1824. Jegyző a királyi táblánál.
1825. Novemberben megjelenik Zalán futása.
- Ezek a külső száraz adatok.

A 15., 18., 22., 23., ezek a döntő évek az ember életében. Az embernek egész későbbi élete már ekkor megvan az ifjúban, de nem kifejlődve, mint élet, ezt a későbbi idő adja meg, hanem

megvan vágyakozása, terve, tehetsége alakjában. Ezen tervek, óhajtások különböző inspirációk kifejlődése, ez az, amit emberi életnek nevezünk. Azért Vörösmartynál ezeket az éveket bizonyos előszeretettel fogjuk tanulmányozni.

Rendkívül fontos, hogy milyen milióbe, milyen szellemi környezetbe lép a fiatalember ebben a korban. Ha nagyon hideg a fürdő — hogy egy hasonlattal éljek —, amelybe belép, akkor megfagy; ha nagyon meleg, akkor elbágyad; ha mérsékelten hideg, az talán erős mozgásra ad neki alkalmat.

Lássuk elsősorban azt a Pestet, ahová Vörösmarty került s amely egész atmoszférájával hatott az ő ifjú kedélyére. Vörösmarty 16 éves korában (1816. novemberében) jött először Pestre, lépett a pesti műveltség körébe s aztán mint tanuló állandóan Pesten maradt; később ugyan nevelő lett, de mindig vissza-visszatért Pestre és mint író, majdnem egész életét Pesten töltötte.

Minő volt az a Pest, melyet Vörösmarty talált? Ha a mai nagy világvárosias Budapestét tekintjük, akkor nehéz elképzelni a Vörösmarty Pestjét. Pest városának akkor hatvanezer lakosa volt; a huszas években, mikor Vörösmarty fellépett, nem volt tehát annyi, mint ma Szabadkának. A város külseje is egészen más volt. A város kapuit ugyan Vörösmarty már nem látta, de csak nemrégben bontották le őket. És nemcsak abban tért el a régi

Pest a maitól, hogy sokkal kevesebb lakosa volt és hogy falák vették körül a várost, a *nyelv* is egészen más volt, mint ma. Az uralgó nyelv *német* volt. „A Józsefvárosban nem sok a magyar“, jegyzi meg a korabeli tanu, Csaplovich, akinek a múlt század huszas éveiben jelent meg a könyve német nyelven. Csaplovich szerint (I. kötet, 179. lap) az akkori budai lakosokat igen könnyen meg lehet különböztetni a pesti lakosoktól. A pesti látogatót ugyanis Budán mindjárt fel lehet ismerni, mert „szeretetreméltóan frivol“, míg a budai Pesten rendkívül komolyan és mérsékelten viselkedik.

Fontos tudni, hogy azért az akkori Pest nem volt teljesen minden szellemi élet híján. Volt ekkor Pesten a mai Redout helyén egy nagy színház, melyben háromezer ember fért el. Ez a színház azonban, bár állami szubvenciót kapott, kilencvenezer forintot, teljesen német volt s csak néha játszottak benne magyar színészek. Az irodalmi körök akkor igen lelkesek voltak, de kevés volt az író. Csaplovich említi — s ez irigylésreméltó dolog —, hogy női író is volt, de csak kettő.

Ami a mai irodalmi életet annyira jellemzi, napilapok akkor nem voltak. Az akkori folyóiratok közül csak azokat említjük, melyeknek Vörösmarty részint munkásuk volt, részint állást foglalt velük szemben. A legfontosabb folyóirat akkor a *Tudományos Gyűjtemény* volt, ez volt a művelt közönség főközlönye.

Szerkesztője eleinte Fejér György volt, később Vörösmarty. Ez a közlöny 1817-ben keletkezett és sokáig fenntartotta magát, egészen 1841-ig. Ez a legfontosabb. Vetekedett vele némiképp Kulcsár Istvánnak *Hazai és Külföldi Tudósítások* című folyóirata, mely 1806-tól 1839-ig tartotta fenn magát. Később, midőn Vörösmarty már mint író fellépett, nagy tekintéllyre emelkedett a *Felsőmagyarországi Minerva*. 1825—1836. Ennek nem volt olyan nagy jelentősége, mint az előbbieknél, nem is volt annyi előfizetője. A legolvasottabb lap Bécsben jelent meg: a *Magyar Kurir*. Csak a Tudományos Gyűjteménynek volt nagy közönsége, tán ezer előfizetője.

5. Viszonyok, melyek Vörösmartyra hatottak.

Hogy Vörösmarty költészetét igazán megismerhessük, be kell őt helyeznünk azon körülmények közé, melyek rá hatottak és az emberek közé, akikkel érintkezett. Minők voltak azok a viszonyok, melyek közé a mult század huszas éveiben Vörösmarty jutott, midőn mint író fellépett? Rövid feleletül adhatjuk: olyanok voltak ezek a viszonyok, hogy mindannyian egyenkint és összevéve is a *mult* felé terelték őt, a mult dicsőítésére ösztönözték, de — s ezt lényegesnek és fontosnak tartom — mégis reményt és bizalmat keltettek benne. A viszonyoknak ez a kettős jellege magyarázza meg Vörösmarty felléptét és költői műveinek

irányát. Mi irányította, hajtotta őt a mult dicsőítése felé? 1. Magyarország akkori köz-állapotai. 2. Az irodalmi minták, az irodalmi példák, az akkor megjelent legfontosabb irodalmi művek, költői termékek. 3. A történeti bűvárlatok iránya. 4. A korabeli költészetnek romanticizmusa. Ezek mind a mult felé irányították képzeletét s elmondhatta, mint Arany János:

„Engem is a bánat megviselvén zordul,
Vigaszért hő lelkem a multakba fordul
Azokkal időzöm, akik másszor voltak,
Mit az élet megvon, megadják a holtak.“

De volt valami, ami mégis reménnyel töltötte el, ami élesztette egész szellemi létét s ezek a magyar irodalmi állapotok voltak.

a) *Közállapotok.*

Ne maradjunk az általános szavaknál, nézzük pontosabban, hogy melyek voltak ezek az egyenkint felsorolt tényezők. Nem akarom Magyarország akkori közviszonyait behatóan jellemezni, csak egypár jellemző adatot említek föl. Milyen közállapotok voltak akkor? A közállapotok igen szomorúak voltak; a jobb szellemek elvesztették már némikép reményüket Magyarország jövőjében. Mindenki a multba tekintett már csak. Vörösmarty is a jelentől elválva, a multban keresett vigasztalást; ott kereste a nemzeti ideálok megtestesülését.

Miért voltak a közállapotok ilyen szomorúak?

Magyarország először el volt szegényedve. A tizes évek igen szomorú évek voltak a magyar népre, nemcsak, hogy két éven át éhínség volt, hanem minden magyar embert sujtott a devalváció, mely kétszer egymásután (1811-ben és 1816-ban) szállította le a pénz értékét. A korszak egyik legelmésebb férfia, Berzeviczy Gergely, ki látta mindezen események lefolyását, igen helyesen mondta ekkor: „Ausztria bennünket szivacsnak tekint, kiprésel, de csak azért, hogy megint teleszívjuk magunkat s aztán megint présel egyet.“

A második szomorú körülmény, mely különösen a költőket bántotta, az idegen nyelvnek a használata volt a magyar helyett. Erre nézve igen jellemző dolog, ami egy alkalommal történt. Bolognában élt akkor Mezzofanti, aki a világnak legnagyobb nyelvzsenuje volt. Hetven nyelvet tudott, közöttük a magyar nyelvet is. Bolognába érkezett József nádor kíséretével s ekkor az olaszok azt gondolták, hogy nem lehetnek udvariasabb dolgot, mint ha a magyar főember fogadására olyan embert jelölnek ki, aki magyar beszéddel üdvözölheti a magyar követiséget. S Bologna kapujánál Mezzofanti fogadta a magyar urakat, szép magyar beszédet mondott és midőn az olasz befejezte beszédét, a magyar urak a főherceggel élükön egymásra néztek és egy se tudott egy szót sem magyarul szólani. Csak az olasz tudott magyarul, a magyarok nem tudtak. Élénken kitetszik ebből a jelenetből is, mennyire el volt akkor a magyar

nyelv hanyagolva; még a legfontosabb hivatalokat betöltő főurak se tudtak magyarul. A főnemesek egy része pl. színházakat pártolt, de német színházakat s míg a bécsi színház egy részét magyar urak tartották fenn, Budapesten nem volt magyar színház. A magyar nyelvet nem tanították, mint rendes tantárgyat, csak 1819 óta.

A harmadik és szintén igen nyomasztó körülmény volt, hogy ebben az időben a szabad gondolkodást elnyomta a gyámkodás szelleme és a cenzura. A gyámkodás szelleme akkor egész Európában megvolt; a fejedelmek, a kormányok azt gondolták, hogy kötelességük nemcsak az ország rendjére ügyelni, hanem egyzersmind arra, hogy minő véleményeket táplálnak alattvalóik, minő könyveket olvasnak. Ez annyit jelentett, hogy minden könyvet, melyet ki akartak nyomtatni, be kellett mutatni egy úrnak, aki kék ceruzával elolvasta és kegyetlenül kitörölt belőle mindent, amit a legfőbb állami rend és a katolikus vallás ellen valónak tartott. Ez az önkényes eljárás borzasztó csapás volt az egész litteratúrára. Csak egy nevet kell mondanom, hogy ennek a szomorú hatását jellemezzem: Katona József nevét, kinek a drámáját a cenzura nem engedte színpadra és így nem tehetett hatást és Katona elhallgatott; a legnagyobb tehetséget elfojtotta a cenzura. Van egy érdekes fölterjesztése ebből az időből Bars megyének, amely annyiszor föl emelte tiltakozó szavát a nemzeti sérelmekkel

szemben s ebben a fölterjesztésében ezt írja a királynak: „Miért zárattak el előttünk a művelődés forrásai?“ Tudniillik nemcsak a magyar könyvek felett gyakoroltak cenzurát, de idegen könyvek behozatalát sem engedték meg, ha bármilyen gyanú is terhelte őket. Kisfaludy Károly így kiált fel egyszer haragjában: „Úgy látszik, már imádságos könyveket kell írnom, mert mást nem engednek meg.“ A helytartótanács elrendelte, hogy Kant filozófiája mellőzendő; Kant könyveit nem szerették látni, filozófiáját nem volt szabad tanítani, nem pedig azért, mert a helytartótanács véleménye szerint Kant filozófiája „veszélyes, homályos és fellengző“. Mind e három kifejezés arra mutat, hogy Kantról éppenséggel semmit sem tudtak. Ilyen irodalmi felfogása volt a cenzúrának; valóságos ellensége a magyar szellemi életnek, a magyar szellemi élet fejlődésének.

Mindezen szomorú körülményekhez és állapotokhoz hozzájárult még, hogy a tizes évek végén, 1812-től egész 1825-ig, a császári kormány mintegy el akarta altatni a magyar alkotmányt. Ez Metternich terve volt. A magyar hazafiak azt gondolták, hogy talán már elveszett Magyarország alkotmánya örökre és vele együtt a magyar szabadság s ezzel a magyar nép, a magyar faj. Ez volt a meggyőződésük és ennek a hatása meglátszik Vörösmarty Zalán futásán is. 1812-től 1825-ig nem volt országgyűlés. Az akkori politika egész Közép-Európában az volt, ami Metternich

politikája, a stagnáció politikája: meg kell állnunk, jól van úgy, ahogy most van, nem kell semmit változtatni az állapotokon, mert a stagnáció adja meg a népeknek a békéjét s biztosítja az európai egyensúlyt. Ez volt Metternich politikájának főelve. Az 1825-i országgyűlést megelőző események ismereteseek. Magyarország most is, mint József alatt, Ferenc önkényével szemben is a municipiális szabadságnak védőpaizsát emelte fel s ezzel óvta meg szabadságát. A megyéknek kétségbeesett küzdelme támadt az abszolút hatalommal szemben és nem lehetett tudni a 20-as években, ki fog győzni. Egy kétségbeesett harc, amelyben azután tizenhárom év múlva a megyei alkotmány győzött. A levegőben ekkor mintegy a vihar illata volt, valami elektromos feszültség s amint az egyes ember a vihar közelében nyugtalanná, idegessé lesz, így volt az egész magyar nemzettel. Valami nyugtalanság, kétség fogta el a nemzetet, hogy mi lesz. Magyarország akkor, azt lehet gondolni, egy forradalom előtt áll, azon forradalom hajnala előtt, mely azonban csak 1848-ban tört ki. Hogy minő volt a hangulat akkor, arra jellemző Vörösmarty egy költeménye, melyet ifjú korában, 1822—1823-ban írt. Bercsényi találkozik Rákóczival Lengyelországban.

BERCSÉNYI: Rákóczi itt?

RÁKÓCZI: Bercsényi, haj!

Szököttek itt vagyok
Külföldön.

BERCSÉNYI: Oh! — és a haza?

RÁKÓCZI: Hanyatlik, népe dől.

BERCSÉNYI: S mi élve látjuk ezt? Hazám,
Ki lesz majd gyámolod?

RÁKÓCZI: Ha mink kivesztünk, vész az is,
Árpád hazája vész!

BERCSÉNYI: Oh! Sírj fölötte nagy világ,
Szabadság, sírj te is.

A nagy világ sír Magyarország sorsán: ez a gondolat visszatér aztán évek mulva Vörösmarty leghíresebb költeményében: „S az ember millióinak szemében gyászkönyv üli.“ A korszak tehát ilyen elszomorító, a multba terelő volt, mert egy nagy alkotmányos küzdelemnek a korszaka volt ez, amely küzdelemnek a végét nem tudták előre s amely kétségbeejtette a honfiakat. Ezek a szomorú politikai viszonyok voltak azok, melyek elzsibbasztották a szellemeket és megfosztották minden reménytől; képzeletüket egyenesen a multa irányították, honnan az ősi dicsőség világított feléjük. Ez az állapot teljesen áthatotta Vörösmartyt.

De bármilyen szomorúak voltak is a közállapotok, volt az akkori Magyarországon valami, ami Vörösmartynak szárnyat adott: voltak ellenhatások, melyeknek köszönhető, hogy mégis a magyar irodalom el nem aludt, meg nem szűnt. Ilyen irodalmi hatások, amelyek a szellemek fölbuzdítására szolgáltak: 1. a nyelvújítás, 2. Kisfaludy Károly színművei, melyek meghódították az egész magyar közönséget. 1820-ban azt mondotta Ferenc király: A világ

megbolondult Magyarországon („stultizat“), de azért mégis elment a színházba, mely alkalomra külön felhívatta a székesfehérvári színházi társaságot és megnézte Kisfaludy darabját elejétől végig s igen jól mulatott. A király tehát a magyar alkotmányt elmellőzi, de az akkor fejlődő magyar irodalmat respektálja. A harmadik irodalmi hatás az *Auróra*-kör, illetve az *Auróra*-zsebkönyv megjelenése.

Biztató és lelkesítő körülmény volt továbbá, a tudományos életnek felelevenedése: a magyar Nemzeti Múzeum alapítása, a Marczibányi István-féle díj kitűzése olyan célokra, melyek a magyar nyelv művelését elősegítették.

b) *Irodalmi hatások.*

Azonban nemcsak a közviszonyok hajtották Vörösmartyt a múlt felé, hanem az irodalmi minták is. A múlt mintegy kínálkozott ekkor a litteraturában feldolgozásra. Feltűnő például, hogy mennyire a levegőben volt akkor Árpád alakjának költői feldolgozása. Amint tudjuk, Zalán futása Árpáddal foglalkozik, de ez nem az egyedüli ilyen mű, előtte, mellette egy egész sor más munka van vagy készül, vagy már megjelent.

Árpádról akart époszt írni *Virág Benedek*. Ő éppen nem volt époszíró, egész lelkével lírai költő volt, de inkább erőszakolta tehetségét csakhogy Árpádot mutathassa be a magyar

közönségnek. Abban az időben, mikor azt gondolták, hogy Magyarország elvész, fel akarták ébreszteni annak a férfiúnak az alakját, aki Magyarországot szerezte. Virág Benedeken kívül époszt írt *Csokonai*, de ebből csak 51 hexameter készült el. Az ő époszában is előfordul Zalán, az ő éposza szintén ilyen a mult dicsőségét felelevenítő nemzeti költemény akart lenni, azonban haláláig dolgozott rajta s nem tudta elkészíteni. Ugyancsak Árpádról akart époszt írni *Fábián Gábor*, nem nagy költői tehetség, de igen jó fordító, igen sokoldalú, nagyműveltségű író, aki Árpádot hasonló célzattal, mint *Csokonai*, egy hősköltemény középpontjává akarta tenni. Pázmándi *Horvát Endre*, aki ennek a korszaknak Vörösmarty mellett a legkedveltebb époszírója volt, szintén írt egy költeményt Árpádról. Ez meg is jelent 1831-ben, tehát Zalán futása után, de ő már előbb dolgozott rajta, s már Zalán futása előtt is jelentek meg ebből az époszból egyes részek az *Aurora*-ban. Pázmándi *Horvát Endrét* különösen *Horvát István* ösztönözte ilyen „Árpádiász“ megírására. *Horvát István*, a történetíró, azt fejtette *Horvát Endrének*, a költőnek, hogy mintegy a magyar nemzet becsülete kívánja, hogy nekünk is legyen valamely nagy nemzeti hőskölteményünk. *Kisfaludy Károly* nem volt époszíró, nem is akart nagy époszt írni, de legalább egy drámát akart írni, melynek hőse Árpád. Sokkal fontosabb mireánk, akik

Vörösmarty műveit tanulmányozzuk az, hogy Aranyosrákosi *Székely Sándornak* 1823-ban a „Hebe“ című zsebkönyvben — a 20-as években nagyon kedvelték az évenként megjelenő kis zsebkönyveket — megjelent egy költeménye: a *Székelyek Erdélyben*. Ez volt egyik közvetlen mintája Vörösmartynak. Aranyosrákosi Székely Sándor nem volt nagy költő, de igen értelmes költő volt. Erdélyben, a székelyek között született, tordai lelkész volt s mint unitárius püspök halt meg. Vörösmarty mindig a legnagyobb tisztelettel beszélt róla. Munkájában szintén a honfoglalással foglalkozik, illetőleg a honfoglalásnak azzal a részével, mely a székelyekre vonatkozik. A húnok szerepelnek benne; Irnák alatt a húnoknak egy töredéke hazát keres, meg is találja, Erdélybe jutnak, minthogy a *Hadúr* — ez szerepel ebben a költeményben mint a magyarok Istene — utat mutat és tanácsot ad, hogy Erdélybe menjenek, ahol bizonyos kalandok után megtelepednek és a „székeket“ egymás közt felosztják. Székely Sándor ebben a költeményben őseinek a honfoglalását akarta költői módon feltűntetni.

Ebből az époszból Vörösmarty négy dolgot kölcsönzött át. Ő a zseni szemével észrevette, hogy itt, ebben a sok tekintetben naiv termékben, vannak dolgok, melyeket át lehet lelkesíteni és fejleszteni és ő ezt meg is tette; átvette, fejlesztette s Zalán futásában mintegy organikusan felhasználta.

Ez a négy elem a következő: 1. a versmérték. Székely Sándor a hexametert használja, Vörösmarty is a hexametert, tehát nem a régi magyar versformát, melyet Vörösmarty kedvenc költője, Zrínyi alkalmazott; 2. átvette a tárgyat, hogy t. i. az époszírónak a magyar őstörténetből kell tárgyat választania; 3. átvette és ez még fontosabb, a magyar mitológiának elemeit. Akkor nem volt ismeretes semmiféle magyar mitológia, sőt ma sem ismerünk ilyent, hanem Székely Sándor maga alkotott magának bizonyos mitológiai képzeteket. Ezeket Vörösmarty felhasználta. Ilyen mindenekelőtt Hadúr, a magyarok istene. Végül 4. az egész munkának tendenciáját szintén utánozta Vörösmarty, úgy utánozott, mint a nagy lángelmék utánoznak, t. i. újat teremtett és felülmúlta mintáját. Székely munkájának tendenciája az ősi dicsőség magasztalása; ezt a főeszmét fejezi ki Vörösmarty is a maga époszában.

A fentemlített irodalmi minták valamenynyien Árpáddal vagy legalább a honfoglalással foglalkoznak és rokontárgyúak Vörösmarty époszával. Azonban voltak más mintái is Vörösmartynak, azaz más munkák is hatottak rá, melyek ebben a korszakban egyáltalán a közönséget elbűvölték és amelyek szintén a mult felé irányították fényes fantáziáját. A mult felé irányították, ámbár nem szóltak ép magyar történeti alakokról. Ilyen munka, mely Vörösmartyt a mult felé terelte: *Ossian*

költeményei. Ossian költeményeit 1815-ben Kazinczy Ferenc fordította és akkor nagy hatást tettek nálunk is úgy, mint 20—30 évvel azelőtt külföldön. Ossian a világirodalom legnagyobb rejtélye, egy még ma sem teljesen megfejtett probléma. Ossian — így adja elő maga a költemények sorozata, mely nevéhez fűződik — régi kelta dalnok volt, aki maga is harcos király és miután a kelta nép kiszorult régi lakóhelyéből, egy szigetre vonult és itt megénekelte a mult dicsőségét, a kelta népnek fényes multját, azt a multat, melynek ő is részese volt. Ezek a költemények azután a nép ajkán éltek Skóciában, míg a XVIII. század második felében a skót Macpherson följegyezte és kiadta ezen epikai dalokat. Óriási hatást tettek egész Európában (Goethe „Werther“-je). Ennek a költőnek a főiránya az, hogy a multat dicsőíti; igaz, hogy a kelta multat, de nem hasonlított-e a kelta nép dicső multja sok tekintetben a magyarokéhoz, nem kellett-e nekünk is sok dicső tett után örök eltűnésünket siratni? A rejtély abban van, hogy kétséges, vajjon valóban régi költemények-e ezek. Azt állították és sokan állítják még ma is, hogy ezen költemények nem régi költemények, nem gall, vagy kelta époszok maradványai, hanem rendkívül ügyes hamisítások. A valószínű megoldás, mely nem egészen bizonyos, az, hogy ezek a költemények nem hamisítások, de nem is egészen eredetiek, hanem régi népdalok alapján át vannak egy kissé

idomítva és dolgozva. Fejtegetésünkre annyiban fontosak, hogy magyarul is megjelentek és a közönségre nagy hatással voltak. Hatottak Vörösmartyra is. A borongós multnak a dicsőítése olyan akkord, melyet Vörösmarty is megütött költeményeiben. Berzsenyre is hatottak. Berzsenyi azokban a költeményeiben, melyekben az ősi dicsőség hanyatlását siratja, egy modern Ossian, aki római tógában járt.

Az egész korszakra és Vörösmartyra is hatással volt továbbá *Anonymus* krónikája. *Anonymus* krónikáját a XVIII. században adták ki és a XIX. század elején le is fordították, két fordítás jelent meg egymásután. Mind a latin eredeti, mind a fordítás sok olvasóra talált; akkor még teljesen bíztak *Anonymus* hitelességében, úgyszólván szentírásnak tekintették amit ő mond. *Anonymus* volt egyik főolvasmánya Vörösmartynak; azt a korszakot tárgyalta, melyet Vörösmarty dicsőíteni akart: a honfoglalás korszakát.

Ezen irodalmi mintákon kívül volt még egy általános európai irány, mely hozzánk is eljutott, s amely áramlatban — ha szabad magamat képiesen kifejeznem — Vörösmarty is úszott. Ez az új irány, mely a XIX. század elején feltűnt egész Európában s amely nálunk is mutatkozott a tizes években, a romantizmus. A költészetnek olyan iránya keletkezett a XIX. század elején, mely az előbbeni irodalmi művekkel ellentétben a középkort dicsőítette. A romantikus iskolának sok nagy

költője volt, a legolvasottabb köztük Walter Scott, az angol nagy regényíró, ki először elevenítette meg a középkort úgy, mint talán előtte senki, utána senki. Azt lehet mondani, hogy a középkor divatba jött és költőink kezdtek régi középkori problémákkal foglalkozni. Ez is hatott Vörösmartyra. Nálunk már Kisfaludy Sándor feltűntette a középkort, a régi időket regéiben.

E romantikus iskolának általában egész Európában az volt a főérdeme, hogy felébresztette a történeti érzéket. Régente a középkort sötét, érdektelen korszaknak tekintették, a romantikus iskola azt mondta, hogy ez a korszak nem sötét, mint a francia nagy írók a XVIII. században elhitették a közönséggel, hanem a középkor maga a poézis; ha valódi rajongást, ha valódi idealizmust és valódi költészetet akarunk, menjünk vissza a középkorba.

De nemcsak a költői irányok voltak ilyen elhatározó befolyással Vörösmarty fogékony tehetségére, hanem az akkori magyar tudomány iránya is. Éppen ebben a korszakban kezdtek a magyar eredet problémájával tudományosan és behatóbban foglalkozni. Vörösmartynak a kortársa volt az a különös, rendkívül tehetséges és nagyjellemű rajongó, aki hazáját elhagyta, azt mondván ismerőseinek, hogy ő most egy útra indul — nem tért vissza soha erről az útról — Ázsián keresztül. Senki sem akarta ezt hinni és ő megtette ezt az utat,

nagy részét gyalog, veszedelmes betegséggel, éhséggel küzdve. Ez a nemes rajongó, ki az európai tudománynak olyan szolgálatoakat tett: *Kőrösi Csoma Sándor*. 36 éves volt, midőn 1819-ben nagy útjára indult, hogy a magyarok ősi eredetét felkutassa. Megtanult különböző, főleg keleti nyelveken beszélni; nem volt semmije csak a lelkesedése, de ez elegendő volt, hogy megtegye ezt a nagy utat, célját megközelítse, melyet maga elé tűzött. Midőn azt kérdezték, hogy miben bízik, nyugodtan felelte, hogy kiapadhatatlan lelkierejében s méltán bízhatott ebben, mert elérte földrajzi célját legalább. Elhagyván Magyarországot, Törökországon át Egyiptomba ment, s innen Kis-Ázsián, Perzsián keresztül folytatta útját. Ő volt talán az első magyar ember, aki Ninive romjait látta s azután Afganisztánon át elment Indiába, egészen Kalkuttáig, hol a legkülönbözőbb tudományos kutatásoknak szentelte életét. Ha nem is kutatta ki a magyarok eredeti székhelyét, de igen fontos kutatásokat végzett a buddhizmus körül. Ő volt az első, aki a Buddha vallás mivoltára nézve az európai tudományt pontosan felvilágosította, ez azért nevezetes mi reánk nézve, mert látjuk belőle, hogy milyen nagy lelkesedés volt akkor egyes férfiakban, hogy kikutathassák a magyar őshazát. Akkor élt a magyar őskornak első nagy tudósa: Horvát István. Horvát István barátja is volt Vörösmartynak, írt egy kis regeényes rajzot, mely szintén befolyással volt

Vörösmarty Zalán futására. Ez az Aurórában jelent meg „Árpád Pannohalmán“ címen. Horvát István egész vagyonát, minden lelki erejét és tudományát arra szentelte, hogy a magyar öskornak homályát felderítse. Ma sokan nevetséges alaknak tartják és valóban azok a *Rajzolatok*, melyeken ő akkor dolgozott, mikor Vörösmarty Zalán futását írta s melyeknek teljes címe „Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb idejéből. 1825.“. Ezek sok tekintetben nevetségesek; Horvát István minden régi népből magyarokat akart teremteni. A sabin nőkről, akiket elraboltak, azt mondja, hogy gyönyörű magyar ruhákban jártak, talán azért csábították el a rómaiakat, — Nagy Sándorról azt mondja, hogy testőrei székelyek és magyarok voltak: mindenhol voltak magyarok. Ezt óriási tudománnyal akarja bebizonyítani. De amellet nem szabad elfelejteni, hogy mennyi tudomány volt benne, melyet hasznos célra tudott fordítani, milyen sok szerencsés kutatást tett különösen a középkori helynevek történetére nézve, az egyes szavak etymológiájára nézve; nem minden nevetséges, amiről ír, ami pedig nevetséges, azt az ő korába kell visszahelyezni, ma mosolygunk talán rajta, de akkor mindaz a tudományos apparátus, mely ma mindenkinek rendelkezésére áll, nem volt meg. Eltévedni akkor még könnyű volt, ma ebben az irányban eltévedni immár alig lehetséges, olyan biztos ma az út, amelyet ő egyengetett nekünk. Mindent ösz-

szefoglalva látjuk tehát, hogy a körülmények saajátszerű találkozása ösztönözte Vörösmartyt Zalán futásának tárgyválasztására.

Hatással voltak továbbá Vörösmartyra az egykorú külföldi politikai események is. Ezek között különösen egy van, melynek Vörösmarty fantáziájára igen fontos hatása volt. Ez a görög szabadságharc. Nem volt háború Európában a XIX. század folyamán, mely az európai közönséget annyira izgatta volna, mint a görög szabadság-háború, mely a 20-as évek elején tört ki. Magyarországon az emberek két pártra oszlottak: voltak, akik lelkesedtek a görögökért, mások azt mondták, igaz, hogy a görögök megérdemlik rokonszenvünket, de az orosz mégis meggyöngül, ha a török a görögöt legyőzi, mert akkor Törökország erősödik és Oroszország gyengül. Tárgyunkra nézve fontos, hogy a Perczel-házban is két ilyen párt volt és hogy ez a háború a görög dicsőséget tüntette fel az emberek szeme előtt s maga Vörösmarty is foglalkozott azzal a költővel, aki ennek a görög szabadságharcnak egyik hőse és vértanúja volt, Byronnal. Byron egész Európának lázas rokonszenve mellett Görögországba ment s ott a görög hadsereg élére akart állani, a görögök pedig belőle akarták Görögország királyát megválasztani. A sors azonban másképp akarta. Byron görög földön meghalt és halálával csak fokozta az európai közönség lelkesedését. Ez a háború, melyre Vörösmarty Zalán futásában céloz is, a régi

Görögország nagyságát ébresztette fel az emberek fantáziájában. Ez is hozzájárult, hogy Vörösmarty szemében a múlt gazdagodjék. Mindezek a körülmények a mult mellett szólottak.

Ámbár szomorú volt a jelen, ámbár a körülmények minden hazafira nézve leverők voltak, mégis volt valami, ami bizalmat gerjesztett, valami ami reményt ébresztett az emberekben és ez magyarázza meg Vörösmarty költészetét. E nélkül Vörösmarty talán csak szomorú lett volna, de nem költő. Volt valami, ami véget vetett annak a tespedésnek, amely olyan gyászosan mutatkozott Magyarországra nézve: ez az újonnan megindult irodalmi élet volt. Azt lehet mondani, hogy Magyarország már a sír szélén állott s ekkor jött a mentő angyal, az irodalom és megmentette Magyarországot. Valóban el lehet mondani ezen irodalomról, amit Széchenyiről mond Arany: „Middőn magát ez nem tudá szeretni, ő megszerette pusztuló faját.“ Igen, az irodalmi élet megelőzte a politikai ébredést, ez öntött az emberekbe bizalmat, ez ébresztette fel a borzasztó letargiából, mely úgy látszott végzetessé lesz egész Magyarországra.

Az irodalmi életnek első jelensége, mely felfrissítő hatással volt, a *nyelvújítás*. A nyelvújításnak az a korszakot alkotó jelentősége, hogy a nyelvújítás szakítás a multtal. Bármit gondolunk róla, bármennyire bíráljuk, bizonyos, hogy ez az első nagy reform, mely meg-

előzte a politikai reformokat. Ez új élet volt, mozgás, valami új szellemnek a megnyilatkozása: a tespedés megszűnt. Új műveltséget akarunk alapítani s ennek az új műveltségnek orgánumot kell szerezni: ez lesz Kazinczynak, a nyelvújítóknak vezérgondolata.

E mellett feltűnt Kisfaludy Károly. Voltak már előbb is jelentékeny költők, de egy sem volt oly népszerű, mint Kisfaludy. Ő meghódította azt a közönséget, amely addig nem olvasott könyveket, sőt azután sem olvasott, de a színházba eljárt s Kisfaludy a színház révén hatott a közönségnek azon részére, mely különben idegenkedett a magyar nyelvtől. Volt azonban Kisfaludy Károlynak egy irodalmi vállalata is, mely általános érdeklődést keltett: az Auróra, melyet egyik munkása igen helyesen jellemezett, midőn azt mondotta „az Auróra egy új korszak hajnala.“ A politikai események is 1825-ben bizonyos nemzeti lelkesedést ébresztettek: tél volt ugyan még, de már jött a meleg tavaszi szellő. Minden arra mutatott, hogy Magyarország egy új korszak előtt áll, azon nagy korszak előtt, mely megteremtette a modern Magyarországot. Ennek a megelőzője volt a költői mozgalom, melynek élén Vörösmartyt látjuk.

6. Ismerőseinek befolyása Vörösmartyra.

Láttuk eddig a viszonyok hatását Vörösmartyra. Bennünket azonban két tényező nevel, mindnyájunkat. Az egyik a viszonyok, melyek között fejlődünk, a másik az emberek, akikkel érintkezünk. Nézzük most azokat az embereket, akik Vörösmartyra nagyobb befolyással voltak. Nagyjában azt lehet mondani, hogy vannak vidékiek és fővárosiak, akikkel Vörösmarty érintkezett és akik nagyobb szellemi befolyással voltak reá. A vidékiek között elsősorban három alak tűnik fel előttünk; három pap. Toldy Ferenc azt mondta, hogy a magyar szerzetesek mindazon erényekkel bírnak, melyekkel a külföldiek, és egy hibájuk sincs azon hibák közül, melyeket talán a külföldön fel lehet fedezni. Ilyen lelkes serkentő, rajongó, valóban jót és áldást árasztó ember volt az a három pap, akikkel Vörösmarty életének hajnalán érintkezett, akik rá serkentő, buzdító hatással voltak. Nagy szerencse, hogy a véletlen ezekkel hozta össze Vörösmartyt. Az első ezek között Egyed Antal. Egyed Antal bonyhádi plébános volt abban az időben, midőn Vörösmarty 20 éves korában a Perczel családdhoz, Bonyhádra érkezik. Kitűnő tehetség, kitűnő humorral s úgy látszik a forrásokból, hogy nemcsak a beszéde volt zamatos, hanem volt a házában más dolog is, amelynek kitűnő zamata volt — a kitűnő borvidéken vagyunk, Bonyhádon. Egyed 21 évvel idősebb

volt, mint Vörösmarty, túlélte őt, 1862-ben borzasztó katasztrófa érte. Mint dunaföldvári plébánost rablók támadták meg s a fején kapott seb következtében meghalt. Ő maga leírja egy értekezésében, melynek megjelenését Vörösmarty közvetítette a Tudományos Gyűjteményben, Bonyhád vidékét. Szekszárdtól nem távol van Bonyhád, kitűnő országút vezet oda. Bonyhád mellett keleten van Börzsöny, itt laktak voltakép Perczelék, de gyakran csak Bonyhádot említik, mint lakhelyüket. Bonyhád mellett keletről hegyek vannak, szőlőhegyek, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik, kilátás, melyet Vörösmarty költeményeiben gyakran megénekel. „Lábunk alatt van“, mondja Egyed, „Bonyhád s innen a szőlőhegyekről minden épület, Bonyhádnak minden háza, kertje, mintha valami abrosz volna, úgy tűnik a néző szemébe és gyönyörrel mulatgatja“. Bonyhádnak akkor 4700 lakosa volt és Egyed Antal mindennel meg van elégedve, csak egy körülmény nem tetszik neki, melyet mint a korra jellemzőt felemlíték, az t. i., hogy ezen a gyönyörű, kies, jóborral megáldott vidéken van egy nőnevelő intézet, hol a lányokat a kor szokása szerint német szóra tanítják s ahol magyar szót nem is hallanak. Van még egy más körülmény is, melyet Egyed leírásában felemlít, az t. i., hogy Bonyhád vidékén mindenütt rossz az ivóvíz, de ez nem baj, mert kényszeríti az embert, hogy használja azt a kitűnő levét, melyet annyira dícsérnek. Ez az

Egyed költő volt, fordító, könyvtára is volt és mindenkép érettebb ítéletű ember volt, mint a fiatal Vörösmarty; mintegy vezetője volt az irodalmi életben. Kissé magára tartó ember volt, mindamellett nagyon szíves s mindenkép azon volt, hogy Vörösmartyt buzdítsa, jó könyvekkel ellássa és költői pályáját megkönnyítse.

Egyed mellett azonban volt egy fiatalabb pap, tele tüsszel, aki első rajongó híve volt Vörösmartynak s midőn valóban Vörösmarty megírta Zalán futását, első remekét, így kiált fel: „Most bocsátod el, uram, a te szolgádat békében.“ Annyira szerette, annyira tisztelte Vörösmartyt, hogy ő mintegy kritikus és közönség is volt s Vörösmartynak előre jelezte a jövő közőség magasztalásait. Teslér László káplán volt Bonyhádon és drámaírással foglalkozott. Nagy könyvtára volt, még nagyobb, mint Egyednek, és Vörösmarty költői műveltségének, amennyiben külföldi költőkre vonatkozik, ez volt a főforrása. Tőle kapta Vörösmarty a nagy drámaírókat, különösen Shakespeare, aki igen nagy befolyással volt Vörösmarty első drámáira. A harmadik pap szintén költő volt, egy különös alak, Klivényi Jakab, aki igen sokat ígért és barátai azt gondolták, hogy tehetségesebb költő Vörösmartynál; azon alakok közül való, akik sokat ígérnek, de egyszerre elhallgatnak és kitűnik, hogy tehetségük inkább a temperamentumnak tüze volt, semmint valódi intellektuális tehetség. Klivényi korán elhallgatott, de rendkívül jeles ember

volt, Vörösmartynak igen jó barátja és mindenkép igen művelt pap, aki Vörösmartyt szintén könyvekkel és jó tanáccsal ellátta; ő Vörösmartynak régibb ismerőse volt. Még Pesten ismerkedtek meg egymással az egyetemen s midőn Vörösmarty Börzsönyben volt, Klivényi Pécsen lakott és folyton leveleztek egymással.

Ez volt az a fontos baráti kör, mely Vörösmarty fejledező tehetségét helyes irányba terelte, mely ösztönt adott neki s amely művelte.

Fontos csoport Vörösmarty megítélésére a Perczel család, mely igen népes család volt. Perczel Móric, a híres generális, aki 1848—49-ben annyira kitűnt, egyik tanítványa volt Vörösmartynak. A Perczel-házban Vörösmarty három fiúval foglalkozott. Ezek voltak: Móric, aki midőn Vörösmarty Perczelékhez került, hat-hét éves volt, Miklós egy évvel fiatalabb, mint Móric, és Sándor. Mind a három később nagy szerepet játszott. Móric tábornok a magyar forradalomban, Miklós szintén részt vett a szabadságharcban, később azonban Amerikába ment és ott — szomorú kenyér Vörösmarty tanítványának — a német nyelv tanításából élt, azután visszatért Magyarországra. Sándor szintén a szabadságharcnak nevezetes alakja, katona és parancsnok. A legérdekesebb alak a Perczel-házban az öreg Perczel, igen derék, művelt, katonás ember, azonban igen heves természetű, amit mind a három fia örökölt, valamennyien könnyen fellobbantak

a lelkesedésben és haragban egyaránt. Perczel igen tekintélyes, tőkepénzes volt, Radetzky generális barátja, aki igen szerette Perczellel szidni a bécsi kormányt. Hogy minő hatása volt a fiúkra Vörösmartynak, arra idézek egy pár szót Perczel Móric emlékirataiból. Azt mondja Perczel Móric a hatvanas években: „Úgy áll Vörösmarty előttem, hogy minden érzése, minden szava, minden tette, tiszta és nemes volt.“ A Perczel-házban is szép könyvtár volt, sőt volt valami, ami akkor igen ritka volt Magyarországon: volt politikai újság, persze, nem magyar, hanem német. Az európai közönség akkor politikai eseményeket az *Allgemeine Zeitung*ból tanult, az Augsburgban megjelenő világhírű politikai újságból. Perczelék is ezt tartották, ebből ismerkedett meg Vörösmarty a görög szabadságharc eseményeivel, melyek annyira lelkesítették. Van még ebben a házban egy alak, aki az összes élőlények közt legnagyobb hatással volt a költőre, ez Perczel Etelka. Róla — majd a művek kapcsán külön szólni fogunk.

Ez a vidéki kör. Vörösmarty azonban még midőn lenni volt Tolna megyében, akkor is felfelrándult minden évben, és hosszabb időt töltött itt és szerzett magának barátokat. Vessünk erre a pesti baráti körre egy pillantást, itt is egy pár érdekes alakkal fogunk megismerkedni.

1820-tól fogva egyetemre is járt Vörösmarty: „bölcseledő“ volt. Tanára Czinke Fe-

renc volt, Révai utóda. Czinke Ferenc, a magyar nyelvészet tanára, igen különös dolgokkal foglalkozott, irigyelni lehet, hogy annyi ideje volt. Van pl. egy munkája, mely arról szól, hogyan lehet falevelekből cukrot készíteni. Van egy másik műve, egy óda, amelyben az orosz cárt dicsőíti, aki akkor a szövettségnek az egyik feje volt, annak a szövetségnek, mely az európai szabadság-szellemnek borzasztó megfenyegetése volt és éppen nem örvendett népszerűségnek. Czinke Ferenc ki van zárva azon férfiak köréből, akik nagyobb hatást tettek Vörösmartyra.

A pesti baráti körből a két legérdekesebb alak Kisfaludy Károly és Deák Ferenc.

Kisfaludy Károly igen sajátos, érdekes természetű ember volt; mint tudjuk, vígjáték-író, de alapjában szomorú ember. Sándor azonban, aki szomorú dolgokról énekelt, alapjában víg volt. Kisfaludy Károlynak volt valami végletes, izgatott jókedve. Jókedvében egy igen különös dolgot tett, amit alig lehet elhinni, de a forrásokban benne van: vett egy poharat és kihörpintette egyszerre, de nemcsak kiitta, hanem — meg is ette. Ezt ő olasz utazása alkalmával tanulhatta meg. Kisfaludy Károly, aki szenvedélyes ember volt és amelletts mélabús, aki keveset tanult, mint ifjú, de később azon volt, hogy műveltségének nagyon is érezhető hiányait pótolja, vezetője volt az akkori szellemi életnek s az Auróra révén megismerkedett Vörösmartyval is. Nagyon különös az

első levél, melyet Kisfaludy Károly Vörösmartynak írt s ez mutatja, hogy milyen gyorsan fejlődik a litteratura. 1823. március 19-én ezt írja Kisfaludy Károly Vörösmartynak, aki egy költeményt küldött neki, melynek címe: „A juhász és bojtár.“: „.. a verset szívesen felveszem mindazonáltal egy kérést bátorkodom tenni: nem lehet-e ezen különben szép és lágyan írt idillbe graecizmust szőni? A juhász és bojtár nevezet (pedig képtelen) sok olvasót elijeszt. Én magam tapasztalám, kivált szépnemnél ezen előítéletet, és egy almanach, mely gyönyörködtet s nem tanít, azt nem cáfolhatja meg. Azért, ha ezen költeményt általjában dialogizálni méltóztatnék, görög nevet adván címerül, több kedvelőt nyerhetne.“ Ezt 1823-ban írta Kisfaludy Károly, abban az évben, melyben Petőfi Sándor született. Akkor még a juhász szó annyira, kellemetlen volt, hogy egy szép költeményt kizárt egy gyűjteményből. Valóban rendkívül gyorsan változott irodalmi ízlésünk. Még egy más példát olvasok, melyben a nagy ízlésváltozást láthatjuk egy pár év alatt; hogy Vörösmarty mennyire nem tudta felismerni olyan dolgok szépségét, melyeknek hivatott költője Petőfi volt. 1834-ben, midőn Petőfi első verseit már megírta volt, ezt írja Vörösmarty egy levelében: „... megérkezénk negyedik nap délután Nagyváradra. A vidékről nem írhatok, mert az róna és egyenlő, mint az unalom“. S aztán így folytatja: „Láttam a vékony Tiszát mély medrében bágyadozva

folyni, láttam a csaknem kiapadt Köröst széles, kövéces árkában suhanni, s mindezen újságok nem lelkesítettek, sem az örök egyenlőséget meg nem szakasztották. ... Lelkem húrjai nem tudom mi okból, úgy megereszkedtek, hogy rajtuk ki nem csikarhatok egy becsületes hangot.“ Az Alföld látása, a Tisza látása lehangolják Vörösmartyt. Petőfinek kellett jönnie, hogy mindezeket felfedezze s ezek szépsége iránt felnyissa a költők szemét is.

Miután azon munkákat vizsgáltuk volt, melyek Vörösmarty tehetségét irányozták, midőn Zalán futását írta, azon férfiakra tértünk át, akik elsősorban befolytak tehetségére. Bismarck, korának leghatalmasabb egyénisége, azt állította, hogy életének egyik legfőbb szerencséje, hogy Európának majdnem minden jeles emberével megismerkedett. Vörösmartynak is hasonló szerencséje volt. Ismerte Magyarországot legkiválóbb férfait majdnem mind. 1824-ben feljött Börzsönyből két tanítványával, a Perczel fiúkkal és a Vadászkürtben lakott, mely még ma is ugyanazon a helyen van. Ekkor Zádor, Vörösmartynak meghitt barátja egy fiatalembert vitt fel a költő szobájába, ki 21 éves volt ekkor, de olyan rendkívüli tehetségnek a bélyegét viselte magán, annyira kimutatta minden cselekvésében, minden mondasában a nagy géniuszt, hogy már ekkor is legalább baráti körben rendkívüli tekintélynek örvendett: ez a fiatalember Deák Ferenc volt. Vörösmarty felolvasta Deáknak Zalán

futásának egy részét és ez jelzi annak a hosszú hű barátságának a kezdetét, mely még a költő halálával se végződött, mert hiszen Vörösmarty halálával kezdte meg Deák azt a nagy gyűjtést, mely Vörösmarty árváinak sorsát biztosította.

Valóban nehéz megjósolni a jövőt nemesak az időjárásra nézve, de a politikában is. 1824-ben vagyunk most, midőn ez történt, amiről szólok, úgy látszott, hogy Magyarországnak nincs, vagy alig van irodalma, úgy látszott, hogy Magyarországnak nincs, vagy alig van függetlensége, az alkotmány el volt kobozva, az irodalom mintha pangott volna, a közönség mintha csak nagyon gyéren mutatkoznék és mégis egy pár hónappal azután, hogy Deák Vörösmartyval megismerkedett, megjelenik Zalán futása, az a munka, mely megalapítja a magyar irodalom aranykorát. Egy pár hónappal később megnyílik az országgyűlés, mely visszaserzi Magyarország alkotmányos jogait, ugyanezen országgyűlésen megjelenik egy fiatalember, aki ekkor még mint nagy hallgató tűnik fel, ki azonban keblében hordja a jövő Magyarország reményét, ez a fiatalember, ki itt egy előkelő úrinőnek megbizottjaként jelent meg: Kossuth Lajos, és ugyancsak ezen az országgyűlésen lép fel az a férfiú, ki az új Magyarországot voltaképp megalkotta, Széchenyi István.

Deák barátsága Vörösmartyval igen tartós volt. 1827-ben meg is látogatta Vörösmarty Ke-

hidán Deákot, kinek ekkor kezdett a híre bontakozni. 1839-ben megint vendége volt Vörösmarty Deáknak. 1845-ben nagy utat tettek Magyarországon Deák kocsiján, Erdélybe rándultak Wesselényi Miklós látogatására. Pestről Zsibóra mentek, hol Wesselényi kastélya és kertje volt. Májusban egy hetet töltöttek Wesselényinél s e hét fénykorszak Vörösmarty életében: egy valóban boldog hét. Ekkor találkozott Deák, Wesselényi, Vörösmarty és Kemény Zsigmond. Vörösmartynak itt más szerencséje is volt, vadászszerencséje. Zrínyi Miklós egy vaddisznó vadászat alkalmával halt meg, Vörösmarty szerencséesebben járt, két vaddisznóval találkozott és mind a kettőt egy lövésre agyonlőtte. „Sors bona nihil aliud“ mondta volna Zrínyi.

Igen szép az a jelenet, midőn Wesselényi, ki lelkes híve volt Deáknak és lelkes tisztelője Vörösmarty költészetének, hallja, hogy megjöttek Vörösmartyék. (Ő ezt hallotta, látni nem láthatta, mert vak volt.) Erről a találkozásról szól Vörösmarty feleségének egy levélben, melyet pár év előtt kiadtam. (Új Magyar Szemle 1900. febr. 283. l.) Vörösmarty itt így ír nejének: „Zsibó, 1845. máj. 8-án. Egy heti utazás után végre eljutottunk Zsibóra, igen kegyetlen útban, de minden baj nélkül. Tegnap délben érkeztünk meg. Nem irhatom le, mily fájdalmas öröm volt Wesselényivel találkozásunk. Midőn szavainkról megismert, sokáig némán állt, és könnyei hullottak. A könnyü tovább

él, mint a szem világa“. Az utolsó mondatbeli kifejezés valóban méltó egy nagy költőhöz.

Még több ízben, így 1846-ban is ismételten vendége volt Deáknak Vörösmarty. S midőn már egészen elsötétült Vörösmarty fantáziája, elsötétült Magyarország sorsával együtt, akkor mégegyszer vigasztalást keresett annál a nagy férfiúnál, aki bizalmát egy percre sem vesztette el, Deáknál.

Igen szépen jellemzi egy pár jelentős szóval Vörösmarty Deákot. Ezt egy levélben olvassuk, melyet 1840. októberben írt Vörösmarty Deákhhoz. „Ily emberre szükség van a világon nemcsak a jogért, hanem azért is, hogy rossz óráinkban meg ne tagadjuk azon állítást, hogy az ember Isten képére alkotott.“

Hogy minő különbség volt Vörösmarty és Deák közt, azt könnyen megérthetjük, hisz az egyik nagy költő, a másik nagy államférfi volt, és mindkét nagy tehetség egész más eszmei irányt, eszmei struktúrát tesz fel. Van egy hely levelezésükben, mely ezt különösen meg is világítja, mely mutatja, hogy milyen különböző tehetség egy nagy államférfiú és egy nagy költő. Ezt a helyet, mely különben is Vörösmarty levelezésének legszebb helyeihez tartozik abban a levélben találjuk, melyet Vörösmarty 1825. augusztusban Zádornak Börzsönyből írt röviddel Zalán futásának megjelenése előtt. Azonban nem is Zalán futásával foglalkozik Börzsönyben, hanem más valamivel, mely egészen elfoglalja őt, Perczel Etelka sorsával. Ó

már előre megírta Zádornak, ki legmeghittebb embere volt, hogy itt találkozni fog, mint ő gondolja utoljára életében Perczel Etelkával. „Itt maradok még 8-ikig munkám miatt; s azután sem sietek igen; mert nincs nekem ott számomra semmi is. Ha a setétség országába mennék, nem esnék nehezen; mert mondhatnám: Uram! te setétnek teremtetted ezt, és ez szép nem is volt soha; de én láttam a déli völgy világát, s most Ő nincs ott. Nem is kérdeztem, meddig marad el, vagy még vissza jön-e, mert mit használ: a valóságot még úgyis elég korán lesz megtudnom. Gyermeki könnyűséggel azt gondoltam, tán látom még egyszer és ezt gondolnom is kedves vala. Most kegyetlenül vége mindennek. Iszonyú ürességet találok majd ottan, hol mindenem volt; borzasztó csendet, hol az ábrándozás kedves alakjai bájosan zengettek körömben. Vergődő kedvem egészen odavan: A bánat és evődő fájdalom egész táborával által ment lelkemen: olyan az, mint az eldült mező. Meggyilkolva fetrengenek rajta az élet örömei. Így vagyok most, nem tudom, hogy lesz tovább: tán gyógyít az idő; de úgy vélem, hogy az a gondolat, mely képzelt boldogságomba szöve volt, pótolhatatlan hiányt fog hagyni egész életemben. Attól, kit mindenek fölött hatalmasnak hiszek, lehetetlenséget nem akarok kérni; a mi pedig azonkívül lehetséges, az mind csekély nekem. Mily boldog Maróty! Miért nem tanultam én az ő mesterségét, nyelveit: elmennék a jegekhez, hogy fagyasz-

szanak meg. El a Kaukázushoz, hogy temessen el engem: itt még holttestemnek is fájni fog a föld, s nem hiszem, hogy szűnhetik fájdalmam, mert csontom, velőm el van fogva általa. Jobb, hallgassunk, vagy keseregve kiáltunk az égbe: Uram, miért nem teremtettél bogárnak, hogy összetiporjanak.“ Deák bizonyára értesült valamikép Vörösmartynak ezen lelkiállapotáról, ezen belső kollizióról és meg akarta nyugtatni, ki akarta józanítani, ámde nem nyiltan, hanem különös utat választva. Egy közös barátjukról szól, de nem arra a barátira céloz valóban, hanem Vörösmartyra és neki akar némi megnyugtató leckét adni. A levél annál különösebb, minthogy Deák akkor rendkívül fiatal volt: 23—24 éves. Úgy tűnteti fel a dolgot, mintha azt a hírt kapta volna, hogy Fábián közös barátjuk, az a fordító, akiről említettem, hogy meg akarta írni Árpád történetét eposz alakjában, elválk a feleségétől. Most kigyógyíthatom talán a költőt szerelmi paroxizmusából, gondolhatta Deák magában és ekkor írja levelét: „Fábián barátunkat, ha csakugyan igaz, hogy feleségétől elválni készül, vagy talán már el is vált? szívemből sajnálom; annál inkább sajnálom pedig, mert tudom, hogy angyalt vélt ölelni kedvesében s úgy látom, élte boldogságának ördögére talált. Így jártok ti költők jobbara a házassággal. A legelső leányt, melynek külseje és társalkodása tetszető, hamar megszeretitek, mert szerelmesek voltatok már, minek előtte ötet láttátok volna. Nem ma-

gát a leányt szeretitek, hanem egy képet, mely tüzes képzelődések leleménye, mely az asszonyi tökéletességek remeke, mely már az első szerelmés verset, (mert azon szoktatók leginkább kezdeni a költést) az első költői munkát lelkesítette, lankadó tüzeteket éleszt, s melyet ti ideálnak neveztek. Ezen ideált véltetek azon szőke, vagy barna fürtű, kék vagy fekete szemű leánykában rejtezni, mely titeket úgy elbájolt, hogy lelki tulajdonságait vizsgálni reá sem értetek; és ha a leány egy kicsit érzelő, vagy azt színlelni jól tudja, ha okosan tetszéskedő s eltalálja azon pillanatot, melyben lelkesedétek a Helikon tetejét legalább is 10, 15 öllel meghaladta; akkor már imádjátok azon angyalt, mert azt csak szeretni, tisztelni kevés volna előttetek s ezen imádott tárgynak birtokában mennyországot reményletek. Az akadályok még inkább hevítik az indulatot; de ha egyszer ezek meggyőzve, a révpart elérve, vége a nagy lelkesedésnek, az ideál elrepül, s néha csak egy igen közönséges asszony mond félálmosan jóreggelt a tegnapi elragadástól bámulva ébredő férjének; ha egyszer új sorsotok újsága múlik, érzitek, hogy az egyszersmind kötött sors, és hogy olyan leánynak vittétek áldozatul szabadságtokat, ki ezen igen nagy s talán a világon legnagyobb áldozatot meg nem érdemlette. Ekkor veszitek észre, hogy a leánynak annyi tökéletességei nem magában a leányban, hanem egyedül agyvelőtökben voltak, s ti azokat csak poetice, de észrevehetetlenül ruháztátok az

imádottra.“ Ez a levél mutatja roppant józan-ságát Deáknak, mennyire prózaibb szemmel nézi Deák, ez a 23 éves fiatalember, azt az egész dolgot, mely Vörösmartynak annyi lelki kint okozott, mely Vörösmarty egész életét megváltoztatta és annak különös melanchólikus színt adott. Ez a nagy józanság, mely ebben a 23 éves fiatal emberben megvan, s amellyel ő Magyarország legnagyobb költői génuszát leckéztetni akarja, az a nagy józanság az, mely mutatkozik a hatvanas években, amikor ő a királynak és a nemzetnek is illúzióit széjjeloszlatta és zseniális józansággal a helyes közéletet megjelölte.

Deák Ferenc után Zádort említhetjük Vörösmarty pesti baráti köréből. Ennek a Zádornak, ki gyakran előfordul a harmincas és negyvenes években, s aki Vörösmartynak legmeghittebb barátja volt, három neve van. Stettner György volt a voltaképeni neve, azonban Fenyéri Gyula név alatt írt, később pedig megmagyarosította nevét Zádorra. Zádor legnagyobb bámulója, tisztelője volt Vörösmarty-nak és legjobb embere. Midőn elolvasta Zalán futásának egy részét, ez annyira föllekesítette, hogy külön feljött Pestre, csakhogó megismerkedjék Vörösmartyval. Itt aztán folyton szolgálatára volt és, ha Vörösmarty néha valami bajban volt (ami gyakran megtörtént vele, hogy t. i. nem volt elég pénze) ott volt Zádor és segített rajta. Ez a Zádor volt egyedüli barátja, kinek ő igen behatóan és őszintén írt

Perczel Etelkáról, s arra a viszonyra ez a levelezés az egyedüli forrás. Zádor pápai tanár volt előbb s azután mindvégig hű Pyladese ennek a szerelem fúriáitól üldözött Orestesnek. Igen megható a levelezésben látni, hogyan gondoskodik Zádor folyton Vörösmartyról, mindig csak azon van, hogy valami szolgálatot tegyen neki s így ámbár nem volt nagy tehetség, mégis azzal, hogy Vörösmartynak hű barátja volt, igen nagy szolgálatot tett a magyar iroloznak.

Vörösmarty megismerkedett személyesen Kazinczy Ferenczel is Pesten, előbb azonban már Zalán futásának útján is. Kazinczy Ferenc volt a világ legnagyobb levelezője, talán csak Voltaire írt több irodalmi levelet. Minden magyar író hozzá fordult levélben és ő a legnagyobb készséggel üdvözölte őket. Különös, Vörösmartyval szemben a magatartása nagyon tartózkodó volt. Azt lehetne mondani, ha röviden kellene jellemezni Kazinczy és Vörösmarty viszonyát, hogy Kazinczyban valami kényszeredett elismerés volt, de nem őszinte. A viszonyukra való idézeteket meg lehet találni Gyulai Vörösmarty-életrajzában, én csak az okokat akarom röviden elmondani. Úgy gondolom, hogy ellentét volt Vörösmarty és Kazinczy között egész ízlés-irányuk, egész tehetségükre nézve. Volt valami, ami Kazinczy-nak tetszett Vörösmartyban s ezért van is elismerés a levelezésben, de volt valami fontos sajátosság, ami nem tetszett a széphalmi mester-

nek, mert ellenkezett természetével. Tetszett neki a nyelv Zalán futásában és Cserhalomban, ezt felismerte s érezte, hogy ez a magyar költészetnek egy új orgánuma, mellyel ezután élni fog. Nem tetszett azonban neki, mert nem volt Kazinczyas, az erős bús fantázia, mely megvan a Zalán futásában, nem tetszett a szilaj harcok leírása, — a Vörösmarty eposzai nagyrészt küzdelmeknek, párviadaloknak, csatáknak leírásai — mindez Kazinczynak egész lényével ellenkezett. Ő az édeskés idealizálás embere volt, ki a küzdelmet inkább valamely fényes költői megvilágításban akarta feltüntetni, de a küzdelem relisztikus détailjeit nem szerette a költészetben. E tekintetben szeretik hasonlítani nagy kortársához, Canovához, ki szintén a görög idealizmusból indult ki, mint Kazinczy, hanem ezt a görög szépségi ideált valami édeskés módon állítja elének.

Ha most összefoglalom, amit Zalán futásának előzményeiről eddig mondtam, akkor talán a következőkben állapotodhatunk meg. Képzeljük el, s ne gondoljunk most Vörösmartyra, hogy egy nagy költői tehetséggel megáldott fiatal ember 22—23 éves korában következő viszonyok közé jut: mindenekeelőtt egy olyan országban él, melyben nagy a levertség, de nagy az izgatottság is a politikai viszonyok miatt. A levertség elriasztólag hat a költőre, az izgalom lelkesíti. Képzeljük most el, hogy ez a fiatal ember sok könyvet olvas, ezen könyvek között különösen azok ragadják

meg tetszését, mert ezek a legújabb költők művei, amelyek a multat dicsőítik: Berzsenyi művei, az új Ossian-fordítás. Képzeljük el, hogy épp ebben az időben, 22—23 éves korában olvassa azt a munkát, mely a magyar multat époszban dicsőíti, Aranyosrákosi Székely Sándor „Székelyek Erdélyben“ című époszát. Ha most meggondoljuk, hogy a korabeli tudósok, mint Körösi Csoma, a költők és politikusok egyaránt a mult felé fordultak, természetesnek fogjuk találni, hogy ez a fiatal költői tehetség korával együtt a mult felé fordul. Vegyük most ehhez, hogy ez a fiatal ember Vergiliust, a legnagyobb époszsköltőt olvasta az iskolában s mint fiatal költő a szerelem konvulzióiban vergődik, ezek fellángoltatják tehetségét, fokozzák képzeletét, mint ő maga mondja Egyednek, írván Etelkáról: „Szívem bús lángján élve lebeg.“ Gondoljuk ezt mind meg és természetesnek fogjuk találni, hogy ez a fiatal ember éposz-író lesz, oly époszt fog írni, mely a magyar multból veszi tárgyát, annál inkább a magyar multból, mert hiszen ebben az időben olvasták nagy érdekléssel két fordításban is Anonymus krónikáját, mely a honfoglalás történetét mondja el.

7. Zalán futása.

Zalán futásának tehát három forrása volt. Az első Magyarország állapota, a második a korabeli irodalmi minták, a harmadik egy

szubjektív dolog: Vörösmarty szerelme Percel Etelka iránt. Magyarországnak az alkotmánya akkor veszendőben volt, az irodalmi minták a mult hazafias megvilágítására ösztönözték a költőt, a szerelem pedig fájdalmas lelkesedést öntött szívébe. 1825-ben végül megjelent Zalán futása; nem mint Gyulai írja és utána a többi irodalomtörténetek és monográfiák, augusztusban, hanem *novemberben*. Ez ugyan nem fontos, de mégis van bizonyos jelentősége, mert abból, hogy augusztusban jelent meg, némelyek azt következtették, és egy újabb igen jeles írónk is, hogy a pozsonyi országgyűlés megnyitásakor ezt a munkát már ismerték és ez már akkor befolyt az általános hangulatra. Pedig ez nem áll.

A munkának főforrása egy pár sor az *Anonymus* krónikájában, ebből a pár sorból alkotta meg ezt a nagy, hatalmas, sajtóságos művet Vörösmarty: Zalán futását. Ezek a sorok Béla király névtelen jegyzőjének a magyarok tetteiről szóló s Szabó Károly kissé szántszándékkal archaisztikus fordításában könyvének XXXVIII., illetve XXXIX. fejezetében található s a következőképen szólnak: „A görögök és bolgárok seregéről. — E közben Zalán, midőn a magyarok hatalmát és tetteit megértette, megfélemlert, nehogy valaha haragra gerjedve őt országából kiűzzék. Tanácsot tartván hát övével, követeket küldte a görög császárhoz és a bolgár vezérhez, hogy adjanak neki segítséget, a magyarok vezére,

Árpád ellen való harcra. A görög császár és a bolgár vezér nagy sereget küldének Zalán vezérnek, mely midőn Zalán vezérhez megérkezett, azon helyen, melyet Tételnek hívnak, nagy öröm lőn a vezér udvarában. Másnap Zalán vezér és nemesei tanácsot tartván, követeket küldének Árpád vezérhez, mondván, hogy földjüket hagyja el, és induljon haza szülőtte földjére. Kik midőn Árpád vezérhez érkeztek és Zalán vezér üzenetét neki elmondták, Árpád vezér és nemesei megneheztelvén, így üzenének vissza Zalán vezérnek: ... Parancsoljuk azért uratoknak, Zalán vezérnek, hogy földünket elhagyva, takarodjék rögtön a bolgárok földjére, ahonnan ösapja, a mi ösapánk Attila király halála után, kiszállott volt. Ha pedig ezt nem teendi, tudja meg, hogy mi ellene azonnal hadra kelünk. Ezt hallván a követek, búcsút véve, szomorú képpel sietének Zalán vezérhez. Árpád vezér és nemesei pedig a Zagyva vizétől megindulva, egész seregökkel táborba szállának a Tetétlen halom mellett a Tiszáig; azután a Tisza partján menve, Alpár homokjához érkezének.

Zalán vezér pedig a görögök és bolgárok segítségével Tétel-ről dühös szívvel megindulva, embereinek biztatására Árpád vezér ellen kezde lovagolni, és midőn mindkét sereg egymáshoz közel éjszakázott, egyik sem mert egész éjjel aludni, hanem lovaikat nyergelve, kézen tartva virrasztának. Árpád vezér pedig, kinek segítője volt a mindenek ura, fegyverbe

öltözve, rendezvén a sereget, s könnyhullatva imádván az urat, vitézeit buzdítva szóla... Ezt hallván vitézei nagyon megbátorodának, s Lél, Tas fia, azonnal kürtjébe fúva, s Bulesu, Bogát fia zászlót emelve a görögök ellen, az előcsapatban harcolandók megindulának. És csatába vegyülve mindkét ellenséges sereg, és kezdének erősen vívni egymással, és midőn Árpád egész serege viadalra került a görögök ellen, sokan elesnek vala a görögök és bolgárok közül. E mellett Zalán vezér pedig, midőn övéit a harcban hanyatlani látta, futásnak erede, s hogy életét megmenthesse, Bolgár-Fejérvárba sieté. Ez a magva Vörösmarty Zalán futásának.

Ha ezt a munkát olvassuk, két impressziónk van mindenekelőtt. Első, és ez már húsz-harminc sor után kitűnik, hogy rendkívül méltóságos, gördülékeny, erős a nyelve. Olyan ömlése, olyan zengzetessége van ezeknek a hexametereknek, aminőt csak a latin nyelvben találunk, semmi francia, angol, német, olasz hexameter meg nem közelíti Vörösmarty hexameterének zengzetességét. Ennek a sajátosságának köszöni talán, hogy oly sokan megszerették: Szilágyi Dezső pl., aki nagy politikus volt, de nem éppen költői fogékonyságú természet, hanem első sorban logikus elemző fő, egész lapokat könyv nélkül tudott Zalán futásából; kétségtelen, hogy a nyelv bája ragadta el őt ennyire.

A második impresszió az, hogy van valami, ami a munkában nem tetszik, ami fáraszt bennünket. A munka nem kötheti le folytonosan gyors olvasás alkalmával érdeklődésünket, mert nagyon el van aprózva, el van szórva benne az elbeszélés anyaga. Ez a fő hibája. Nagyon sok a detail, — gyors egymásutánban nagyon különböző dolgokról van szó, mindig másról-másról, úgy, hogy rendívil figyelniünk kell, hogy az egész menetét összefüggésében meg tudjuk érteni. Nagyon sok benne a külsőség is; a külsőségeknek valóságos kultusza van benne. Íme az elaprózásra egy példa: A második énekben egymásután jellemzi a költő a görög és bolgár főembereket, vezéreket, mindegyikről mond egy pár szót, de minden 5—10 sorban másról van szó. S ez így tart jó sokáig. Ez nem célszerű szerkezetmód a költő részéről, hogy olyan sok alakot mutat be egyszerre. A külsőségeknek a kultuszára példa az a sok leírás, amely a különböző bolgár vitézek kosztümjét mondja el igen behatóan és hosszadalmasan. Bámulatatos, hogy minő nagy változatossággal tudja Vörösmarty elmondani ezeket, de a kosztüm mégis csak kosztüm, bármennyire változatos legyen is, és mégis csak külsőség. A költő pedig a külsőséget is csak a lélek kedvéért kell, hogy leírja; Zalán futásában a sok külsőség elidegenít bennünket.

A jelen alkalommal azon szövőszék elé akarunk lépni, mely előtt Vörösmarty dolgozott.

Mindenekelőtt vizsgáljuk meg, hányféle fonál van a Zalán futásában. Ahhoz a komplikált szövethez képest, melyet Vörösmartynak ki kellett dolgoznia, nagyon kevés volt a fonál. A főbaj Vörösmartyra nézve az volt, hogy kevés kész anyag állott rendelkezésére, nagyon sokat kellett hozzáadnia a maga fantáziájából s ebből aztán igen nagy visszásság támadt. Négyféle fonala volt, azaz négyféle elem van Zalán futásában. Ezeket most elemezni fogjuk, meg fogjuk őket különböztetni, meg fogjuk értéküket határozni.

Az első a mondai és történeti elem, a második egy pár epizód (Ete és Hajna szerelme). A harmadik a meseszerű beszövések, azaz olyan elemek, melyek voltaképp meseszerű jellegűek, s végül vannak Zalán futásában mitológiai elemek.

Az első elemcsoport az első fonálfaj, a honfoglalási mondák, illetőleg a honfoglalásra vonatkozó mondai és történeti adatok. Zalán futása nem az egész honfoglalást tárgyalja, hanem a honfoglalásnak egy részét: a dicső befejezést. Részben történet, részben monda, amit itt Vörösmarty elénk ad. Ezek azok az elemek, melyek Árpádra, Zalánra vonatkoznak, a küldöttségre, melyet Zalán Árpádhoz meneszt, a magyar és bolgár sereg küzdelmére, amely benne van Anonymusban és végül Zalán futására. Ez az egész kincs, amit a monda adott Vörösmartynak, feltűnő szegény és kevés s ebben van a mű fő baja. Az Árpád-

monda, különösen az a része, melyből Vörösmarty merített, igen szegényes, össze se hasonlítható mondai gazdagságra, a fantázia és a különböző motívumok gazdagságára nézve pl. az Attila-mondákkal, melyeknek tárgyát Arany János dolgozta fel. Az Árpád-monda olyan kevés anyagot szolgáltatott Vörösmartynak, hogy Árpád, a főalak, majdnem mellékalak az ő művében, s csak a glória, melyet köréje von, mutatja be főalaknak, de az egész cselekmény szerkezetében Árpád nem főalak, sőt valaki talán elmondhatná Zalán futásának egész történetét, anélkül, hogy Árpádot említene; annyira szegényes motívumokban Árpád története. Árpádról sokat beszélnek a műben, nagy az ő dicsősége, de ő voltaképp nem tagja annak a csoportnak, mely a cselekményt viszi: csak külsőleg van bele alkalmazva a cselekmény menetébe.

A második elem epizódokból áll. Olyan szegény volt a főcselekmény, hogy Vörösmarty nagyon is rászorult arra, hogy megélénkítse epizódokkal. Ilyen mellékalak Ete és Hajna, ilyenek a görög vezér, Antipater és neje, akiknek a történetét bőven adja elő a költő. Ete ifjú magyar hős, ki mindjárt az éposz elején a hadsereghez indul, az agg Huba házához tér, kinek van egy leánya Hajna, ez kedvese Etének. Hajna éppen nincs odahaza, hanem fürödni van a Bodrog vizében, s ekkor megjelenik előtte a délszaki tündér, leereszkedik a levegőből és szerelméért esd, Hajna azonban

elhagyja és az erdőn át hazafelé indul. Keresik, végül megtalálják és Etével együtt van este apjának a házában. Ete aztán másnap tovább megy és most megszakad ez epizód egy rövid időre. Azután megint a következőt halljuk. A bodrogvidéki nép felkel és megtámadja az öreg Hubának a házát, s ekkor Huba elveszti Hajnát, aki az erdőbe téved s ott elalszik, egy táltosló, Tomboli érte jön és elviszi Etéhez s azután haza apjához. Ez körülbelül főbb vonásokban az Ete és Hajna epizód tartalma.

Antipater a másik epizód főalakja, egy görög vezér, aki nejével az erdőbe megy, hová őt egy görög vitéz egész csapatával együtt dúszákmány reményében csalja, ott azonban leölik Antipatert, a nő pedig az erdőben meghal. Ezek az epizódok regényesek, de nem nagyon érdekesekek.

Különös a harmadik elem. Ezek t. i. a meseszerű alakok. Ilyen meseszerű alak a délszaki tündér, ki a Hajnalnak a fia, s kinek bűvös sípja van. Ezek mind népmesei motívumok, úgy látszik, Tasso mintájára alkalmazta őket Vörösmarty. Ilyen meseszerű alak továbbá Tomboli, a táltosló, nagyon kedves és okos ló: beszél. Ilyen mesés epizód pl. Borsnak a története. Bors az erdőbe megy, ott szarvasra talál, ebből, amint kergeti tündér lesz. Ezt a jelenést Armány küldte, hogy a hadseregtől messze elcsábítsa a magyar vitézt.

Következnek negyedszer a mitológiai elemek. Ilyenek mindenekelőtt: a magyarok istene, Hadúr, s ilyen — Hadúrnak a nagy ellentéte Ármány, ilyen Rém, továbbá Álom, mint megtestesedett fogalom, Éj, Félelem, Átok, Zűrzavar. Az volt a főnehézség és ezzel megküzdeni teljesen nem is tudott Vörösmarty, hogy magyar mitológiánk nem maradt fenn, ami volt, elveszett és akkor még kevesebbet tudtak róla, mint ma. Tehát Vörösmartynek egy mitológiát — ha szabad mondanom — az újjából kellett szopnia. Ő különböző kombinációval segített magán. E kombinációk a következők: Hadúr alakját Székely Sándor époszából vette Vörösmarty. Székely maga gondolta ki. Ez nem valódi isten, ki a nép száján élt volna, csupán Székelynek sikerült kombinációja: úgy gondolta, hogy a magyarok istene okvetlenül a harcok istene volt. Ármány pedig a perzsa mitológiából van véve, mert akkor azt hitték, hogy a magyarok a perzsákkal éltek együtt és sokat tanultak tőlük, így a dualizmust. Ennek a nézetnek különösen Horvát István volt a híve, Vörösmarty barátja s Vörösmarty is magáévá tette ezt a fölfogást époszában. Ilyen isteni machina (Deus ex machina) kellett, minthogy Vörösmarty a régi époszokat tartotta szem előtt, Vergiliust és Homeroszt. Nem kell mondanunk milyen nagy a különbség. Homerosnál és Vergiliusnál is előfordulnak istenek, de amíg Homeros és Vergilius hittek azokban az istenekben, Hadúrban,

Ármányban Vörösmarty nem hitt, sőt Árpád sem. Hadúr Vörösmarty fantáziájában így jelent meg:

„Villámsujtásként látszik nyoma, s messze világos
A tájék, melyen földrázó fegyverivel megy.
Nap ragyog arcában, de szemölde haragra huzódik.
Kalpagján magasan szikrázik szép lobogója,
És hamvas kacagánya körét aranyozza verőfény;
Kardja pedig nyugaton végig csillámlik...“

Különös, hogy fogta fel Vörösmarty Ármányt. Ármány nem plasztikus alak, nem lehetne semmiképp sem szobrásznak megalkotni, festő sem tudná lefesteni. Körülbelül egy felhőalaknak, valami ködös légi tüneménynek van képzelve. Olyan, mint egy nagy zivatar: egy fele sárkány, egy fele zivatar. Ez lehetett Vörösmarty képzete, ha jól értem. Van erre egy jellemző hely, ahol Vörösmarty Ármányt leírja, amint a magyarok ellen küzd:

„Most hallván a bús diadalt, fölkapta halálos
Dárdáját s barlangjából dörmölve megindult.
Nem vala még soha rettentőbb, nem kárhozatos
[még.
Máttra nehéz ormát fölütötte ropogva fejével.
Fergetegek voltak zúgó, nagy szárnyai; képe
Emberevő sárkány. Így jött, vagy mászva,
[holottan
A föld megsüllyedt nyomain, vagy szárnya
[suhogván
Fölkele, s vérlángú taraját magas égig emelte.
Benn pedig égő gyomrában nagy sziklahasábok
Hánykódván, mereven vas tagjai összecseszörögtek.“

Abban, hogy Vörösmarty zivatarszerűnek képzelte Ármányt alakításakor, abban van valami szerencsés lelemény, mely visszamutat a természet ölen élő népeknek ösfantáziájára. A mitológiában kezdetleges fokon azt látjuk, hogy a népek a mitológiai képzeteket a zivatarról egyáltalában az égi jelekből vették; a tavasz, a tél, a nap, a nap küzdelme a felhőkkel: ezek voltak azok a képzetek, melyekből megalakították mitológiájukat.

Gyakran mondták el Zalán futásának tartalmát, de én nem gondolom, hogy ha valaki ezeket, pl. a Toldyét elolvassa, hogy világos képet nyer, ha nem olvassa el magát a művet. Én itt csak a fődolgokra akarok utalni. Az époszban voltaképp két nagy csata van előadva. Az első csata a Bodrog mentén történő csata. (III. ének.) A másik pedig, ez a döntő ütköztet Zalán és Árpád között, az alpári csata. (VII., VIII., X.) A bodrogi csata a bolgároknak oldaltámadása egy magyar seregre, mely nem a főereg, hanem a főereghez akar csatlakozni. A magyarok vezére ebben a csatában Tas. Kémek figyelmeztetik a görögöket és bolgárokat, hogy jönnek a magyarok és ezek megtámadják az érkezőket. Ebben a csatában megsebesül Ete, meghal egy szintén ilyen fiatal hős, kit nagy szeretettel rajzol Vörösmarty: Laborcán, ki életét feláldozza a magyarokért, bár ő nem is magyar, de mikor Ármány kijelenti, hogy emberáldozat megválthatja a magyarokat, előáll Laborcán és meghal.

A másik nagy csata az alpári csata. Ebben Hadúr elúzi Ármányt, Zalán pedig legyőzve, Belgrád felé veszi futását. A VII. és VIII. ének is beszél erről a csatáról, de más-más Vörösmartynak az eljárása. A VII. énekben az alpári csatának a taktikáját adja elő, a VIII-ban és X-ben pedig az egyes küzdelmeket. Előbb elmondja a seregek általános mozdulatait, hogy állnak, hogy vonulnak föl, hogy küzdenek a nagy csapatok, a seregnek egyes részei, a nagy taktikai egységek. Először tehát a csata általános képét, a keretet adja, aztán mondja el az egyes részleteket, hogyan küzdöttek egyes hősök egyes hősök ellen. Ez a két csata a mű főtárgya.

Mi történik a csaták előtt? A bodrogi csata előtt Árpádot látjuk a táborban, amint örömmel nézi a sereget, aztán előlép Zalán követe, Kladni, elmondja urának dőlyfös üzenetét, mire a magyar sereg felzúdul, Árpád követeket küld szét, hogy seregeit összegyűjtse. A II. énekben megérkeznek Zalánhoz a görög és bolgár segédesapatok; a magyarok most elindulnak, de Ármány közbelép, mindenféle akadályokkal gyötri őket, végül fejlődik a bodrogi csata.

A második (az alpári) csata előtt a görög táborban, mint minden táborban, mióta vannak táborok, nagy viszály van a vezérek között; végül jó Kladni, kit Zalán követül küldött volt Árpádhoz és meghozza Árpád üzenetét. Másrésztől még mielőtt ez történik, Árpád

is megjelenik seregével az alpári téren, tanácsot tart, áldozatot hoz, lakoma van és egész éjen át a nagy ösök dicsőségéről hősi énekeket hallgatnak. Reggel azután kezdődik az alpári csata.

Ezekre a főbb csoportokra oszlik a cselekmény.

Könnyű a kompozíció hibáit Zalán futásában kimutatni és már az első bírálói, minden lelkesedésük mellett rámutattak több hibájára ennek a különösen epochalis műnek. Ami leginkább szembeötlik, ez a cselekménynek, az egész anyagnak az elaprózása, mintegy el vannak szórva, az egymáshoz tartozó elemek és ez rendkívül nyugtalanná teszi az egész előadást. Folyton ugrál az elbeszélés helyen és időn át s úgy vagyunk az emberi fantáziával, hogy az időben inkább lehet ugorni, a fantázia szárnya sokkal könnyebben visz bennünket az időn át, mint a téren át. Hogy mennyire túl van tömve az egész éposz különböző elemekkel, melyek ilyen gazdagságban megzavarják az olvasót, arra egy példát mutatok be, de van több is. A II. énekben leírja Vörösmarty a bolgár sereget. Egymásután bemutatja nekünk a különböző bolgár főembereket, és mi úgy vagyunk, mintha egy nagy estélyen volnánk, hol a háziúr bemutatja a vendégeket: egymásután bemutatnak harminc embert és a harminc bemutatás után egynek sem tudjuk a nevét. Így Vörösmarty époszában egymásután jönnek az emberek, s mindegyiket bőven leírja a költő.

Egy pár lapon jellemzi a bolgár hadsereg leírásában Viddint, jellemzi Csornát, Izacsot s a többieket. Íme három sor:

„Tarnóv jött ezután haragos vad képpel; az ékes
Vértü Kabár és tiszta Rucsuk léptettek utána.
Bogláros paripán hánykódik cifra Lamók is.“

Ezek a leírások nem érdekelnek bennünket, és sem az egész cselekmény menetére, sem a bolgár hadsereg sorsára. Épp úgy van a görög hadsereggel. Alig hogy elvonult a bolgár hadsereg kábító sora és azt hisszük, hogy felélegzünk, jönnek a görögök. Egy pár versszakban vannak felsorolva a görög nevek, amelyeket a legkülönbözőbb forrásokból merített Vörösmarty: Philó, Philemon, Hiero, Neander, Lüsippos, Theophil, Schedios, Hermes, Heliodoros, Krantor. Mennyire túl van zsúfolva ez az éposz alakokkal, kik a cselekményben nem vesznek részt, kik azonban jellemezve vannak, úgy, ahogy, akiknek arcképét megfesti Vörösmarty, anélkül, hogy valóban szükség volna rájuk, és anélkül, hogy ezáltal különös érdeket keltene.

Mindezen hibákat túlragyogja azonban Vörösmarty nyelve és ki-kitör az ő nemes pátosza. Az ennek az éposznak a jellemző vonása sok más éposszal szemben, hogy voltakép a lírai hangulat uralkodik benne. Vörösmarty el akarja mondani a mult eseményeit a hangulat-keltés kedvéért. A munkának a nyelvén már megérzik a nyelvújítás hatása, de igen mérsé-

kelve. Vörösmarty nyelvújító volt, de nagy ízléssel meg tudta válogatni, hogy mi alkalmazkodik a magyar nyelv természetéhez; azt lehet mondani, hogy ő konzervatív hajlamú volt és csak néha enged a nyelvújításnak, általában a régi költői nyelvnek a nyelvkincsével dolgozik. Nyelvének főjellemvonása a hangzatosság. Soha előtte magyar hexameter úgy nem ömlött és ha írt valaki azóta ilyen hexametert, azt csak azért írta, mert Vörösmartyt utánozta. Stílusának egyik fő sajátága, hogy Vörösmarty bizonyos határozatlan kifejezésekkel dolgozik, azaz ő nagyon szereti a szinonímák alkalmazását; nem nevezi meg a volta-képeni tárgyat, hanem annak egy rokonértelmű kifejezését. Ez a helyettesítés némi-kép szokatlan és ezáltal nyer a kifejezés költői erőben és bájban nem sokat, de valamit. A nagyon szokott kifejezés könnyen triviálissá lesz, a szokatlan pedig inkább költői. Ez Vörösmarty költőiségének egyik forrása. Pl. egy patakot akar leírni. Hajna a patakba néz és így szól:

„Csendes özön, képem mellett csillogva kerengő,
Jó meg megy maradás nélkül szép habzatod...”

Csupa szinoníma: nem mondja víz, hanem özön, nem mondja folyik, hanem csillogva kereng stb.

Vörösmarty műveiről szólva a következő probléma merül fel: van a magyar irodalomnak egy remek költeménye, „Mohács“ Kisfa-

ludy Károlytól; ez a költemény a hexameternek a méltóságával, a nyelvnek a zengzetességével, egész ömlésével nagyon emlékeztet Vörösmarty Zalán futására. 1824-ben jelent meg, akkor is írta Kisfaludy Károly. Vajjon ezt a költeményt Vörösmarty hatása alatt írta-e a költő, vagy mindkettő önállóan fejlesztette ezt a stílust?

Kant azt mondja egyik híres mondásában, hogy két dolog van, ami őt a fenség érzetével eltölti, az egyik a csillagos ég fölötte, a másik az erkölcsi törvény benne. A csillagos éjnek a nyugalma, a mély fensége, az embereknek áldatlan véres hajszájával szemben igen szépen van kifejezve Vörösmarty egy passzusában, melyet a nyelvi fenségnek a festésére felolvasok. A nagy alpári csata folyik, az emberek öldöklük egymást, a természet azonban nem vesz részt a borzasztó tusában:

„Víg lett mostan az ég, boltját nem vonta be felhő,
S lassan zeng körül a forgó többi világok
Ezrede, hús szellő játszott a nap sugarával.
Csak maga küzdött a nyomorú föld, rajta halandó
Emberek egymáshoz gyilkos diadallal omolván . . .“

Az égnek a fensége a szomorú emberi sorshoz képest igen szépen van itt festve. Egy gyönyörű kifejezést találok még Zalán futásában, melyet az antológiák talán nem említenek anynyira; ez is az ünnepélyes csendet akarja elénekvarázsolni:

„A csend, melyet az éj viadalma szegett meg,
 Még iszonyúbb, mélyebb lön: mint mikor [ezentúl
 [a nagy idő még
 El nem kezdődött, s a főhatalomnak ölében
 Életerő nélkül nyugodott a néma teremtés.“

Az idők előtti időről beszél itt Vörösmarty; midőn még nem volt meg a teremtés, de a teremtés és életerő nélküli idő volt. Igen jellemző a kifejezés az ős-káosz csendjének festésére. Még egy kifejezés, mely Vörösmarty nyelvének szépségét tünteti fel. A II. ének a legvégén elmondja, hogy a magyar hadsereg elindul és ezt a következőképen festi:

„Mintha megindúl a fuvalom nagy Mátra vidékén,
 Rengenek a tölgyek, fejeik meghajlanak ingva:
 Úgy mozgott Bodrog táján a reggeli tábor
 A nyihogó paripák s hősök keveregve forogtak,
 Itt is, amottan is a vezetők villogva kitünvén.“

Homeros befolyásáról sokat beszélnek a Zalán futása alkalmából. Két példát mutatok be, ahol Homeros stílusa megérzik, de amint lapozgatjuk Zalán futását, még sok hasonló példát lehet találni. „Nagy szíve haragja“ ez homéri. Homeros szereti a taglalt, bonyolult állati, vagy a pásztor világból vett, vagy hajózási hasonlatokat. Ezt meg lehet találni Zalán futásában is. Pl.

„Mint mikor a juhokat zúgó habok ellen ereszti
 A siető pásztor, vagy előttük az esti homályban
 Róka fut el: fele megfordul, fele törtet előbbre;
 A szilajabb kosok állnak elől szarvakkal erősbe,
 S bátrabbak lévén, a többit félelem űzi,
 És az egész falkát buta zűr-zavar űzi miattok:
 A görög és bolgár tábor most így vala...“

Ossian befolyását is említettük. Az a híres bevezetés, melyben a sajátságos, borongó hazafias mélabú van kifejezve, ossiani.

Felvetettük azt a kérdést, hogy mikép jellemez Vörösmarty. Ez igen fontos kérdés epikus költőre nézve, sőt talán ez a döntő kérdés. Nem szabad elfelejteni, hogy Vörösmarty, midőn Zalán futását írta, 23—24 éves volt; kissé zárkózott természet volt, mint a költők általában és nem volt alkalma az emberek közé vegyülni, oly mértékben, hogy valóban szívükbe tekintetett volna, s nem volt alkalma megismerni az emberek tolongását, amint itt a földön szaladnak, belénk ütköznek: szóval nem volt emberismerő, s ez meglátszik époszán is. Általában azt lehet mondani, hogy Vörösmarty az époszaiban csak általános nagy vonásokkal jellemez. Nincsenek részletes vonások; pl. jön egy alak, aki hős, vagy bátor, gyáva, vagy rettetes, de semmi detail vonás nála nincs, csak a legáltalánosabb sajátságok. Épp úgy van ez a nóalakoknál, csak bizonyos általános sajátságok, mint a báj, szenteség vannak feltüntetve. Általában azt lehet mondani Vörösmarty époszáról, hogy voltaképp csak egy női és férfi-

típus van benne. A valódi lelki sajátságokat, amelyek mélyebben vannak az ember szívében, semmint ezek az általános jellemvonások, még nem látta Vörösmarty. Voltak alakok, akiket nagyon szerettek festeni a 20-as és 30-as években. Az ez időben megjelent női illusztrációkon bizonyos keleties képzelettel vannak felfogva a nők. Így fogja fel őket Vörösmarty is, valódi almanach-figurák az ő női alakjai, kecséiket nem győzi hasonlatokkal magasztalni, de lelki sajátságaik közül keveset említ: búbajos hárem-alakok, de fejletlen lelki étellel.

Mi volt Vörösmartynak a célja, mikor munkáját írta? Vörösmarty hatni akart a hazafiságra, az ősi dicsőség példáját akarta feléleszteni. Ezt kifejezi több helyütt:

„Olyanokat mégis szült századom, akik örömmel
Visszatekintenek a lehunyó fény régi nyomára,
S hátramaradt sugarát felfogják tiszta kebellem,
Hogy vele áldozatot lobbantsanak a haza színén.
Oh ha ezek számát érhetném gyenge dalommal,
Föld, gyönyörúséget nem kérnék tőled azontúl.
Szívem örökségét itt hagynám hübb fiaidnak
És komolyabb örömem nagy egekkel lenne

[határos.

A mult dicsőségét kívánja az emberek előtt érthetővé tenni, s ha erre képes volt, elérte élete célját.

S most még egy kérdést vetek föl, mely kissé szubtilis természetű: hol van ebben a költeményben Vörösmarty? Mindenütt az ő lelke van benne, de és itt a híres festők nagy ké-

peire kell gondolni, akik szeretik, ha nagy kompozíciót teremtenek önmagukat is feltüntetni. Ha Raffael világhírű nagy kompozícióját megnézzük, mely a pápa termét díszíti: az athéni iskolát, ott az alakok sokasága közt látjuk magát Raffaelt a kép szerzőjét is állani. Kaulbachnak nagy freskóján, mely a berlini múzeum tulajdona s amely a reformáció korszakát ábrázolja, ott látjuk az alakok között Dürer Albertet a nagy német festőt s hozzá fölmegey létrán egy fiatal ember, ki a festéket keveri neki: ez maga Kaulbach. Van ilyképen Zalán futásában valahol Vörösmarty feltüntetve, vagy csak általában van meg, amint minden költő a lelki életét beleviszi a művébe. Pl. ha olvassuk Hamlet világhírű monológját: „Lenni vagy nem lenni“, az a gondolat ébredhet fel bennünk, mennyit kellett ennek a rendkívül finom érzésű színésznek az emberek balítéleteitől szenvedni, hogy ilyen érzékeny monológot meg tudjon írni. Ime itt is benne van a műben Shakespeare, Zalán futásában azonban Vörösmarty másképen is benne van: én azt hiszem, hogy ő magát a délszaki tündérrel jellemezte, aki leszáll Hajnához és búcsút vesz tőle, amint búcsút vesz maga Vörösmarty is: a délszaki tündér-Vörösmarty Mihály Hajna-Perczel Etelkától. Aztán jön a nap és a délszaki tündér szétfoszlik a napban, eltűnik örökre.

8. Cserhalom.

Vörösmartynak a következő éposza, mely ugyanebben az évben jelent meg az Aurórában, Kisfaludy Károly évenként megjelenő zsebkönyvében: Cserhalom. Maga Kisfaludy Károly rajzolt hozzá egy képet, mely rézmetsetben mellékelve van az Aurórához. Ennek az éposznak a tartalma igen röviden elmondható: Ozul, a kunok fejedelme betör Erdélybe, Ernyei egy agg főúr, amint visszatér kastélyába, kirabolva találja és a kastély legnagyobb kincse is el van rabolva, Ernyei leánya. Ernyei elmegy a királyhoz, panaszkodik és mindigárt elhatározzák, hogy hadjáratot indítanak a rabló kunok ellen, akik orozva betörték. Géza, Salamon, László fölkerelkednek, Cserhalomnál visszaűzik a kunokat s prédájukat elveszik. Árboc, az egyik kun, aki elrabolta Ernyei leányát, meg akar szökni szép prédájával együtt, de szent László utoléri és megöli, a leány pedig, s ez a legendás történet egy finom vonása, kéri Lászlót, hogy engedje meg, hogy ő temesse el Árbocot.

A cselekményt így csoportosítanám. Van egy nagy csata, ez a főcsata, úgy mint Zalán futásában két nagy csata van: a bodrogmenti és az alpári. Ott két nagy központot látunk, itt pedig épp olyan központ a cserhalmi ütközet. Ezen főcselekmény előtt a cselekménynek öt momentuma van. Először van egy cselekményrészlet a csata előtt: a költői invokáció, vagyis a költő megszólítja a múzsát, vagy valami ilyen

megszólítást bocsát előre. Ez az invokáció Cserhalomban ugyanazt a gondolatot fejezi ki, mint a minőt kifejez az a híres epigramma: „Árpád sírja“; a cserhalmi győzelmet nem jelöli semmiféle emlékjel, de van egy emlék, mely örök marad, ez Cserhalom maga:

„Oszlop vagy magad, oh diadalmak halma, meződdel!“, amint „Árpád-sírjá“-ban: Árpádnak nem emeltünk szobrot, de itt van Magyarország, egy örökké élő szobra Árpádnak.

Az első tehát az invokáció, a második egy történeti bevezetés-féle, melyben el van mondva az ország akkori helyzete, Géza, Salamon, László sorsa. A harmadik részlet elmondja Ernyeinek a fájaldalmát. A negyedik a kún fővezérek leírását, az ötödik Árboc és Etelka párbeszédét tartalmazza. (Etelka, Ernyi leánya természetesen Perczel Etelka kedvéért kapta ezt a nevet.) A nagy jelenet Árboc és Etelka között abból áll, hogy kun főemberek jönnek és dicsérik Etelkát, Etelka pedig azt mondja Árbocnak: „Menj vissza hazádba Árboc, mert a magyarok legyőznek téged s Árboc azt feleli, hogy inkább elviszi őt messzire, ahol a magyarok nem fognak rátalálni.

Ezek után kezdődik a cserhalmi csata.

A csata után is öt momentum van. Először Etelka és szent László párbeszéde, azután a három fővezér hálaadása, majd egy aposztrófa Cserhalomhoz s végül egy kissé kacér utóhang, melyben azt mondja Vörösmarty: úgy sem fognak rólam megemlékezni a későbbi időben.

Vörösmarty cselekménye ebben az époszban szegényes, csak az a cselekmény benne, amit voltaképp a legenda adott, amit hozzá akart tenni, abból nem fejlődik cselekmény. Így különösen nem fejlődik cselekmény szent László és Etelka párbeszédéből; az ember azt hinné, hogy ez valami cselekmény kezdete, pedig ez voltaképen nem egyéb, ha szabad mondanom, mint játszi enyelgés. Csak egy pár sor, felolvasom. A helyzet ez: véres csata volt, szent László azt a kun embert, aki elragadta Etelkát, megölte. Etelka azt mondja, hogy engedje meg, hogy a hőst eltemesse, mert jó vitéz volt s némiképp hálájára is számíthat.

„Mégfogadá a fejedelem s enyelegve imígy szólt:
 „Hát a győzőnek mi jutalmat szána Etelka?
 Nem fog-e Cserhalmon neki is szentelni virágot,
 Mely hervadjon bár, más szebb kelhet ki porából?“
 Megnézé a lányka s szemét lesütötte ijedve.
 Visszaesett a szó ajakán, a gondolat elhalt
 Lelkében s piruló arcát égette szemérem.
 És mikoron mégis felelését várta mosolygva
 A diadalmas hős, rebegő lágy hangon imígy szólt:
 „Fejedelem! csak holtaknak kell adni halotti
 Tiszteletet, s gyászos koszorút a hervatag ágból.
 Élő háladatos szívvel tiszteljük az élőt,
 S a győző neve kedves hang: leborulva nevezzük.“
 Látta pirulását László s nem enyelge továbbá.“

Ennek semmi folytatása nincs; a király, a fejedelem szent László egy bóknál marad mintegy, és ezzel végződik a cselekmény-részlet.

Forrásai Vörösmartynak ebben az époszában a magyar krónikák voltak, melyek elbeszéltek ezt az eseményt, mely a középkor leghíresebb magyar legendája volt. Vörösmarty a Thuróczi-féle krónikából vette az anyagát és Kisfaludy Károly figyelmeztette erre a nagyon érdekes elbeszélésre. Nagyon híres legenda volt, a középkori templomokban gyakran találjuk ezt a jelenetet freskókon ábrázolva, sőt még ma is, habár nem vallásos jelenet, szokták festeni templomokban, amint szent László a leányrabló kúnt legyőzi. (Lotz Károly freskója a budai Mátyás templomban.)

Ha most magát a cselekményt nézzük lélektani szempontból, feltűnik, hogy kevés ebben az époszban a pszichológia. Zalán futásának az volt a nagy hibája, hogy rendkívül sok külsőség van benne, csataleírás, kosztümleírás, ami mind a szemnek való, nem a lélek műve. Így van itt is. Cserhalomban is sok a harc-leírás, melyek szinte túlozva vannak. Van azonban két lélektani mozzanat, melyben pszichológiai megfigyelés mutatkozik, bár különben csupa általánosságokkal találkozunk a műben. Az első az, midőn Etelka rá akarja beszélni Árbocot, hogy térjen vissza vele apjához; ebben bizonyos női ravaszság mutatkozik. Így szól hozzá: ne maradj itt, ez nagy veszedelmedre válik, a magyarok mindenképen megnyerik a csatát és neked nagyon rossz sorsod lesz. Azért ajánlom, hogy vígy vissza az apámhoz, ez eset-

ben majd nem történik bajod, sőt meg is jutalmaznak.

A másik a már említett párbeszéd Szent László és Etelka között.

Legjobb a küzdelmek leírása s azonkívül az Etelka alakjának a festése. Etelka leírásában igen feltűnően és szerencsésen látszik meg Homérosznak a hatása. Homérosz nem írja le Helenát soha, de úgy tünteti fel az ő szépségét, hogy elmondja, mit beszélnek a trójaiak róla. Épp így van ez Cserhalomban. Nem mondja el a költő maga Etelka szépségét, hanem egymásután jönnek a kúnok és mindegyik a maga ízlése szerint máskép és máskép magasztalja Etelkát.

Homéroszi befolyást látunk továbbá az állandó jelzőkben is. Pl. „szöghajú, nyájas Etelke“. Az állandó jelző Homérosznak volt egyik sajátja, mely népdalszerű jellegével mint egy a recitálást megkönnyítő refrainül szerepelt. Cserhalomban is vannak többtagú, az állatvilágból, vagy a természetből vett hasonlatok, melyek szintén homéroszi befolyásra mutatnak. Ilyen a farkashasonlat az I. 35. sor.

Van egy hely a műben, mely Toldy Ferencnek bámulatát vívta ki. Ezt mások is dicsérik, de megvallom, hogy bármilyen nagy auktoritás is Toldy Ferenc előttem, én ellenkező véleményben vagyok. Azt hiszem, hogy az illető hely a kicsinyes édeskességnek, keresettségnek mintája. Erről a helyről nyilatkozik Toldy Ferenc az „Aesthetikai levelek Vörösmarty

Mihály' épikus munkájiról." című munkájában: „Van egy ragyogó szcéna Cserhalomban, midőn a kunok dícsérik Etelkát. Megsértenék, ha neked itt kijegyezném, mert felteszem, hogy könyv nélkül tudod; vétenék a költés szelleme ellen, ha kritikai retortába vetném, mert ebben a költemény legaetheribb részei szét-párolganak. De engedd, hogy a magam kedvéért ideírjam gyönyörűségem megújítására s tárgyunknak egyszersmind befejezésére. Hányszor mondom én ezt el magamnak!

„Asszony nem szülhete ilyent,
„Téj nem táplálá, hanem élt fenn illat-özönnel.

Elkerülék őt a szelek, és harmatba fűröszte
Arcait a Hajnal, s mert arcai szebbek azénál,
A Hajnal csak azért lett szégyent vallva pirossá.
Nézzed bár szemeit: mi van ottan földi? az éjféli
Legfeketébb foltját napnak közepébe, ha tenném,
Még az lenne talán szeme nyilt fényére hasonló.“

Minő keresett és édeskés az egész! Valóban ez volna olyan rendkívül „aetheri“, melyet nem is lehet megközelíteni kritikával?

Van egy kifejezés Cserhalom legelején, melyet nem értünk meg, ha olvassuk. Eddig úgy látszik, mindenki értette, de senkisem tudta megmagyarázni. Voltak, kik bámulták és értették, voltak, kik bámulták és nem értették, én nem értem és nem bámulom, de meg lehet, hogyha megértjük, mindnyájan bámolni fogjuk. Ez a hely a következő:

„Árpádnak honját Salamonnal sok baj emészté,
Az meg nem rendült, — — — — —

Oly vala, mint a két végsúcsos földközi szálkő,
Mely keleten s nyugaton kitekint az egekre

[s midőn itt

Nap veri, ott éjnek rémfátyola leplezi ormát:
Elfáradva leül a villám mély közepében,
Nem rengetheti meg, nagyságán nem mehet által.“

A „földközi“ szónak itt három értelme lehet:
1. tenger, 2. földbenyúló, 3. glóbuszon átható.

9. Tündérvölgy.

Harmadik éposza Vörösmartynak Tündérvölgy. Egy kis éposz, mely 1825—26-ban készült és 1827-ben jelent meg. Igen sajátos kis éposz ez, mert eltér benne Vörösmarty az éposz eddigi modorától, sőt a költő époszai között ez párját ritkítja. Egy ének az egész; az Aurórában jelent meg „Ó magyar rege“ címen „ponyva versekben“, azaz nem hexameterben, amely az előkelő epikus versmérték, hanem olyan versformában, amilyent a régi magyar epikus költők használtak, négyes rímű sorokban (Zrínyi-szak). Már ez mutatja, hogy különös művel van dolgunk, mert Vörösmarty ezt a versmértéket a mű különös voltaához akarta alkalmazni.

A mű tartalma teljesen mesés, tele van olyan mesés elemekkel, amilyenek Ariostónak, az

olasz epikusnak műveiben fordulnak elő (Orlando furioso).

A költemény azon fordul meg, hogy a nap fia — ez csodás elem — elviszi Jevét, Dalma leányát és a Tündérvölgybe rejti, a vitéz Csaba érte megy, mindenféle akadályokkal küzd, legyőzi a nap fiát és visszahozza Jevét.

Hol történik ez az eposz és mikor? Úgy gondolom, amennyiben ki lehet kombinálni, hogy a Volga partján történik a honfoglalás előtti időben, a magyar őskorban, a magyar őshazában. Ez a földrajzi meghatározás arra a gondolatra vezetett néhány bírálót, hogy Tündérvölgy tartalmilag összefügg egy pár más époszával Vörösmartynak, melyek közül egy töredék is maradt. Összefügg talán „A Rom“ vagy „Magyarvár“ című éposszal. A Rom földrajzilag némiképp talán idetartozik, mindenesetre a régi magyar őshazával bizonyos vonatkozásban áll. Ide tartoznék talán a Dél-sziget is.

Tündérvölgy eltér Vörösmarty későbbi époszaitól. Ez volt voltaképp a helyes út, ezen kellett volna Vörösmartynak járnia Zalán futásában is, de ő nem járt ezen előbb és később is elhagyta. Miért volt ez az út helyes és miben? Abban, hogy ezen műben is van csodás elem, de nem halljuk a mitológiai apparátus recsegését. Az itt előforduló csodás elem mind népies motívumokból van igen szerencsés kombinatív leleménnyel szöve. Tehát itt Vörösmarty nem azt tette, amit Zalán futásában,

hogy ő maga alkotott egy mesterséges mitológiát, amelyben soha senki sem hitt, hanem le szállt a magyar nép mesevilágába és ebből a tündéri körből választotta a különböző légies tüneményeket, csodás jelenségeket, melyekkel benépesítette az époszt. Ez az éposz volt némi-kép útmutatója, sőt mintaképe Petőfi Sándornak, midőn „János vitéz“-t megírta. „János vitéz“ is éppen abban tesz túl minden előbbi époszon, hogy a csodás motívumok benne nem görög vagy római művek utánzatai, nem merev kombinációi a költőnek, hanem a nép fantáziájából vannak merítve a költészetnek eme örök forrásából. Petőfi művében, éppen mint itt, a főmotívum ez: Egy hős elmegy Tündérországba elveszített kedveséért, különböző csodás kalandjai vannak, míg végre kedvesét megtalálja. A legszerencsésebbek ebben a műben azok a kalandok, melyeket a hős kiáll, mielőtt Tündérországba érkezik; ezek leírása a munkának legsikerültebb része.

Gyöngye ebben a munkában — és ezen nem fogunk csodálkozni, mert kissé népmesei felfogással van írva — az egyes személyek jellemzése. Különösen a hősnőnek, Jevének a jellemzése kissé homályos, csak egy szép alakot látunk magunk előtt, anélkül, hogy tisztában volnánk szellemi tulajdonságaival. Egyáltalában az egész munkában kevés a pszichológia, de igen sok benne a harc-leírás. Ez Vörösmarty époszainak egyik általános sajátága. Igen fényesen vannak kezelve, hogy úgy mond-

jam, ezek a harcok, fegyverek, páncélok, sisakok, mint Benczúr Gyula történeti képein látjuk, de az époszi mese bizonyos pszichológiai fejlődést kívánna meg, ez pedig nem lép előtérbe.

10. Délsziget.

Tündérvölgy mellé sorakozik a Délsziget nevű éposz, amelynek igen különös a jellege. Keveset írtak róla és akik írtak, nem mondanak egészen határozott véleményt, alkalmasint azért, mert nem tudtak maguknak határozott véleményt alkotni. 1831-ben jelent meg az Aurórában és töredék maradt, csak két ének készült el belőle. Vörösmarty ebben az époszában egészen átengedi magát a mese fantáziájának. Egyáltalában ez sajátos vonása Vörösmartynak, mely benne inkább van meg, mint bármely más költőben, hogy t. i. szeret olyan alakokat teremteni, olyan bonyolulatot alkalmazni, mint amilyeneket a meseköltők szoktak. Igen nagy hatással volt rá ezen művének megírásánál az a munka, melyet ebben az időben fordítgatott, az Ezeregyéj. A fantasztikus érzéke ebben a munkában mutatkozik leginkább; csupa szín és képzelet uralkodik az egész műben. Tárgya különösen fantasztikus. Egy tropikus szigeten, talán az egyenlítő közelében, nincs lakó, senki, de van ennek a természetű tüneményekben, állat-növényvilágban rendkívül gazdag szigetnek egy kis Robinsonja, egy kis fiúcska. Ebben a kis fiúban úgy-

látszik Vörösmarty a saját költői fejlődését akarta fantasztikus és szimbolikus módon feltüntetni. A cselekmény nem valószínű, sőt sokszor nagyon meglepő, hogy kerülnek bizonyos dolgok együvé, de nem a cselekmény valószínűségét kell nézni, hanem azt, hogy ezek szimbolizált dolgok.

„Újat irok, nagyot is, kedvest is, rettenettest is
Egy kis gyermekről s egy délszaki pusztá
[szigetről.“

Igy nevezi meg maga Vörösmarty a tárgyát. A mű tartalma az, hogy egy kis szép szőke fiúcskát egy tévedt csónak Délszigetre hoz és ő itt egyedül a természet ölen, a természet nagy jelenségeinek hatása alatt növekedik. Amint itt nő-növekedik, két kérdést intéz a csillagokhoz. A csillagoktól gyakran kérnek tanácsot, pl. a szerelmesek, de hát nem szoktak felelni, itt azonban a csillag felel a kis fiúcskának. Ez a következő kérdést intézi hozzá: Szabad-e mezítelen járnom? Féljek-e a vadaktól, melyek itt a szigeten fenyegetnek? Mert

„A magas erdőből ordítva lejtött az oroszlán,
Büszke szabadsággal megjárta partjait és a
Tengereket nézé, mint a ki parancsol azoknak,
És hegyek és völgyek reszketve morogtak utána.“

A csillag következőképen felelt: Igenis majd adunk neked ruhát és nem kell majd a vadaktól félned. (A költő az egész természetnek ura). A gyermek amint tovább él a csodálatos szí-

geten, felhasználja a természetadta tárgyakat pl. a mennykőből buzogányt készít magának, a kócsagtollat díszül használja, s így egymásután mindennel tud élni, berendezi magának az életet, mintegy saját szerű Robinson. Végül sípot szerez magának (ez a síp a költészet szimbóluma) s verembe veti az állatokat, melyeket nagy bátorsággal elfogott, hogy hangjukat ellesse. Azért akarja a hangokat ellesni, hogy felfoghassa őket sípjával. A verembe össze-vissza beledobta a legkülönbözőbb állatokat s végül még az ördögök közé hatol és kettőt ezek közül is a verem számára elfog. Madarat is fog és most a síppal felfogja mindezen hangokat, ezt az óriási hangzavart.

„Mint fene mérge miatt ordít a tigris, oroszlán,
Fél, nyöszög a gyengébb, a sas fajozási visítanak,
Mind egyszerre süvölt, ordít és nyög föl alunnan,
És a forgószél erejével zúgva kerengvén
Még a csillagot is megtáncoltatja, ha nem fut.“

Ha ezeket a sorokat olvassuk, eszünkbe jut önkéntelenül Vörösmarty utolsó költeménye, a „Vén cigány“. Ott is célzás van arra, hogy a költő, a vén cigány, ura az összes hangoknak, az óriási hangzavar és hangharmónia, mely a hegedűben van, kifejez mindent, az indulatoknak, szenvedélyeknek s minden emberinek óriási skáláját.

„Tanulj dalt a zengő zivatartól

— ■ — — — — — — — — —“

A költő a hangoknak gazdagságát kifejezi és uralkodik rajta.

Így tehát a kis fiú, aki azonban előttünk mindinkább nő, szerez magának egy bájsípót, mely kifejezi az egész természetet, és ezzel megtáncoltatja az állatokat, mint Orpheus, az első mítikus költő; tárcol a két ördög is. Ez alatt egy leány támad, feléje lejt, a fiú meglátja és a természeti csodákban oly dús sziget egyszerre üres lesz előtte. Ezután Halálfit (a halál megtestesítőjét) találja, aki megöli a leányt. A gyermek azonban legyőzi Halálfit és visszaadja a lelkét a leánynak. A fiú és a leány együtt járnak (a költészet legyőzi a halált is). — A második énekben a leány és a fiú is nőnek-nőnek és megszeretik egymást, de — egyszerre jön egy magyar dzsenti és megkéri Perzel Etelkát s Vörösmarty örökre elválk tőle — Délsziget egyszerre szétválk és Szüdeli az egyik szigeten marad, Hadadur a másik szigeten s közöttük az óceán. A fiú, Hadadur — Vörösmarty — kétségbeesésében egy sivatagba jut (ez az a sivatag, melyből Vörösmarty az itt felolvasott levelet írja barátjának); míg azonban Hadadur nem tudja szerencsését, boldogságát megtalálni, a leány virágos partra ér — és innen kezdve ezzel az éposszal úgy vagyunk, mint az álommal. Ha az ember álmodik, akkor minél tovább tart az álom, rendszeren annál tarkább lesz, s közvetlenül a felébredés előtt már rendkívüli a tarkaság, mely össze-vissza zavarog az álomban. Az éposz mindig fantasztikusabb és tarkább lesz, azt mondhatnók, hogy mindig erőszakosabb. A fiú

árnyékára bosszankodik, követi mindig, míg végre a villám belesap az árnyékába. A fiúnak éhhalállal kell küzdenie, végre jön három holló és húst ejt el (ezek talán három barátja?) azután jön a ménló és elviszi. Itt végződik az éposz. Vörösmarty nem folytatja s jól tette, hogy nem folytatta. A munka annyira mesterkéltséget és bonyolult, hogy érdekes költői olvasmány nem lett volna belőle. Egyes részletek igen szépek, de az egésznek nehéz az összefüggését megállapítani és így nem köti le az érdeklődést.

Feltűnő, hogy milyen sok szín van ebben az époszban, minő ragyogása a nyelvnek, de nagyon kevés benne a plasztika. Pl. ilyen hely sok van benne: „Álla az (Halálfi) a ragyogó lelket markába szorítván.“ Ezt nem lehet semmiképp elképzelni. Ezek szavak. Vagy midőn leírja, hogy megjelenik a leány:

„Lány kele lassan elő, a legszebb testi valóság,
Lábai, mint az öröm zengése, lebegve röpülvén
 Teste kicsiny súlyát hordozták mennyei bájjal.“

Vannak azonban a műben igen szép költői részletek is. Pl. együtt jár a fiú és a leány, s erre a költő azt mondja:

„S boldog időtlenség árnyéka borítja be őket.“

T. i. a boldogságnak az a fő sajátága, hogy nem figyel az idő múlására, a boldogságra nézve idő nem létezik. Ez van itt igen szépen kiemelve.

11. A Rom.

Következik most Vörösmartynak két saját-szerű éposza, melyek teljesen nincsenek megfejtve, különböző kérdésekre adhatnak alkalmat és csak hipotézist lehet rájuk fölállítani. Az egyik A Rom, a másik a Magyarvár.

Nem érdektelen itt egy pár percet szentelnünk a munkák címének Vörösmarty költészetében. Vörösmarty a címeket a következő elvek szerint válogatja. Leggyakrabban választ ő és utódai is címül helynevet, pl. Dél-sziget, vagy Magyarvár (ez egy kumamenti város neve), vagy Tündérvölgy, vagy Eger, avagy Széplak (egy várrom Bonyhád közelében, melyet Vörösmarty gyakran meglátogatott), végül a Két Szomszédvár is egy helynek az elnevezése. Néha a tárgyat is megnevezi oly módon, hogy birtokviszonyban mondja egy névvel. Pl. Zalán futása. Ezt utánozza Arany János is: Buda haláia, Toldi Szerelme, Toldi Estéje. A Romnál azonban eltér eddigi szokásától, minthogy nem helynevet választ, hanem istennevet.

A két fönntemlített éposz valódi értelmére nézve a probléma a következő. A Rom egy ének, a Magyarvár töredék. Ez a két éposz egy összefüggő éposznak két különböző része-e? Azaz összefügg-e ez a két éposz tulajdonkép, az egyik a másiknak folytatása-e, vagy teljesen függetlenek egymástól? Összefüggésük mellett szól az a földrajzi vonatkozás, melyben a két mű egymással van. Mind a két műnek

tárgya a régi magyarok életéből van merítve, vagy magyarokról van szó bennük, vagy olyan népekről, melyekkel a magyarok ősei érintkeztek. Hogy ez époszokat megértsük, ismernünk kell a korabeli fölfogást a magyar őshazáról, melyet Vörösmarty is magáévá tett. Van egy magyar könyv, mely a 30-as években jelent meg, címe: „Magyar Régiségek“, szerkesztette Kiss Bálint, 1839. s ebben van egy térkép: „A régi Madjarok' Ázsiai hazáinak Föld Karacza.“ Ez a könyv úgy képzei, hogy a magyarok — és itt a rokonnépeket is (skythákat, gétákat, párthusokat) a magyarok közé számítja — hogy a magyarok a Káspi-tenger és az Aral-tó mellett elterülő földeken laktak. Ezen a vidéken történik a két éposz. Az Aral-tó mellékén történik A Rom; az Aral-tótól délre van a Siva-pusztaság, itt áll egy vár, s ebben megy végbe A Rom cselekménye. Most úgy gondolták, hogy a Káspi-tengerbe ömlik a Kuma folyam, melynek közelében van a magyarok ősi vára: a Magyarvár (s ez tényleg így van, de nem tudjuk a valódi összefüggését a magyar történettel) s ez Vörösmarty második époszának színhelye.

Mind a két költemény értelmében van valami homályosság. A Rom tartalma ez: Rom isten, kinek alakja természetesen egészen Vörösmarty fantáziájában született, a dúlás géniusza harcol Véddel (ez a Véd olyan viszonyban van Rommal, mint Zalán futásában Hadúr Ármánnyal), de itt Rom győz, a rossz géniusza

legyőzi a jót. Rom egyedül marad az óriási pusztaságban, hallgatja a messziről zajló Araltengert, senki sem jön a pusztaságba, az isten úgylátszik megunja magát és fogadást tesz. Ez a fogadás egy mesemotívum. Mindnyájan ismerünk olyan meséket, melyekben valamely természetfölötti lény a halandóknak három vágyát akarja teljesíteni; a három vágy teljesül és az illető végtelenül boldog látszólag, de a három vágygal semmit sem ért el. Ilyen mesemotívum van itt is. Rom isten így szól:

„Ki legelőbb düledékeimet leborulva köszönti,
Teljesedésbe hozom háromszoros álmait annak.“

Végül egy ifjú kalandor jön arra, aki éppen abból a családból való, amely családé volt az a vár, melynek düledékein most a bús Génusz tanyáz, az Ország-családból. Ez az ifjú itt erőtlenséggel lerogy és most álmai vannak, úgy, mint Ádámnak Madách művében. Álmában olyanokat lát, melynek értelmét nem tudjuk, csak hozzávetéssel élhetünk. Első álma ez: Pásztor békés tanyán, jól érzi magát, boldog, de végül mégis megunja ezt az életmódot, ámbár teljesedett, amit óhajtott, hogy t. i. egyszerű pásztoréletet éljen, mert eddig bolyongó élete volt. A második álomban már mint urat látjuk. Most boldog lehetne, mert hiszen úr kívánt lenni, de fiatal leányt lát, s megszereti. A harmadik álomban azután a leány felesége lesz és most az ifjú megismerkedik álmában egy nemes, de idegen néptől kizsákmányolt néppel (ez a nép talán a magyar?) s az ifjú

arra a gondolatra ébred, hogy ő felszabadítja ezt a népet. Ekkor felébred. Most Rom istenhez fordul, három álma teljesült, de neki egy új vágya van, mely kiesik a három álm köréből. Erre Rom álmot bocsát reá újból és most vágya teljesedik. Nagy csatáját látja a népnek, melyet fel akar szabadítani. Felébred, miután ebben a csatában ez a nemes nép tökre megy. (Nem egészíti-e ki ez a Szózatnak képét „A nagyszerű halál“-ról?) Most az ifjú megint azt látja, amit az első álm előtt látott, a bús Romot, a sivatagot és magát, mint koldust, kinek semmi je sincs. — Tovább megy, Rom pedig búsán egyedül marad.

A kérdés súlypontja az, hogy ebben a műben az a nép, melyet az ifjú fel akar szabadítani, s amely nép a szabadságharcban elvész, a magyar nép-e? Mintegy a magyar nép jövőjét akarta-e itt Vörösmarty festeni. Tényleg azt a jövőt álmodta-e meg az ifjú, melyet Vörösmarty, tehát a magyar népnek akkor szánt bús gondolatában, valóban a magyar népre vonatkozik-e ez, vagy az egész fantasztikus dolog. Magában az époszban erre vonatkozólag a következőket találjuk: az ifjú

„Egy népet lele, mely gyéren vala s lelke törötten
 Ösei honjában, melyet megronta örökre
 Harc és visszavonás.* Termékeny ugarban ekéjét
 Hasztalanul vezeté, nem örült munkája díjának.

* Ez némiképp Berzsenyi felfogására emlékeztet, ki nagy hatással volt Vörösmartyra. (Riedl megjegyzése.)

Átok volt az egész földön. Másnak vette a kéz
 S másnak gyűjte képét. A tőt más mosta veríték
 Csöppjeivel, más itta borát nyugodalma fejében.
 Még az erős folyam is, mely gáttalan úton aláfoly
 S önként ontja szabad vizeit, idegennek adózott;
 Dús arany aknáját idegennek nyitja meg a bére —
 Ily népet látott, a párthus népnek utóját**
 Láтта; de rajtuk persa királyt és persa hatalmat.“

Az anyag tehát, melyet az éposz a fölvetett kérdésre nyújt, biztos feleletre nem elegendő. Meglehet, hogy úgy van, amint most itt jellemeztük.

12. Magyarvár.

A következő kis éposz talán összefügg az előbbivel, címe: Magyarvár. Ez töredék. Az éposz azzal kezdődik, hogy a költő elmondja nekünk, mennyire elhagyatott ez a Magyarvár (földrajzi fekvését l. a „Rom“-nál), már az ormok árnyéka sincs meg, melyek itt egykor az égnek büszkélkedtek; „Kövein, hol hősök alusznak, kósza kigyó sziszeg és halovány gyom rázza szakállát.“ Ime az elhagyatottság képe!

A cselekvény azután két szálat ereszt, de ez a két szál nemcsak hogy nincs tovább fonva, csak megkezdve, de nincs is összefűzve s a mi fantáziánknak kell kiegészíteni. A cselekvény

** Itt Horvát Istvánra gondolunk, aki szerint a magyarok a párthusok utódai. (Riedl megjegyzése.)

menete a következő: Dalma, egy fiatal vitéz egyedül van Magyarvárbán, ekkor meglátogatja őt Igar, egy vidám fejedelmi ifjú a közelből. Igar felszólítja Dalmát, hogy nézze meg Elvőt, Kendének, Engadi fejedelmének leányát. Dalma megígéri, hogy megnézi, de azt mondja előre, hogy ő nem törődik a leánnyal, mert neki hírnév kell.

„A hír tiszta sugár, azt nem fárasztja meg ösvény,
Nem nyeli el mélység, sem alatt nem hagyja

[magasság;

Szerte repül szabadon, s ragyogása parancsol

[az éjnek.“

Ez az első fonala a cselekménynek. Most itt abbahagyja Vörösmarty és kezdődik a cselekmény második ága. Ez Ártáról szól, a párthusok királyáról. (Itt eszünkbe jut, hogy a Romban is a párthus nép fordul elő; ez talán valami kapocs akar lenni a két éposz között?) Ártá, a párthusok királya éjjel a Kuma vizén panaszkodik, hogy rablók elvitték leányát. S csakugyan látjuk hajnalkor, hogy két rabló viszi a leányt Szübált. A két rabló azonban összevész és a leány megszökik. A rablók aztán gyorsan kibékülnek és a leányt üldözik, de nem találják, hiába keresik, csak egy rideg jósnőre akadnak. Itt végződik az éposz. Mi lett volna a folytatása? Valószínű, hogy Vörösmarty a két szálát össze akarta kapcsolni: bizonyára a hős Dalma és Igar, amint útrakelnek, találkoznak Szübállal, a királyleánnyal, s ebből fejlődött volna tovább a cselekvény.

Hogy ez az éposz összefügg-e a Rommal, mint ezt a kérdést felvetettük, vagy nem, arra nézve könnyű igent mondani és német mondani, mert biztos adatunk magában az époszban nincsen; némely szál, mintha átszövődnék, de az egésznek bizonyos határozott kapcsát kimutatni úgy, amint a két mű előttünk van, nem lehet.

13. Széplak.

A kisebb époszok közé tartozik Széplak is. Ez be van fejezve. Ez a Széplak Vörösmarty leghíresebb műveiből való, különösen azon bevezetés következtében, melyben a költő dicsőíti Széplak vidékét, Bonyhád vidékét, hol ifjúságát töltötte. A költemény egy különös pályázatnak köszöni létét. Szemere Pál folyóiratában, a Muzáronban pályázatot hirdetett a következő dologra. Közölte a folyóiratban Pfeffelnek egy német költőnek elbeszélését és felhívta a magyar költőket, hogy ennek az elbeszélésnek anyagát tárgyalják más-más formában, akár mese, éposz, szatira alakjában. És tényleg egész sor pályamű érkezett, Kisfaludy Károly is pályázott. Pályázott Vörösmarty is. A minta Pfeffeltől egy japán elbeszélés — a kínai és japán porcellán már akkor is híres volt s már a XVIII-ik század végén Európa figyelme Japán felé fordult — a következő címmel: Usge és Zakki.

Vörösmarty egyetlen egy motívumot vett át ebből a nagyon affektált „Japanische Geschichte“-ből, mely a „levél-re vonatkozik. Usge t. i. belép kedveséhez Zakkizhoz, aki épp levelet olvas. Usge kérdezi, hogy mi van a levélben, a leány nem akarja megmutatni, mire Usge erőszakkal el akarja venni, de Zakki elnyeli a levelet. Ekkor Usge megöli őt, „kinyitja fehér torkát“, amint az elbeszélés mondja és kiveszi a levelet. A levél pedig egy teljesen ártatlan levél, melyet a leánynak — beteg édes anyja írt. Usge erre „üvölt fájdalomában“. — Ebből a következő lett Vörösmarty fantáziájában:

Mátyás korában vagyunk, ott vagyunk Bonyhád környékén, melynek emlékéhez a Perczel Etelka neve is szövődött Vörösmarty-nál. Az éposznak a hőse: Ugod, ott él Széplakon, melynek most már csak romjai láthatók, nejével Zenedővel, mely név annak köszönheti létét, hogy hexameteres költeményt írt Vörösmarty. Ugodot nem igen jellemzi Vörösmarty, de előre elmondja róla, hogy nem volt valami tündöklő deliség, hanem gyanakvó és féltékeny. Midőn cseh rablók jönnek a környékre, Ugod, a vár ura elhatározza, hogy a cseh rablót kiirtja. El is indul, s neje hiába tartóztatja vissza. Míg Ugod a csehekkal foglalkozik, addig egy fiatal zarándok jön Széplakra, félig gyermek, Orbai Kálmán. Ez ugyanabból a családból való, melyből Ugod, de ezt nem tudja egyikük sem, csak akkor tudja meg Orbai, mi-

dön Ugodnak egy régi festett paizsát látja, amely t. i. párja annak, amely az ő kezében van. Ebből megismeri, hogy rokonok.

A megismerés ezen motívumának érdekes volna a történetét megírni. Ez a leggyakoribb motívumok egyike a XVIII. század második felében és XIX. század első felében. Van két testvér, mondjuk Á és B, de Á és B nem tudják, hogy testvérek. Á és B azután a drámában vagy regényben találkoznak, valami konfliktus támadt közöttük, pl. ugyanabba a nőbe szeretnek s ez úgy oldódik meg, hogy Á és B egyszerre észreveszik, hogy testvérek, most van mindig valami olyan tárgy, vagy ékszer, vagy leggyakrabban nyaklánc, vagy mint itt valami fegyver, amiből megismerik, hogy testvérek. Ez a motívum különösen Voltaire óta van meg, különben előfordul Lessing „Náthán“-jában is és még számtalan drámában különösen a francia költészetben. Magában Vörösmarty műveiben is még többször találkozni fogunk ezzel a motívummal s a huszas és harmincas években még sok drámában igen gyakran előfordult Németországban.

Tehát a paizs mutatja, hogy Orbai rokona Ugodnak. Orbai nem akarja a rokonságot bevallani, hanem rövid tartózkodás után elválik Zenedőtől, kibe beleszeretett, búcsúzás nélkül válik el és búcsú helyett egy levelet hagy hátra. Ugod ez alatt legyőzte a cseheket, az úton mindenféle rágalmakat hall feleségéről és mindinkább izgatta hazafelé tart. Amint utazik, lova-

gol, haza, az út szélén egy fiatal embert lát aludni: ez Orbai, mellette egy paizs fekszik. A paizsra ráismer Ugod, azt hiszi, hogy az övé. Ugod azután üldözi Orbait, de a fiatal ember elmenekül. Ugod hazamegy és amint belép, feleségét látja, amint egy levelet olvas. Következik a japáni levél história. A költemény végén előforduló jelenet Othello-féle motívum. Most Ugod világgá züllik. Ez a világgá züllés Vörösmartynak kedvenc motívuma, a Két Szomszédvárban is megvan és sok más művében.

Híres Széplak-nak a kezdete:

„Mint zaj elől fut az erdőnek fejedelme, az alban
fölrriadott szarvas — — — — —

Úgy az idő fut lelkem elől s vágyaimnak előle;

Elrohan a feledés honjába — — — — —

Téged is, oh Völgység! az idő kiragadjon-e tőlem,
Szóljak-e mindenről, ha dal ébreszt, csak ne te

[rólad?

És ha neved zendül nagy késő korra lejutván,

Senki ne tudja, hogy oly szentté lett tájad

[előttem?

Hogy fiatalságom tündérországa te voltál?

Halmaidat koszorúzza borág, koszorúzza tetődet

Százados erdőség — — — — —

Ott mikor elfáradt testem nyugalomra hanyatlik,

Lelkem az ifjúság képét öltözve magára,

Ábrándozva bolyong egyedül a csörge pataknál,

S szárnyain ismét a szerelemnek hordja bilincseit,

S hordja szelíd kötelét az elomló szőke hajaknak.

De te nevezve maradsz kedvemben, búmban
 [egyenlőn
 Legkésőbb napomig, s mely tájdon őrizi regéit,
 Allni fog emlékeim közepett a széplaki bús rom.“

14. Epikus évek.

Vörösmarty 1823—24-től egészen 1830—31-ig epikus éveit élte, minden évben írt egy-két époszt. Ebben az időben életrajzában a következő lényeges adatok jegyezhetők fel. Mindenekelőtt a legfontosabb esemény életében az, hogy végleg megválk Perczeléktől. A Perczelék háza nemcsak menedék volt számára, midőn szegény volt, hanem valóban művelődésének forrása is volt és ott családtagnak érezte magát. Belső életének legfontosabb eseménye, hogy 1825-ben végleg elválk Perczel Etelkától. Hogy ez a körülmény minő lelki átalakulással járt, annak hű tükrét költészetében leltük fel. Miután Perczeléktől elment, még egyszer nevelösködött, 1827-ben, de csak igen rövid időre. Ügyvédi oklevelével nem élt, hanem elhatározta, hogy tolla után fog élni. Ő volt az első magyar író, aki tolla után meg tudott élni, annyira megváltoztak egy pár év alatt a viszonyok, annyira megnőtt a magyar közönség. Fontosabb eseménye még Vörösmarty életének, hogy 1828. januárban átveszi a Tudományos Gyűjtemény szerkesztését, amely a legtekintélyesebb s legolvasottabb folyóirata volt ennek a korszaknak. 1832-ig maradt ennek a

szerkesztője. Nevezetes eseménye ennek az epikus korszaknak az is, hogy a költő barátsága Kisfaludyhoz és Stettnerhez mind szorosabbra fűződött.

15. Eger.

Ebből az epikus korszakból eddig egy csoport kisebb éposszal foglalkoztunk, köztük olyanokkal, melyek a magyar őskorba vezettek vissza. Ide tartozott Tündérvölgy, a Rom, és Magyarvár. Ezek, ha tárgyilag nem is, de egész irányukra nézve összefüggnek. Vörösmarty bennük mesés fantáziával tárgyalja a magyar őskornak különböző fantasztikus eseményeit. Ezen époszok mellett foglalkoztunk Széplakkal, mely egy külső körülménynek köszöni létét, egy pályázatnak, de belsőleg Vörösmarty egész életét fektette bele. Visszaemlékezett Börzsönyre és mindazon évekre, melyeket Perczel Etelkával mellett töltött. Ebben van ennek az éposznak nagy poézise. Következik most az „Eger“ című éposz. Ez az éposz igen gyorsan készült; Vörösmarty 1827. augusztusban kezdte írni és november 11-én már befejezte. Ez a gyors befejezés némiképp külső indokokra vihető vissza. Vörösmarty mellett a munka befejezése alkalmával nemesak a múzsa állott, hanem — és ebben nincs semmi restelni való, — mellette állt a szedőgyerek, aki éhes a kéziratra, hogy a nyomdába vigye. Ezt a munkát ugyanis a költő az Auróra számára írta és novemberben már nagyon is sürgették, mert januárban meg

kellett jelennie. Vörösmarty 250 hexametert is írt egy nap alatt. Ez az első munkája, melyért honoráriumot kapott. (Zalán futása, mint tudjuk előfizetés útján jelent meg.) A honorárium 100 frt volt, ez külső dolog ugyan, de a magyar literatúrában ez is fontos. A nemzetgazdasági, a pénz-szemponatok, minden irodalom-ban nagyjelentőségűek.

Az éposz forrása Teleky Józsefnek egy munkája volt, de Tinódit, akinek van egy munkája Eger ostromáról, úgy látszik legalább, nem használta Vörösmarty. A dolog azonban, bár Gyulai is így állítja, nem egészen bizonyos. A nehézség abban van, hogy amit Tinódi elbeszél, annak nagyrésze megvan Vörösmartynál, csak hogy ez meg van Telekynél is és így nem lehet egész bizonyosan megállapítani, hogy Vörösmarty Tinóditól vagy Telekytől vette-e át ezeket a részleteket. Telekyt a költő maga említi, tehát ez bizonyos, Tinódit azonban nem.

A munkának a szerkezete a következő. Van benne egy előtér és egy háttér. A fő tárgy a háttérben van: Dobó István, Eger híres védője. Úgy, mint Zalán futásában, háttérben áll Árpád, pedig ő volna a fő alak, úgy itt is és „Eger“-nek is el lehetne az egész cselekményét mondani anélkül, hogy Dobó Istvánt említénénk. Az előtérben csaták, küzdelmek, viadatok vannak, melyek mindig véresebbek lesznek, különösen az utolsó ének voltaképen vérengzéseknek, öldökléseknek hexameterekben való leírása.

A mű megírására a következő körülmények adtak alkalmat. Először Vörösmarty abban az időben, midőn az „Eger“-t írta, viszontlátta Perczel Etelkát. Maga elbeszéli Stettner Györgynek, meghitt barátjának 1827. augusztus 23-án írt levelében ezt a dolgot. „A napokban itt lesz Etelka, nem tudom, megláthatom-e? Talán fogom látni; de mért nem oly szemmel, mint öt évvel ezelőtt? Akkor egy tekintet hónapokig álmodtatott volna, most talán meg sem indíthat.....“. Ezt a találkozást írja le Vörösmarty költői módon az „Eger“-ben.

Omár, ez a renegát török, találkozik Idával. Omár éveken át nem látta Idát (Vörösmarty Perczel Etelkát). Omárhoz közeledik Ida, Dobónak a leánya, kinek

„Termete még oly büszke sugár, mint lelke sugár
[volt
Boldog napjaiban, de szemének lángja kiegészett.
Még csillag, de nem a szerelemnek csillaga: oly
[tűz,
Mely hidegen, s érzéktelenül néz pusztá vidékre
Hóviharos felhői közül: nem kelnek alatta
Gyenge sohajtások, egymást reszketve
[köszöntők...“

Minő gyöngédség van a nagy költőnek ezen szavaiban, a jellemzésnek minő finomsága! A második alkalom a mű megírására egy külső körülmény, hogy t. i. Vörösmarty olvasta Teleky József regényes rajzát Eger-vár ostromáról. Ezt annyira különösnek, érdekfeszítőnek találta, hogy egy époszt írt róla, minthogy

benne a magyar nemzetnek egy dicső eseménye van elbeszélve. De nem vette fel Vörösmarty époszába az egri nők hősi várvédelmét. Azért nem vette fel, mert ez nem felel meg a Vörösmarty-féle női ideálnak, Vörösmarty női ideálja megvan itt Leilában, Idában, de nem felelt meg neki, hogy a nő, kit ilyen gyöngédséggel rajzol, oda álljon a vár fokára és védje azt a vad török ellen. A harmadik alkalom, hogy Kisfaludy Károlynak kéziratra volt szüksége, hogy az Aurórában kellett valami nagyobb költői munkát közölni. Ha a munkának egész szerves belsejét tekintjük, a következő megfigyeléseket tehetjük. A munkának nincs voltaképp meséje. Nincs benne semmi bonnyolulat, novellának is szegény volna. Voltaképp két történet van benne, de ezek inkább epizód-történetek, két szerelmes pár története, az egyik Leila és Zoltán, a másik Omár és Ida története. A többi csata, harc, vagy ennek előkészülete, vagy utóhatása.

Az első történet Leila és Zoltán története. Leila török neve talán Shakespeare Jessikájának hatása alatt alakult meg Vörösmarty képzeletében. Jessika, Shylock leánya, ki nagyon is könnyen, lelkiismeretfurdalás nélkül elhagyja apjának házát és apjának kincseit is magával viszi, volt egyik előképe ennek az alaknak. Itt is elrabolja őt egy magyar hős és ő keveset törődik apjával. A leánynak élet-története a következő. Uleman török vezér magával vitte leányát, Leilát Eger alá. Itt meg-

pillantja a leányt egy török hős, Hanivar és megszereti; Leila midőn Hanivar a csatában megsebesül, beköti sebeit, ápolja őt s úgy tesz, mintha ő is szeretné. De midőn a daliás Zoltán legyőzi Hanivárt, Leila a távolból megpillantja Zoltánt és megszereti. Egy kirohanásnál aztán Zoltán elfogja Leilát, apját egy csapással elszédíti és a leányt magával viszi Egerbe. Apja hiába kéri, hiába ígér nagy váltságdíjat, Zoltán nem fogadja el. A végső küzdelem alkalmával aztán együtt találjuk szerelemben Zoltánt és Leilát. Az, hogy hogyan lesz az egri leányból — hogy Arany kifejezésével éljek — egri asszony, az a legszebb helyekből való, melyet Vörösmarty valaha írt. (III. ének. „Így szólt s egyszersmind kezdé illetni szelíden“ stb.) Itt kissé égők a színek; Vörösmarty itt ön magát multa felül.

A másik történet Omár és Ida története. Ezt több magyarázó elmondja, de úgy találom, hogy nem mondják jól el. Omár és Ida története a következő.

Ida, Dobónak egyik leánya, Omár pedig renegát, azaz magyar ember, ki a törökökhöz szegődött, magyar neve Hiador. Hiador midőn még Egerben volt, szerette Idát, de aztán valami félreértés támadt, melyet nem lehet jól elképzelni, úgylátszik azt hitte Hiador, hogy Ida mást szeret, elhagyta Egert és törökké lett kétségbeesésében. Most Arszlán haragjában megsebesíti és haldokolva elviszik Egerbe,

ahol Ida ápolja a haldoklót. Ida aztán bújában meghal.

A cselekvény többi része várívás, kicsapás. A legérdekesebb a várívást megelőző események között a nagy szikszai gyűlés, t. i. Dobó mielőtt a törökök megérkeznek, segítségért küld és Szikszón igen élénk vita folyik erről előttünk. Végre a pártok abban állapodnak meg, hogy igenis küldenek segítséget. Mint minden várviadal történetében, itt is van árulás, a Hegedűsé, van itt is fedett akna, melyet a törökök a vár alá fúrnak, van támadás lesből. Mindez sztereotíp története a várívásnak és Vörösmarty ezt is felhasználta.

A jellemek a következők. A fő hősben, Dobóban jellemzést nem látunk, dicső alak, nagy hős, egyhangú nagyság, fenség. Semmi egyéb. Detail vonások nincsenek benne, pedig ezek élénkítik a jellemzést.

Idában sincsen gazdag jellemzés. Mindig szentimentális, az egész lénye liliomhullás.

Ellenben gazdagabb már Leilának a jellemzése. Itt már vannak individuális vonások, itt már vannak mindenféle élénkítő egyéni részletek; Pl. igen jó vonás az, hogy a török leány még a török táborban rajong az erősebb ellenfélért; azt mondja Vörösmarty, hogy Leila ki megy a tábor szélére, nézi a magyarokat „félve és óhajtvá“. Mindig egy hadviselő fél dekadenciáját jelenti, ha a nők rajonganak az ellenségért. Szépen festette ezt Herczeg Ferenc, a Bizánc-ban, hol Bizánc császárnéja szintén az

ellenségért rajong. Megvan Leilában az általános vonása a Vörösmarty-féle női alakoknak: a báj, de van benne bizonyos individuális vonás abban, hogy némikép ledérnek festi a költő, vagy legalább érzékinek. Az egész alak a török női jellemet akarja élénk állítani. — Új tehát ebben az époszban a lélektani megfigyelés, mint pl. itt Leilában. De más új sajátosságát is látjuk Vörösmartynak: új a tréfás elem alkalmazása. Ilyen tréfás hely, melyet Tinódi is elmond, midőn a törökkel megetetik a követséglevelet. (III. ének közepe.) Különben Vörösmarty nem tudott az éposz feszes machinériájában a komikus elemnek helyet szerezn.

Van még az époszban a többi között egy érdekes pszichológiai megfigyelése Vörösmartynak. Az emberek, ha lent a föld alatt küzdenek, pl. egy mély aknában, vagy pincében, vagy barlangban, akkor mindig kegyetlenebbek, vadabbak, mint különben. Ezt a jelenséget a költő így magyarázza:

„A föld színe alatt, odaszállva nem ember az ember,
Szörnyeteg és fenevad, mely egymást marja

[halálig

S mintha leszálltában közelébb járulna pokolhoz,
Irgalmatlansága nagyobb, s viadalma emésztőbb.“

Még néhány nyelvi sajátosságról! Vörösmarty nyelvének egyik sajátossága, amely megnehezíti a megértést, hogy néha, ahol ki szoktuk tenni a névelőt, ő nem teszi ki, ahol pedig nem szoktuk kitenni, ott kiteszi,

Ebben az époszban találunk példát arra is, hogy Vörösmartyban van bizonyos hajlam a nagy költői sajátságok mellett a cikornyás, keresett stílusra. Fölolvasom azt a helyet, melyet, mint a cikornyás stílus erős kritika alá eső részét, míg mások, mint a Vörösmarty-féle dikció virágát, említik. Omár és Ida találkoznak. A költő ezt mondja róluk:

„Egykor szép szemeik sugaraiból szöve szívárvány,
A kegyelem hida volt közös érzelmöknek az
[ösvény,
S köztük azon, mint két várnak vendégi örökké
Egymást látogatók, a vágy, a kiseded örömmel,
S rózsza szeméremnek kocsiján vonakodva te
[jártál,
Óh, szerelem, szíveik teremét felváltva köszöntéd.
A tündérhidat és alakit fölvonta irígyen
Régi hazájok az ég, s föld kínját hagyta
[helyettök.“

Azonban igen szerencsésen üti meg az egész éposznak hangját két sor, melyet az első ének elején találunk. Két sor, de minő erő van benne; a cikornyás stílusnak éppen ellentéte.

„Hol Buda? hajh! vad igát hordoz, s a szolgálta
[Dunában
Megdől tornyai árnyékát borzadva tekinti.“

Buda romlásának igen szép költői képe.

16. A két szomszédvár.

Vörösmarty legutolsó époszához értünk, A két szomszédvárhoz. Legutolsó, leghíresebb, legjelesebb époszához. Azt mondják, hogy valamely nemes családnak a legutolsó sarja magában egyesíti annak a családnak főerényeit és főhibáit. Mégegyszer, a kihalás előtt ismétli a természet ebben az egy egyénben az egész család sajátságait: így vagyunk mi ezzel az époszszal, benne megtaláljuk Vörösmarty legfényesebb sajátságait és megtaláljuk hibáit is. Hibáit mindenekelőtt megtaláljuk fokozva: a szertelenséget, a szörnyű iránti hajlamot. A két Szomszédvár a vérbosszúnak éposza, egy vendettának a története. Mi az a vendetta? Ez igen sokat használt szó és azt a vérbosszút jelenti, mely Olaszország némely vidékén és Korzikában kötelező a lakosságra, azaz, ha egy család valamely tagját megölik, akkor a család hátralévő tagjai kötelesek bosszút állni és addig nem nyugodni, míg a bosszút meg nem állották. Ilyen vendetta van ebben az époszban elbeszélve. A vendettának a világirodalomban két remeke van, az egyik Vörösmarty Két Szomszédvára, a másik Prosper Merimée Colombája. Prosper Merimée a leghíresebb francia írók egyike, Magyarországon is volt, s igen érdekes útirajzai vannak. Colombában egy fiatal korzikai leányt állít elénk, ki vérbosszút áll családjára egyik tagjáért.

A két szomszédvár cselekménye a következő. Látunk két szomszéd várat. Szomszédokról lé-

vén szó, nem csodálkozhatunk, hogy rossz viszonyban vannak, de a középkorban vagyunk és ez a rossz viszony nagyon is végzetes. Az egyik család a Sámson, a másik a Káldor. Már régóta dühös ellenfelek. — Az éposznak a kezdetén az egyik család tagja, a fiatal lovag Sámson Tihamér hazaérkezik, hadjáratban volt. Vörösmartynak itt valami történeti háttérre volt szüksége, de ez egészen mellékes körülmény; úgy adja elő, hogy Sámson Tihamér Kún Lászlót kísérte a hadjáratba Ottokár ellen. Amint Sámson Tihamér hazatér, borzalmas látvány nyílik előtte: üresen találja a kastélyt, családjának minden tagját kiölték Káldorék, a másik kastély lakói, egy éjjeli ortámadás alkalmával. Amint Tihamér ezt a borzasztó kegyetlenséget látja, vérbosszút esküszik, leöli lovait pogány szokás szerint, tort ül, aztán elmegy Kún Lászlóhoz, engedelmet kér tőle, hogy kihívhassa a Káldor-család tagjait és megívihasson velük. Meg is kapja az engedélyt. Erről úgy értesülünk, hogy Káldoréknál győzelmi vacsora van, de megérkezik Kun László követe és kihirdeti, hogy bajvívás lesz, egyszersmind meghatározza a király feltételeit. Másnap aztán Tihamér megjelenik Káldorék vára előtt és kihívja a család egyes tagjait. Először Káldor egy hű emberével, Sundóval vív és legyőzi, fejét levágja és a várnak kapujára szegzi. Ugyanaz nap Tihamér még több más szolgát is leöl. Éjjel aztán roppant szerencsétlen ötlete támad a két Káldor fiúnak,

t. i. mindegyik titokban elmegy Sámson Tihamér várába és meg akar vele küzdeni. Azonban borzasztó félreismerésből a várban összehatalkozhatnak és a sötétben egymást meggyilkolják. Másnap az öreg Káldor borzadva látja a vár fokán két fiának a fejét kitűzve. Ezután mindennap halál, gyilkolás és temetés: Tihamér a szolgákat egymásután leöli. — Végül már csak maga Káldor és gyermekei maradnak. Fiai közül az egyik, a szelíd Simon szembeszáll Tihamérral, aki persze nem nagy fáradsággal megöli a gyöngé ifjút. De most Tihamér nem örül a gyilkolásnak. „Az ölésben nincs gyönyöröm többé!“ — mondja. Ezután az apa áll ki. Az első harc eldöntetlen. Káldor visszatér, aggódva váró leányát vigasztalja, sebet előtte titkolja, s azt mondja neki, hogy még minden jóra fordulhat és szebb jövő vár még rájuk. Azonban semmi sem fordul jóra, mert másnap a harcban Káldor elesik. Tihamér most magára veszi Káldor fényes vértetét, melyet ez úgyis az ő édesapjától rabolt el s ezzel a fegyverzettel lép a Káldor-vár elé. A várban már csak Enikő van, aki remegve várja, hogy vajjon ki győz s íme édesapja jön, tehát győzött. Persze megnyitja a vár kapuit, bevezeti örömmel a belső terembe. Ekkor Tihamér hirtelen megnyitja a sisakot. Enikő látja a borzasztó valóságot, hogy halálos ellensége áll előtte, összeesik. Még egyszer felnyitja szemét és így szól: „Meglátjuk, Tihamér, egymást éjjélben s éjjélek után“ és meghal. Ti-

hamér eltemeti, de Enikő, mint éjféli rém meglátogatja. Tihamér várában, az immár egészen kietlen várban egyedül busul, kétségbeesésben maga sírt ás önmagának, de nem tud benne nyugodni, ott is felkeresi Enikő és előtte hervad. A vadon életnek tömkelegébe ment bolygani Tihamér.“ Azaz Vörösmartynak ez a hőse is úgy végzi pályafutását, mint sok más alakja, hogy világgá megy. Ez vissza-visszatérő motívum Vörösmartynál.

Ennek az éposznak fősajátsága, hogy Vörösmarty megtalálta benne a szörnyű poézisét. A szörnyűség mindenekelőtt az emberek indulatában mutatkozik. Mi is történik „A két szomszédvárban?“ Először is Káldor elégeti a holttesteket, hogy nyomuk se maradjon; annyira gyűlöli az ellenségeit, hogy teljesen el akarja őket pusztítani, még a holttestüket is. Tihamér azután átkot mond az ellenséges családra. Ilyen vad vonás továbbá Tihamér lóáldozata. Ez atavizmus és igen jó vonás, mert a pogány, vad erkölshöz igen jól illik a pogány vallásnak ez a maradványa. Ha az emberekben nincs emberi vonás, majdnem azt merném mondani egy merész kitételrel, hogy abban a lóban, melyet Tihamér leöl, mutatkozik valami lelki vonás. „Leterült az erős mén, s ködbe borult szemeit még egyszer urához emelvén, lassú hörgés közt vonagolva bucsut veve tőle.“ Az emberek ebben az époszban éppen nem mindig ilyen gyöngédek. Az egész, mint Tihamér mondja „ölések napja“. Minő vadság

van abban, hogy Tihamér kardjára tűzi a leöltek fejeit és a kapura kiszegzi, Káldor pedig másnap megpillantja a vérbeborult fejeket. Maga Káldor így jellemzi Tihamért:

„...te szünet nélkül csapdossz, mint kánya
[szivemre.
Cseppenként szivod el vérét s a vérnek ivása
Még szomjúbbá tesz...“

Káldor halála után, s ebben is minő vadság mutatkozik, ezt olvassuk:

„A győző pedig a véres kardot felemelvén:
„Hála boszúálló Isten, nagy hála nevednek!
Ellenségeim elhaltak, fene harcban előttem
S most az utósónak vérét nyujtom föl...“

Igy szólt a szörnyű, s a vérnek csöppjei hulltak
Kardvasa széléről; de lehajlott most s az utolsó
Káldornak testét kezdé megfosztani...“

Hogy Tihamér nem nyitja ki a sisak rostélyát, midőn Enikőhöz belép, abban is bizonyos álnok vadság mutatkozik. Valami szertelenség van abban is, hogy Tihamér önmaga ássa sírját és azonfelül mellére nehéz buzogányt tesz, hogy nehéz legyen rajta, „mint a sors átka“. Valóban meglep, ha átolvassuk az époszt egy ültünkben, milyen sok szörnyűség van benne, meglep a műnek a sívársága, a fenséges zordonságnak a szeretete. Ez itt félre is vezette Vörösmartyt és nagyon is sokat beszél nekünk a vérengzésekről és kegyetlenségekről. Ezekkel a szörnyűségekkel azután, melyeket Vörös-

marty ebben az époszban élénk tár, kimerül az éposz, önmagán már nem tudott túl tenni, meg kellett szűnnie magának az époszban. Egyáltalában a szörnyű ebben az époszban, melyben Vörösmarty a középkor zordonságát akarta festeni, olyan kirívó, hogy a munka némikép rászolgált arra jelzőre, melyet Berzsenyi használt: kannibáli munka. Mi vitte Vörösmartyt a szörnyűségeknek ezen rajzára? Rendkívül heves fantáziája. Ez elragadta őt és aztán nagyon is sok szörnyűséget mondott el nekünk.

És mi most a költői ebben a sok szörnyűségben? Hol van a költői lélek, az örök emberi? Megvan mindenekelőtt Tihamérban. Tihamér maga a szörnyűségek szerzője, de egyszerre a szörnyűségek közepett áttör lelkén az örök emberi, áttör a lelkiismeret. Megjelenik a vér, az öldöklés közepette ez az isteni szikra az emberben. Látjuk őt, hogy sajnálkozik és felébred benne a tragikus végzetszerűségnek az érzete. Ez abban áll, hogy az önlelkétől elkínzott bűnös egyszerre feleszmél és a következő gondolatok futnak át agyán: Amit én tettem, az borzasztó, szörnyű bűn, de ebben a helyzetben, melyben most vagyok, ezzel a jellemmel, melylyel én bírok, ebben az egész környezetben, mely előtttem van, mindezen hatások alatt másképp, mint ahogy cselekedtem, nem cselekedhettem. Ez a tragikus végzetszerűség gondolata. Tihamér, amint a fiatal Simont leöli, ezt mondja:

„Téged ugyan Káldor, nyugalomnak adott ma
 [ezen kar,
 S melyet sürgettél, rád hozta időnek előtte
 A keserű véget; de magam vagyok a
 [nyomorúbbik
 Mind valamennyi között, kik elestének és az
 [ölésben
 Nincs gyönyöröm többé; inkább irtózni
 [magamtól,
 Díja csatámnak, azóta, hogy ifjú, szép szemeidnek
 Fénye lehunytt s panaszos szavaid füleimbe
 [hatottak.
 Látni fogom — — — — —
 Éjjeimen halovány bús képedet, egy sereget fog
 Látni szemem, vadat és szomorút, vérfonta
 [hajakkal
 Rettenetest s beomolt szemmel szemeimbe
 [tekintőt.
 Vajha ez életben ne találtuk volna fel egymást!
 Vagy te ne lennél káldori faj, vagy sámsoni vér
 [én‘.

Előre gondol arra, hogy azok, akiket megöl,
 vízióként meg fognak előtte jelenni. Midőn az-
 tán Enikőt látja összeesni, akkor érzi „bor-
 zasztó tetteinek bérét“.

Ugyanez az emberi érzés megvan Káldorban
 is. Midőn a sok öldöklés után hazatér, ott van
 leánya Enikő.

„...térdeiről felvonta magához az árvát,
 S elfojtódottan nyugtatta sokáig ölében.
 Most a nagy bajjal gyűjtött kincs, a keresett hír,

Dús hajlék, mind semmi becsük, szívének előtte
Még ez az egy kincs van s értéke fölebb az

[aranynál

S most százszorta nagyobb, mint volt a boldog

[időben.“

Ez a roppant kincsszomjas ember, aki fukar és vérengző, most érzi, hogy leánya a legfőbb kincse, a többi semmit sem ér. Itt is az örök emberi érzések szólalnak meg.

A munka, mint éposz kitűnik Vörösmarty époszai közül abban, hogy igen zárt, kerek, dramatikusan kompozíció; itt nincs a szerkezetnek az a nyugtalansága, melyet Vörösmarty többi époszaiban találunk. Itt majdnem megvan a hely-egység, igen gyorsan történik minden és mindent magunk előtt látunk. A Vörösmarty époszaiban különben gyakori lírikus elemek itt mind epikusvá váltak. Minden látható cselekmény. Ez eddig Vörösmarty époszaiban nem volt meg ilyen mértékben; itt röviden tud leírni, és amit leír, mégis érzékeinkbe vésődik.

Megvan az époszban az erős férfias és nemes pátosz. A nagy szenvedélyekben Shakespeare-nek a tanulmánya mutatkozik. Igen szerencsésen alkalmazza Vörösmarty ebben az époszában az ismétlődő motívumokat. A motívum gyakran ismétlődik és a cselekmény mégis élénk. A költő néha a motívumot azért használja, hogy a cselekményt visszatartsa: ezek az úgynevezett retardáló motívumok. Azaz, ha a cselekmény megindul, a költő egyszerre megállítja és valamely motívum következtében mintegy torlaszon megakad a cselekmény. Ezt

azért teszi, hogy az érdeket még jobban felébressze, a képzelőtehetséget még jobban ingerelje. Ilyen retardáló motívum Káldor és Tihamér harca. Felfüggesztik a harcot, Káldor hazamegy és akkor történik a jelenet leányával. Vagy ilyen retardáló motívum, hogy Tihamér a várba megy, hol Enikő várja apját s Tihamér nem nyitja fel mindjárt sisakját, hanem a leányt elkíséri egészen a vár belsejébe; ezáltal a feszültség mind nagyobb és nagyobb lesz.

Mindemellett, hogy az érzelmekben ilyen egyhangú vadság van, a harcokban nagy a változatosság, és így nagy a változatosság a cselekményben is.

Valószínűtlen motívum, hogy Tihamér mindig győz. Ez sok. A szolgákat is mind. leöli, Káldorékat is mind. Az pedig, hogy a két várban a végén senki sincs, az egyikben csak Enikő, a másikban csak Tihamér, szintén valószínűtlen. Ez csak a mese kedvéért van így, de nem könnyen elfogadható.

A legszebb részlete az egésznek, midőn Enikő megjelenik Tihamér előtt, megjelenik már vízióként ennek a saját bűneitől, az élet kínjától megtépett, megőrjített embernek agyvelejében, megjelenik egyszerre a lány képe és — ez olyan vonása Vörösmartynak, mely nincs meg Shakespearenél és a többi szellemjelenetekben — ő nemcsak a leányt látja, hanem azt is, hogy mi történt a leánnyal. A leányt látja teljes szépségében és aztán látja, amint előtte elhervad,

meghal. Tehát ez a lelkiismeretnek borzasztó büntetése, hogy a leányt maga előtt virulni is, elhalni látja újból és újból, ismét és ismét. Tihamér, miután Enikőt megölte, maga temette el a leányt.

„Mult a nap s eljött a csillagsátoros éjféli;
Néma, komoly csend volt körülötte s homálya
[ködében
Rémületes sanyarú képek kápráztak ijesztőn.

—————
Ült Tihamér Káldor várában, réme magának;
Réme az éjfélnak, s amint kitekinte merően
S gondolatok nélkül (csak fájdalom ég vala
[benne)

Így kinyilék halkan, könnyű suhogással az ajtó
S szép Enikő, a káldori ház hajadonja, belépett.
Termete lány habból látszott alkotva lebegni,
Két szeme bájttúz, mely egeket leigézne, aranylók,
Mint az aranyfelhők voltak hajfürtei, arcán
A legszebb fiatalságnak rózsái virultak.
Szép volt a lány és fiatalságában ígéző.
Ah, de hamar kedves ragyogása hanyatlani kezdte:
Bú foglalta helyét az imént tündökletes arcon,
A szemek ép sugarát könnyű fásasztotta...

—————
S lassanként fiatal rózsái lehervadozának.

—————
De valahányszor az éjfélt tűnt, mindannyiszor
[ifjan
És gyönyörűn Enikő jött, hogy hervadjon előtte.
S mondhatlan nyomorúsággal töltötte be lelkét.“

Vörösmarty ezen époszában, amint látjuk, szellemjelenést alkalmaz, főleg víziók alakjában. Valóban különös, hogy annyira szemére

veti Vörösmarty egy színházi bírálatában Grillparzernek, hogy kísértetekkel dolgozik, pedig itt és drámáiban máshol is, ő is szereti a kísértetek effektusát. Van egy fogás, — ha szabad ezt a kifejezést egy nagy költő eljárására alkalmazni — mellyel Vörösmarty előbb is élt, s amelyet itt még erősebben alkalmaz. A merő ellentéteknek hatás kedvéért egymás mellé állítását értem: a fekete mellett áll a fehér. Így már a mű legeleje is egy ellentét. Így kezdődik az éposz:

„Még egyszer felemelte szavát Sár róna vidékén.

-----“

A költő leírja a kis állatok mozgását, zümögését, mintegy magunk előtt látjuk az óriási tragédia előtt a legkisebb, a legártatlanabb lényeket; aztán kezdődik a borzasztó véres tragédia. Van aztán ilyen ellentét a második énekben is. Egy vad csatlósokból, vérengző katonákból álló társaságot látunk, isznak, mulatnak, egyszerre belép Enikő, mint egy angyal az ördögök közé. Ilyen jelenetet, valódi drámai hatásos ellentétet látunk, midőn Enikő és Tihamér belépnek a vár termébe. Enikő örül, hogy meg van mentve a család, a család becsülete, minden jóra fordul, ő boldog, s ebben a percben, mikor teljes, elragadó boldogságát látjuk, Tihamér feltolja sisakját és a leány holtan esik össze.

Összefoglalva A két szomszédvár-ra vonatkozó véleményünket, ebben az époszban, mely-

nek a jelességeit iparkodtam feltüntetni, s hibáit el nem hallgattam, mintegy előkészületét látjuk Vörösmarty drámai pályájának. Mintegy átmenet Vörösmartyhoz, a drámaíróhoz.

Beszéltünk arról, hogyan mutatkozik az emberi vonás a vad Káldorban, hogyan mutatkozik a szörnyű Tihamérban, még egy szót akarok szólni Enikőről. Enikő alakja olyan, mint Sophokles Antigoneja. Antigone azt mondja magáról — és ez a legszebb jellemzése Antigonának és talán a legszebb jellemzés, melyet egy nőről egyáltalában mondani lehet —: „Nem azért jöttem, hogy veletek gyűlöljek, hanem azért, hogy veletek szeressem“. Épp így látjuk ezt Enikőben, maga mondja, hogy „meg van szokva szeretni és szeretve lenni“.

17. Vörösmarty epikus tehetsége.

Összefoglalva az eddigieket, felelhetünk már arra a kérdésre: mi tette Vörösmartyt epikussá?

Először a korabeli hatások, melyek az éposz felé terelték őt: a hazafiúi fájdalom, az époszi minták, amint azokat mind elemeztük. A második ok, talán a fontosabb: a tehetsége. Vörösmartyban megvolt a nagy nemzeti tárgyakhoz illő borongó fenség. Az éposz nagy nemzeti tárgyakról beszél, ezek a nagy nemzeti tárgyak megkívánnak magukhoz méltó stílust, felfogást, s ez megvolt Vörösmartyban. Vörösmarty költői egyéniségének egyik legfontosabb saját-

sága éppen a fenséges iránti érzék. Ez tette őt epikussá.

Mik voltak époszainak hiányai? Láttuk az elemzések alkalmával, hogy kevés benne a pszichológia, kevés benne a lélektani jelenség, nagyon sok a harc, a külsőség. Miből áll Zalán futása? Csata, még egy nagy csata, küzdelem, nagy viadalok, mellékesen, epizódszerűen csodás elemek és érzelmek rajzolása. Épp így Cserhalom és a többi éposz. Leginkább láthatni ezt legutolsó époszában, A két szomszédvárban, hol igazán véres, borzasztó küzdelem folyik előttünk, s a végén nem marad élő, mint azokban a rémdrámákban, ahol mindenki meghal, csak a sűgő marad életben.

Vörösmarty nem találta meg époszaiban azt a műfajt, azt a különös epikus irányt, mely talán őt ebből az egyhangúságból kimentette volna; ez az irány Szép Ilonka iránya, hol nagy történeti háttér párosul gyöngéd pszichológiai érzékkel. Ezt a nagy époszokban nem találta meg s ez époszainak főhiánya.

A második főhiánya, hogy nem elég jó elbeszélő. Különösen nem ért az összefüggés, a kapcsolat megtalálásához. Azaz ő nem tudja az átmenetet kellő világossággal elének állítani. Valamely cselekvény folyik, egyszerre csak más cselekvény kezdődik, de nem kellőleg áthidalva. A költő az egyik cselekvényből a másikba hirtelen átugrik, a cselekvény különböző ágai mintegy összefolynak. Ezért olyan nehéz olvasmányok époszai.

18. Vörösmarty mint drámaíró.

Vörösmarty a harmincas években drámaíróvá lesz és az marad egészen 1844-ig.

Drámáinak időrendje:

- 1831. Csongor és Tünde.
- 1832. Kincskeresők.
- 1834. Vérnász.
A fátyol titkai.
- 1837. Árpád ébredése.
- 1838. Marót bán.
- 1840. Az áldozat.
- 1844. Czillei és a Hunyadiak.

Miért lett Vörösmarty drámaíró, miért hagyta el az époszt? Minó nagy változás állott be, hogy ő ezt a kedvelt műfaját egészen, örökre elhagyta, vagy a külső körülmények voltak oly nagy befolyással reá? Ha elemezzük Vörösmarty életét, lelki sajátságait, a következő okokat állapíthatjuk meg. Először az éposz mintegy túlélte magát Vörösmarty költészetében, mintegy lejárta magát költői fejlődésében. Az irodalomnak igen érdekes jelensége, hogy a műfajok is kimerülnek. Pl. bizonyos műfaj valamely íróval megkezdődik, virágzik és aztán elhal. Miért? Mert mindazt, ami jeles nevezetes volt benne, a költők már kiaknázták, most már csak az utánczóknak maradna anyag, de ezek gyorsan kifáradnak, nem tudnak újat produkálni. Így képzelhető pl. hogy a ballada abban az irányban, amelybe Arany terelte, ki fog

merülni; ha a magyar költők még negyvenötven évig ilyen balladákat írnak, végül egyhangúnak fog a ballada feltűnni. Így kimerült műfaj ma már Racine-nak a klasszikus tragédiái. Ezek rendkívül fényes irodalmi jelenségek voltak, de ma már ezt a műfajt senkisem kultiválja. Amint egész műfajok kihalnak, úgy lejárja magát egy műfaj egyes költőnél is. Így volt Vörösmartynál az éposz. Az éposz már nem elégítette ki Vörösmartyt. Ő is úgy találta alkalmasint, hogy sok a szertelenség, kevés a lelki jelenség. Valóban, ha nézzük Vörösmarty époszait, látjuk, hogy Vörösmarty két irányban elérte a végleteket. Általában kétféle éposza van: olyan, amely fantasztikus és olyan, amely valami harcot, küzdelmet ad elő. Mind a két irányban a végső határig ment. A fantasztikus éposz elérte végét a Délszigetben, amely néhol már olyan, mint egy zavaros álom. A másik irány, mely a harc zordonságát, a szörnyűt állítja elé; ezt tovább fokozni, mint A két szomszédvárban találjuk, nem lehetett, még szörnyűbbé lenni már nem tudott Vörösmarty, elhagyta az époszt inkább egészen. Ez az egyik oka annak, hogy az époszt elhagyta. A második ok a következő. Mindannyian egy nagy folyamatosan úszunk: ez az idő, akarva, nem akarva ez sodor bennünket, így van ez a költői tehetségekkel is. Vörösmartyra is hatott a kor. Éppen ebben az időben kezdett virágozni külföldön a romantikus dráma, ekkor érte el a francia drámaköltészet virágkorát; ekkor élt a nagy

drámaköltő, aki maga után vonzotta az összes tehetségeket: Victor Hugo. A dráma tehát mintegy divatban volt, a francia fényes példák és sikerek hatottak Vörösmartyra is. De nemcsak külföldön volt a dráma divatban, nálunk is a színházi élet mindinkább fejlődött, annyira, hogy 1837-ben már megnyílt a Nemzeti Színház, mindinkább szükséges volt magyar drámákra, de nem volt elég magyar drámaíró. Vörösmartyt tehát ez a szükséglet is arra bírta, hogy ezentúl drámákat írjon.

Végül van még egy pszichológiai ok. Vörösmartyt a drámaírásra ösztönözte saját tehetsége, természete. Vörösmarty igen szenvedélyes természetű volt, de a szenvedélye nem volt olyan, mint Petőfié. Nem volt szilaj, hanem mély és csendes. A szenvedélyt tanulmányozta önmagában és szerette a költészetben is. A szenvedély kultusza volt egyik oka, hogy ő ezentúl a drámát művelte. A dráma voltaképp nem egyéb, mint egy szenvedély története.

Háromféle drámát írt Vörösmarty. Először angol mintát tartott szem előtt. Ennek az angol iránynak a legtanulságosabb példája a Salamon című drámája. Második iránya az, melyben a francia romantikusokat, a korabeli költőket. Ennek az iránynak szüleményei a Vérnász és Marót bán. Harmadszor hatott rá a spanyol költészet és különösen Moretonak a „Közönnyel“ című drámáját tartotta szem előtt, midőn A fátyol titkai című vígjátékát írta.

Nézzük most részletesen, hogyan változott át ez a különböző angol, francia, spanyol hatás Vörösmarty lelkében és minő drámai költészetet termelt. Ezek a különböző idegen hatások, amelyekhez hozzá kell tennünk nagyon is sajátos költői egyéniségét, hogy teljesen megértsük drámáit.

19. Salamon.

Első nevezetes drámája Salamon. Ezt 1821-ben írta és 1826-ban újra átdolgozta, de az ifjúkori műnek nagy gyengéi megmaradtak, megmaradt azonban a nagy költőnek lendülete is és ez nyelvére nézve igen kiváló munkája Vörösmartynak.

Ebben a drámában Vörösmarty Shakespeare történeti drámáit tartotta szem előtt, az úgynevezett históriákat. Shakespearenek általában kétféle drámái vannak; olyanok, amelyekben egy szenvedélynek természetrajzát adja, erre nézve örök minta minden drámaköltőre nézve Shakespeare Othelloja. Vannak azután olyan drámái, ahol inkább epikus menetben történeti eseményeket mond el, ezek a históriák, az angol történetből vett drámák. Ezeknek a históriáknak sajátosságai a következők, melyek Vörösmartynál is megtalálhatók. Az első az, hogy ezek a drámák epikusak. Mit tesz ez, lehet egy dráma epikus? Annyiban drámák, hogy személyek fordulnak benne elő, a költő nem magáról szól, hanem mindent a személyek útján tudunk

meg, de epikus annyiban, hogy nincs ebben a műfajban erős központi csomó, hanem a cselekvény folyik koncentrált szerkezet nélkül. A másik sajátsága ennek a műfajnak az, hogy a hely és idő folyton változik bennük, minden jelenet máshol történik és néha sok idő elfolyik az egyik és másik jelenet között. Ez is ellentmond a drámai koncepciónak. A harmadik sajátsága, hogy a jellemek nem változnak benne. A hős körülbelül olyan a végén, mint az elején: sok változáson ment át, de jelleme nem változott. Pedig milyen óriási katasztrófán megy át a tragédiában rendszerint a hős!

„Salamon“-nak a tartalmát nem akarom elmondani, csak azt, hogy min fordul meg a cselekvény. Képzeljünk egy szenvedélyes, ingerlékeny, jóra-rosszra egyenlően hajlandó, kissé könnyelmű, hatalomvágyó fiatalembert, akiben amellett, hogy ilyen könnyelmű és uralkodni vágyó, vannak nemes sajátságok, de hirtelen természete nem engedi meg, hogy ezek kifejlődjenek. Az életben az ilyen jellemek azzá válnak, amivé környezetük teszi őket: ha egy ilyen ember jó környezetbe jut, mely tehetségének és jellemének megfelel, s jó irányba vezeti, akkor boldogul, különben nem. Képzeljük el, hogy erre az ingerlékeny, minden hatás iránt olyan fogékony emberre két irány hat, két áramlat akarja magával ragadni; két lélek van benne: az első a hatalomvágy, a második a vágy, hogy Magyarországot békében boldogítsa, erejét fejlessze. Mind a két áramlat küzd egymással s

erre alkalmat az ád, hogy az ország egyharmadát át kellett adnia Gézának és Lászlónak. Magyarországnak három ura van. Magyarországnak kell, hogy egy ura legyen, mondja az egyik párt, míg a másik minden áron békét akar. A két irány most küzd, a különböző hatásokat mutatja be Vörösmarty. Salamon végre is háborút kezd és most két nagy csata van, úgy mint Zalán futásában is, s aztán fut... Salamon. A mogyoródi csata után Salamon elhagyja az országot, miután elárulta. Ez a dráma vége. A cselekvény folytatását megtaláljuk Vörösmartynak Salamon című ismert költeményében, hol Salamon elátkozza Magyarországot. A dráma végén ezt lehet olvasni. Az egyik Salamon-párti ember jön és így szól:

„Uram kegyelmet! Elhagyott királyunk
 Átkokkal rakva bennünket s magát,
 Kivált közülünk, s mint az éji rém
 Fut a tetőkön megriadt lován.“

Ezzel végződik a dráma s kezdődik a költemény.

20. A bujdosók.

Második drámája Vörösmartynak a Bujdosók. Nagyjában ez olyan dráma, mint a Salamon. Az iránya, a hiányai, a cselekvény szerkezete, az egyhangúság mind olyan, mint Salamonban. Egy kezdő műve, aki gyönyörűen kezeli a nyelvet, de még nem tekintett eléggé

az emberek lelkébe. A dráma tartalma egyezik a Garay Kontjával. Egy motívum van ebben a drámában, melyet Garay balladájában nem találunk, t. i. Kont szerette Máriát, Zsigmond feleségét, de Mária már nem él, mikor a cselekvény előttünk lefoly. Ezzel Vörösmarty mintegy lélektanilag ki akarta mélyíteni a cselekvényt, de ez is olyan motívum, melyet nem tud kellőleg fejleszteni. Vörösmartynak főbaja az, hogy ő a motívumokat elhagyja. Beállít eposzába, drámájába egy-egy érdekes motívumot, de aztán ennek semmi további fejleménye nincs; drámailag a motívum nem fontos.

21. Csongor és Tünde.

Egészen más irányú dráma, amelyet Vörösmarty 1829—30-ban írt, a Csongor és Tünde. Más a szelleme, más a mintája, más a stílusa is. Ezt a drámát a cenzúra nem engedte kinyomatni. A drámában előfordul egy kalmár, egy tudós és egy király. A tudós elmélkedve jó és most egy pár sort mond, melyek elegendők voltak a dráma eltiltására: „Erő az Isten... stb.“ Az Istent keresi logikailag a tudós, de meg nem találja. Talán azt találta veszedelmes elvnek a cenzúra, hogy valaki éjjel-nappal tanul, és végül semmit sem tud.

A cenzúra következtében azután Vörösmarty nem nyomathatta ki mindjárt a drámát, amint a nyomda számára előkészítette.

Csongor és Tünde a tárgyválasztását a ponyvának köszöni, annak a ponyvának, melynek köszönjük Arany Toldiját is. Vörösmarty megtalálta Csongor és Tündében a tehetségének való tárgyat. 21 éves korában olvasta azt a kis füzetet, mely Csongor és Tünde történetét elmondja. Ez a kis füzet egy XVI. századbéli költőnek a műve, Gyergyai Alberté, s címe: „Historia egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűz leányról.“ Ennek a meséjét dramatizálta Vörösmarty.

További mintája Shakespeare: Szentiván-éji álom c. színműve volt. Hogy egy ilyen tündérmesét drámai formában megelevenítsen, arra Shakespeare bírta őt rá. Shakespeare is mintegy a légi tüneményeket állítja elénk drámai személyekben. Csongor és Tündében Vörösmarty fantasztikus hajlamát mintegy mérsékli a drámának szigorú formája.

Gyergyai Albert művét megtaláljuk Toldy Ferencnek A magyar költészet kézikönyve című művében, különben a ponyván is árulják. Mellesleg mondva ez az a mese, melyet Lotz Károly a vigadó freskóiban nagyon szépen ábrázol. — Mit vett át Vörösmarty a Gyergyai verses novellájából, mely a XVI—XVII-ik században szokásos kisebb elbeszélő mesék formáját követi.

Akleton király kertjében van egy almafa, éjjel megéri a csoda-gyümölcs, de reggelre eltűnik. A királynak, mint rendszeren minden királynak, három fia van. A legkisebb fiú elha-

tározza, hogy ő megtalálja ennek a rejtélynek a megoldását. Éjjel lesbe áll, és látja, hogy hattyúk jönnek a fához, egyet elfog s az leánnyá változik. Ez is nagyon ismert népmesei motívum. Reggel egy öreg asszony levágja az alvó leány haját, ennek következtében a leánynak el kell tűnnie, csak azt mondhatja a királyfinak, hogy keresse őt „a fekete városban a változó helyen“. Eltűnik, Árgirus pedig útra kel, el is jut egészen a helynek közelébe, ahol Tündér Ilona tartózkodik, de elalszik és nem juthat be Tündérországba. Tovább bolyong és három ördögfiira talál, kik egy örökségen veszekednek: egy bocskoron, paláston és ostoron; mindhárom csodaszer: aki a palástot felveszi, láthatatlanná lesz stb. Ez is régi népmesei motívum. Árgirus csellel kézhez keríti ezt a három csodás tárgyat és tényleg ott terem ahol akar, Tündér Ilonánál. Vörösmartynál Árgirusból Csongor, Tündér Ilonából pedig Tünde lett.

Miket és miért változtatott Vörösmarty? Sok apróságot. A legfontosabbak a következők. A drámában úgy van, hogy nemsokára, miután elbújdosott a királyfi, találkozik az ördögökkel. A mesében pedig csak később találkoznak. Miért találkozik a drámában Csongor előbb az ördögfiakkal? Valószínűleg azért változtatott Vörösmarty, mert óhajtotta, hogy a drámában mielőbb találkozzék Csongor és Tünde, már pedig a három ördög jelenete alkalmat ad Csongornak arra, hogy Tündével azután találkozzék. — Egy másik motívum, amelyet Vörös-

marty úgy ad elő, hogy Tündét számúzik. — A vége is más. Igen különös motívum van a mesében. Ez talán eredeti vagy legalább ritka mese-motívum: a hat pofon. Jelenti az egyik szolgáló Tündér Ilonának, hogy itt van a királyfi. Persze Tündér Ilona hazugságnak veszi és pofonüti a szolgálót; a második, harmadik, negyedik éppen így jár. Aztán megülik a menyegzőt, a boldog királyfi oda lép a menyasszonyához és háromszor pofonüti. Miért? „Úgy, amint te nem akartad elhinni, hogy jelen vagyok és pofonütötted a szolgáló leányokat, úgy én sem akarom elhinni, hogy te nem fogsz szeretni, ha pofon is ütlek.“— A harmadik változás, hogy Vörösmarty Csongor és Tünde mellé még egy szerelmes párt állított: Balgát és Ilmát; az ideális szerelem mellé a reális szerelmet. A szerelmi párok ilyen párhuzamosítása előfordul igen gyakran, különösen színművekben. (Faust).

Ez a munka kétségtelenül a magyar irodalom remeke, de mégis bármennyire költői a felfogás, bármennyire páratlanul szép a nyelve, van a munkában valami, ami hidegen hagy és elidegenít bennünket. A drámában kevés az élet, azaz sok benne a csoda-motívum, roppant sokféle személy lép fel, sokféle változása van a cselekvényben, folyton új, meg új fordulatot vesz a cselekvény és mégis bármilyen tarka, valódi élet nincs benne. A személyek mind élnek, nagyon is sokat élnek, hanem van egy általános sajátságuk: amit beszélnek az élénk, amit tesz-

nek, az is változékony, de mégis halványak; a jellemek ebben a munkában nagyon általánosak, tipikusak, nincsenek bennük semmiféle részletes vonások. Egyénítés ebben a munkában nincs, csupán típusokkal találkozunk, pedig az élet nem az általánosságokban a típusokban rejlik, hanem a jellemzés részleteiben. Egy-egy személy annyira él, amennyire a költő felruhazza a valóságból vett vonásokkal. Ilyen Vörösmartynál csak igen kevés van. És még egy baja van a drámának. Sokféle változat van a mesében, a bonyodalom elég tarka, érdekfeszítő, de csak annyiban, amennyiben mese, a dráma nagy érdekfeszítése nincs benne; a népmese érdeke van benne, de nem az, melyet megkövetelünk egy ötfelvonású drámától.

Amiben azonban Vörösmarty önmagát felülmutta, ez a munkának a nyelve. Igen híres a nemtők jelenete az ötödik felvonásban. Én egy másik jelenetre akarom figyelmüket felhívni, arra, amelyben az éj megjelenik. Ezt úgy gondolja, hogy volt egy nagy káosz: az éj volt s aztán egyszerre támadt a világ, a mindenség, az élet, támadt az ember. De mindezek, ahogy támadtak, megint meg fognak szünni és lesz megint, ami volt, az örökös éj. Az életnek a káoszból való ezen keletkezését úgy adja elő, mintha a káoszon mintegy borzongás futna keresztül, érzi, hogy vége:

„Mindenható sugárral a világ
 Fölkelt ölemből; megrázkódtatá
 A semmiségnek pusztaságait,
 S ezer fejekkel a nagy szörnyeteg,
 A Mind, előállt. Hold és csillagok,
 A menny csodái lőnek bujdosók
 Kimérhetetlen léghatárokon.
 Megszűnt a régi alvó nyugalom:
 A test megindult, működött az új erő,
 S tettekkel és mozgással gazdagon
 Megnépesült a puszta-tér s idő,
 Föld és a tenger küzdve osztozának
 Az eltolt légnek ősi birtokán;
 Megszünteté a tenger habjait,
 S melyet haraggal ostromolt imént,
 Most felmosolyg mélyiből az ég;“

Ezt egyszeri elolvasásra nem lehet megérteni.

Így lehet gondolni: volt egy ősi nagy-tenger, ez háborogva ostromolta az eget, fel-felcsapott, egyszerre, amint rend keletkezett, akkor ez a kaotikus tenger csendes tengerré lett, mely visszatükrözte azt, amit előbb még támadott hullámaival: az eget. Azonban hiába támadt a mindenség, mondja az Éj, mert semmivé lesz megint s itt nem segít semmi: nem ment semmi sem a haláltól.

„Madárt a szárny, a körmök állatot
 Nem váltanak meg, kérges-büszke-fát
 Letesznek századoknak súlyai.
 Az ember feljő, lelke fényfolyam,
 A nagy mindenség benne tükrözik.

Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
 Merőn megbámul földet és eget;
 De ifjúsága gyorsan elmulik,
 Erőtlen, aggott egy-két nyár után,
 S már nincs; mint nem volt, mint a légy fia.
 Kiirthatatlan vággyal; amíg él,
 Túr és tűnődik, tudni, tenni tör;
 Halandó kézzel halhatatlanul
 Vél munkálkodni, s ő mikor kidőlt is.
 Még a hiúság műve van porán,
 Még kőhegyek ragyognak sírjain,
 Ezer jelekkel tarkán s fényesen.
 Az ész az erőnek rakván oszlopot
 De hol lesz a kő, jel, s az oszlopok.
 Ha nem lesz föld, s a tenger eltűnik.
 Fáradtan ösvényikből a napok
 Egymásba hullva, összeomlanak;
 A Mind enyész, és végső romjain
 A szép világ borongva hamvad el;
 És ahol kezdve volt, ott vége lesz:
 Sötét és semmi lesznek: én leszek,
 Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.“

Itt az emberiség rövid életűnek van feltűn-
 tetve, előtte is csend, utána is csend s az embe-
 riség mintegy megzavarja a nemlét szent
 csendjét létének fájdalmas epizódjával, aztán
 visszatér, ami előbb volt, az örök némaság.

22. Várnász.

Megvilágítom azokat az okokat egyszers-
 mind, melyek Vörösmartyt vezették tárgyai
 választásánál. Miért választ az egyik költő

ilyen tárgyakat, a másik költő olyan tárgyakat. Világos, hogy ez valami lelki jelenséggel függ össze. Összefügg főleg a költői képzelettel. Vörösmarty képzelete három-négy főirányban szeretett kalandozni; ez kétségtelenül lényének legősibb elemeivel függ össze. Minő irányokban? Először fantasztikus, mesés irányban. Volt benne egy örök gyermek, mint minden zseniben, aki gyönyörködik a tündérmesében, a csodásban, abban, ami nem mindennapi, ami naív képzeletünket izgatja. Ennek megfelel a Délsziget, s ilyent találunk kisebb elbeszélő költeményeiben is. Ez volt az egyik, amiben képzelete gyönyörködött. A másik pedig — különös dolog, ennél a különben olyan békés visszavonult, zárkózott melankólikus embernél — hogy nagyon szerette — nem ő maga, de a fantáziája — a harcokat, viadalokat, háborúkat. Sajátságos, hogy minő szeretettel, minő részletezéssel rajzolja a különböző párbajokat, viadalokat; Zalán futásában, Cserhalomban már mintegy belefáradunk. Harc, harc után, párbaj, párbaj után, mindegyre lát-szik, hogy mennyire belefekteti költői tehetségét, mennyire szerethette ezeket; mi már nem szeretjük, ellankadunk, elfáradunk, hogy erősebb szót ne mondjunk. A harcok szeretete mellett egyik fősajátsága fantáziájának, hogy szereti a szertelen, a szörnyűt. Különösen kétféle szertelenséget és szörnyűséget szeret elénk tüntetni. Az egyik a háború, a harc szörnyűsége, a másik pedig bizonyos lelki jelenségek ször-

nyúsége. A harcok szörnyűségére, az öldöklésre látunk példát A két szomszédvárban, mely a szörnyű öldöklések sorozata. Olyan mű, aminőben különben ifjúkori fantáziájával szokott a költő nyönyörködni, Vörösmarty legérettebb korában írta s a szörnyűnek olyan magaslatát érte el, hogy már nem tudott azon túltenni és mintegy megszüntette a műfajt, az époszt.

A második szörnyűség, mely különösen drámáiban fordul elő, de kisebb epikus költeményeiben is, az, amit lélektani szörnyűségnek neveztem, azaz az a szörnyű, amely lelki jelenségekben jelentkezik. Például ilyent fogunk látni a Várnászban, ilyent láttunk a Két szomszédvárban, ahol a lelkiállapot, melyet a költő élénk tüntet egyik személyében, a legborzasztóbb. Gondoljunk Tihamérra, aki megölte Enikőt, s büntetése, a lelki tortúra az, hogy Enikőt szeme előtt látja a ragyogó szépségű leányból halottá válni és ezt látja folyton újból és újból. Ilyen szörnyűségeket drámáiban is találunk, például a Várnász végjelenetében.

A Várnász igen jellemző Vörösmarty romantikus drámai irányára. 1834-ből való, s erősen érzik rajta a francia romantika hatása. Romantika azon szavakhoz tartozik, melyeket igen gyakran használunk, leírunk és olvasunk, de nem mindig okvetlenül értünk is. Az irodalomban romantikus iránynak nevezik azt az irányt, mely a XIX. század elején támadt Európa-szerte, nálunk is, de különösen Fran-

ciaországban és Angolországban. Fő jellemvonásai: először szerette a csodást, másodszor szerette a középkort dicsőíteni, harmadszor elének tüntette a lovagvilág dicsőségét és kalandjait. Amely költészetben ezen három vonásból kettő, vagy három megvan, azt romantikusnak nevezzük. A francia romantikus dráma némiképp különbözik ettől az iránytól; ez a romantikus nagy iskolának egy kiágazása. A francia romantikus dráma a múlt század 20-as és 30-as éveiben érte el tetőpontját; ekkor élt Victor Hugo és Dumas, a híres regényíró, kinek hosszú nagy regényeit 50, 60 évvel ezelőtt falta a világ, nemcsak regényíró, hanem drámaíró is volt, a romantikus dráma megteremtője. Victor Hugo pedig a legnagyobb költő a XIX. században, nemcsak lírikus, de epikus is. Szász Károly lefordította tőle a Századok legendájá-t (voltaképp nem legenda, hanem monda).

A Dumas Sándortól megteremtett és Victor Hugótól képviselt romantikus dráma következő sajtóságai vannak meg Vörösmartyban: először a szenvedély kultusza. Ez annyit tesz, hogy ezek a drámák rendkívül szerették a nagy szenvedélyeket, mint olyanokat feltüntetni, melyek a legnagyobb bűnöket is jóváteszik: a nagy szenvedély tisztít. Ilyen például Victor Hugo Lucretia Borgiaja, a legelvetemültebb nő, ki mosolyogva megmérgezi rokonait, barátait, de Victor Hugo, bizonyos nemesség, glória fényében mutatja be, mert van egy nagy,

nemes szenvedélye: az anyai szeretet. Így van ez rendszeren ezeknél a drámáknál: a szenvedélyt magáért a szenvedélyért dicsőítették ezek a költők. A második sajátság, hogy ezek a drámák hajszolták a meglepőt. Ennek az irányynak egyik legélesebb kifejezője a drámában Jókai. Az ő drámáiban rendszeren az történik, ami a legmeglepőbb, legváratlanabb. A közönséget meglepi s ezáltal érdeklődését folyton fenntartja, folyton izgatja. Nem is annyira a fantáziánkra akar hatni, hanem izgatni akar, mintegy a idegrendszerünkre akar hatni. Egy további sajátsága ennek a drámai iskolának, hogy szereti a nagy ellentéteket: a sötét fekete mellé állítja a fényes fehéret, a legrosszabb mellé a legjobbat, a legundokabb mellé a legseebbet.

Ezek a sajátságok megvannak Vörösmarty drámáiban is és ezeknek a hatását látjuk abban a drámában is, mely legkülönösebb, színeiben legrikítóbb drámája Vörösmartynak: a Várnászban, amely bevezet bennünket az emberi szenvedélyek és szenvedések poklába.

A Várnász 1833-ban megnyerte a száz arany akadémiai pályadíjat.

Ebben a drámában Vörösmarty bünt-bűnre, irtózatot-irtózatra halmoz. A fő hőse egy XVII. századbéli magyar lovag, Telegdy, aki kiteszi két gyermekét a pusztában, azt akarja, hogy elveszenek; a drámában ugyanez a Telegdy, aki így bánt el gyermekeivel, elveszi

saját leányát, megöleti fiát, családjának pedig egy hű emberét maga saját kezével gyilkolja meg. Miért ez a sok bűn? Ez a sorsnak mintegy borzasztó kockajátéka, a véletlennek szív-tépő szövevénye.

A cselekvény főbb jelenetei a következők. Telegdy gyanút táplál felesége iránt és kitétetí két gyermekét. A nő nem tudja ezt túlélni, belehal nagy fájdalomába, de még mielőtt meghalna, a szolgának, aki a két gyermeket kiteszi, egy aranyszívet ad, hogy azt a gyermeknek nyakára kösse, amely így mintegy ismertető jel legyen. Ez az az ismertető jel, melyről már szóltunk, mint a romantikusoknak egy motívumáról. Aztán elmúlik 16 év. 16 év múlva az apa, aki ilyen szörnyen bánt a gyermekeivel, találkozik a leányával, Lenkével, de nem tudja, hogy leánya, beleszeret és elveszi; találkozik rablóvá lett fiával, kiről nem tudja, hogy fia és a cselekvény folyamában kivégezteti. Ő maga aztán egy áldozatának szellemétől folyton csalogatva, hívogatva a mélységbe zuhan. Ezek a Vörösmarty ki-gondolta cselekvénynek fő motívumai.

A drámára elsősorban a francia romanticizmus általános iánya mellett Grillparzernek, egy osztrák költőnek egy drámája, az Ősanya (Ahnfrau) hatott. Ez a dráma a kornak egyik legnépszerűbb drámája volt, nálunk is sokat adták, sok bámulója és ócsárlója akadt; később kiment a divatból. Vörösmarty erről a Grillparzer-féle drámáról írt is; rosszalta némi-

kép és olyan dolgokat rosszalt, melyeket ő is alkalmazott.

A Grillparzer-féle dráma a sorstragédiák egyike, ezek a sorstragédiák különösen a múlt század huszas és harmincas éveiben szerepeltek a német és egyáltalában az európai színpadokon. A sorstragédiákban a végzet hatalma szerepel, azaz előre meg van jósolva bizonyos büntett, vagy ami még gyakrabban előfordul, előre meg van jósolva a büntettek egész láncolata. Ez rendesen valamely tárgyhoz fűződik, mely örökségként száll nemzedékről-nemzedékre. Grillparzer darabjában ez a tárgy egy tőr, amely egy ősi kastélyban van felfüggesztve. Úgy mint a bűn nemzedékről-nemzedékre száll, úgy száll a tőr is apáról fiúra. A Grillparzer-féle drámában a hős egy rabló, aki egy kastélyba vetődik és most — iszonyatos véletlen, vagy a sorsnak iszonyatos terve szerint végbement szerencsétlenség — ebben a kastélyban ott találja apját és hűgát, anélkül, hogy tudná. Ezzel a szerencsétlen, végzetes tőrrel aztán megöli apját, hűgát megszereti, míg aztán mindketten tönkre mennek. Ez egy átok volt a családon. Végül megjelenik az ősanya szelleme, aki ezután már nyugodtan van, mert beteljesült az átok. Az ősanya bünt követett el és ezért lakolt az egész nemzedék olyan módon, hogy az is bűnbe esett. Itt olyan probléma van tárgyalva, mely ma is újra felvetődött, de egészen más formában, mely nem annyira hat a fantáziára: az orvosi tudomány-

ban az átöröklés révén, mely Ibsennek s általában a modern drámaíróknak egyik főtémája. (Kísértetek, Peer Gynt.)

A Grillparzer-féle rablótörténet volt tehát Vörösmarty drámájának egyik mintája. Nála is kastélyt látunk, nála is van egy rabló fiú, de itt az apa öli meg a fiát és nem a testvér szeret a hűgába, hanem az apa a saját leányába. Van két indító oka a cselekvénynek, melyet Vörösmarty a Széplakból vett át ide, t. i. előfordul itt is a felismerés motívuma és a pletyka motívuma. A távollevő fél feleségének a hűtlenségéről hall és hazatér.

Egy másik forrása annak a felfogásnak, mely a Várnászban nyilvánul, a világirodalom egyik leghíresebb remeke, Sophokles Oedipusa. Ebben is hasonló tárgyat látunk; itt is megvan az apa, aki kiteszi fiát, a fiú elveszi aztán édesanyját és megöli apját. Az Oedipusban egy királynak megjósolják, hogy a fia őt majd meg fogja ölni. Erre az apa kitéteti fiát, de az nem hal meg, a vadak nem pusztítják el az erdőben, hanem felnő idegenben. Itt aztán meghallja a másik jóslatot, mely neki is azt mondja, hogy ő majd meg fogja ölni apját és el fogja venni édesanyját. Erre a fiú elhagyja azokat, akiket szüleinek tart és világgá megy. És most történik vele a szörnyű véletlen, hogy tényleg találkozik valódi apjával, s kilétét nem tudva megöli; később a sors különös véletlenségéből abba a városba vetődik, hol édesanyja

él, király lesz és elveszi édesanyját, természetesen szintén nem tudva, hogy az édesanyja.

A cselekvénynek ez a vérlázító motívuma egyezik Oedipus drámájában és a Várnászban fordul el. De mégis minő nagy a különbség! Mennyivel nagyobb drámaírónak mutatkozik Sophokles, mennyivel elfogadhatóbb, mennyivel emberibb, mint Vörösmarty? Nézzük egy kissé ezeket a különbségeket. Sophokles igenis borzasztó bűnöket beszél el nekünk, olyan történeteket mond el, melyek, úgy rémlik, soha meg nem történtek, milyeneket csak a fantáziagondol ki, de amelyeket a realitás borzalmai fel nem érnek. Csakhogy az a történet, melyet Sophokles az ő hallgatóinak, a görög népnek elmondott, nagyon is ismert monda volt, melyet minden görög gyerek tudott. Innen van az, hogy a monda elvesztette szörnyű, ijesztő voltát, mert mintegy közkeletűvé lett, a gyermek is hallott róla, oly általánosan elfogadott meseszerű történetté vált, amelynél már a borzalmakra nem is gondoltak. Ez az első körülmény, amely mintegy mérsékli a mese rikító színeit. A második pedig Sophokles egész drámai szerkezetében rejlik, mert Sophokles drámája egészen másképp adja elő a cselekvényt, mint Vörösmarty a Várnászban. Oedipusban csupán csak ezen borzasztó eseményeknek a végkifejlését látjuk; azok a szörnyűségek, melyek a mesében rejlenek, csak érintve vannak, de nem történnek meg előttünk, mi ezen szörnyű bűnöknek csak a bűnhődését látjuk. Azon-

ban Vörösmartynál nem; nála mindezen eseményeket a színpadon látjuk fejlődni fokról-fokra, látjuk, hogyan mennek végbe.

Oedipus történetében körülbelül a következő felfogást találjuk. Egy hasonlattal fogok élni. Képzeljünk el egy vizsgálóbíró, aki azzal van megbízva, hogy egy borzasztó bűnt kiderítsen és azt hiszi, hogy nyomon van. Gyanúba fog valakit és ezen az úton halad, folyton új és új bizonyítékokat akarva szerezni. Ekkor — iszonyatos dolog — lassanként mindinkább erősebben és erősebben meggyőződik, hogy az illető, akit gyanúba fogott, ártatlan. S amint erről mindinkább meggyőződik, borzasztó világosság kezd terjengeni: kezdi látni, hogy azt a bűnt, melynek kikutatásával ő van megbízva, senki más nem követte el, mint — ő maga. Most kezd lázas izgatottsággal foglalkozni a dologgal, végül semmi kétség: ő maga követte el a bűnt. Ez olyan borzalmas hatással van rá, hogy a legiszonyúbbat teszi, amit ember tehet magával: kivájja a két szemét.

Oedipusban is ezt látjuk. Oedipus a dráma elején meg akarja menteni Thaebe városát, melynek ő királya és azt mondja az oraculum, hogy ezt úgy teheti meg, ha megbünteti a királygyilkosokat. Ő a jóst hiszi gyilkosnak és haragjában, amint a bizonyítékokat kutatja, mindinkább arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy ezt a bűnt, valamint még más bűnt is (hogy az illető elvette a saját édesanyját) ő maga követte el.

A Várnászban ez egészen máskép van. Itt nemcsak a katasztrófát látjuk, nemcsak a bűnhődést, hanem a katasztrófa okait is, magát a bűnt. De hát miért? Ilyen nagy költő, mint Vörösmarty, miért kereste ezt a sok borzalmat? Miért vezetett bennünket ebbe a pokolba? Hát ez költői dolog? Ebben a drámában egy magasabb erkölcsi felfogás van. Ezt akarom röviden megvilágítani. Mit látunk Vörösmarty-nál és a hasonló német és francia művekben? Azt, hogy a sors egy ártatlan embert borzasztóan sújt, úgy mint sújtotta a sors a görög hitrege szerint Oedipust. A sors játszik velünk; van Shakespearenek erre egy különös mondása Learben: „A sors kezében úgy vagyunk, mint a légy a pajkos fiú kezében“ — játszik vele, összetépi; úgy tép össze bennünket, mint a sors. És az, hogy a sors ilyen borzasztóan sújt ártatlan embert, felkelt bennünk valamit, amiben van emberi érzés és költői érzelem, felkelti bennünk, az olvasóban és a nézőben a részvét érzését. Hogyan a részvét érzését? Nem szabad elfelejtenünk, hogy Oedipus öntudatlanul követte el ezeket a bűnöket, nem szabad elfelejtenünk, hogy Telegdy ily értelemben szintén ártatlan.

Öntudatlan, kis vétségeknél könnyen megbocsátjuk a hibát. Ez a köznap felfogás. De a nagy bűnöknel már másképen van. Ha valaki tudtán kívül nagy bűnt követ el, akkor az erkölcsi felfogásunk a következőt követeli mintegy. Mi hajlandók vagyunk megbocsátani, mi, akik ob-

jektívek vagyunk: a nézők, de mégis a bűn azért bűn és az erkölcsi felfogásunknak eleget tesz a költő akkor, ha ezt az öntudatlan bűnöst is úgy tünteti fel, mint aki önmaga érzi annak szükségét, hogy bűnhődjék; ezt megteszi Oedipussal és ez történik Telegdyvel is. Oedipusnak meg lehetne bocsátani, de ő maga nem bocsát meg önmagának; Telegdynél is, kit a sors félrevezetett, érthető az, amit tett, mert nem tudta, hogy leányát veszi el, de van egy ítélőszék, mely őt elítéli: saját lelkiismerete. A különbség tehát az, hogy kis vétségénél hajlandók vagyunk, ha öntudatlanul történnek, teljes bűnbocsánatot adni, ellenben a nagy bűnökénél, ámbár logikailag nincs különbség, mégis a mi érzésünkben van különbség: hajlandók vagyunk megbocsátani, de érezzük a bűnhődés szükségét. Azonban, ha látunk egy embert, ki talán nemes, nem gondol nagy bűnökre és mégis a nagy bűnök mintegy elragadják őt, bár nem tudta, hogy ezek nagy bűnök, ha látjuk az ilyen embert az élet kínpadján vonaglani, az felébreszti bennünk a részvétet. Erre apellál Sophokles, erre apellál Vörösmarty is.

Némely eszközt akarok még megbeszélni, mellyel Vörösmarty él, hogy hatását elérje. Láttuk, hogy Vörösmarty szeret, ha nagyon sötét a cselekvény, a mű elejére bizonyos fényt bocsátani, a vége aztán annál sívárabb. Ezt láttuk például a Két szomszédvárnál, ezt látjuk itt is. Ennek az iszonyatos, vérfertőző események-

kel megtelt tragédiának az elején azt olvassuk. Egy remete megjelenik egy szép mezei lakelőtt:

„Csend van megint
Mindenfelé a rég zajos hazában.
S a béke szent galambja, félve bár,
Leszáll körünkbe és tanyát keres.“

Csakhamar elriasztják aztán a béke galambját. A végén aztán ezt olvassuk. Telegdi, a nagy bűnös, intő szelleme után halad:

„Ki vagy te éjfél bolygó gyermeke,
Ki rám kitárod véres kebledet?
Te vagy, kitől reszketnek izmaim,
Te vagy, kitől felborzadoz hajam.
Élet-halállal tartozom neked.
Hah! gyáva hívogatsz, s megállni félsz?
Miért villogatsz orgyilkot kard helyett?
Menj, menj, ne híj úgy; csak vezess, megyek.
Nem nézhetem fenyítő jobbodat.
Megyek, megyek; csak járj elől, megyek.“
(Még egyet lép és a mélységbe zuhan.)

A legnehezebb dolgok közé tartozik a drámában az expozíció. Ez a rész az, melyet Vörösmarty a Várnászban legjobban elhibázott. Az expozíció megismertet bennünket a helyzettel és az előzményekkel, azzal a vulkánikus talajjal, melyen a tragédia le fog folyni; megismertet mindazon előzményekkel, melyek nélkül nem értjük a cselekményt, ez nagyon nehéz, mert hogyan járjon el a költő, hogy a néző megtudja mindazt, ami a cselekvényt megelőzte és a cselekvény megértéséhez szükséges, ami

azonban most nem történik, hanem már megtörtént. Vörösmarty úgy járt el — ez egy majdnem kezdő drámaíró naívsága — hogy két személyt szerepeltet és ezek elmondják nekünk a cselekvény előzményeit. Csakhogy hogyan? Ők elbeszélik egymásnak, hogy mi történt régen, elbeszélik azt, amit jól tudnak évek óta, csak azért, mert mi nézők nem tudjuk. Ez technikai ügyetlenség. A Várnász elején az ex-
 pozíciót úgy mutatja be Vörösmarty, hogy szerepel Telegdi és Gerő, a vén szolga. Elmondják, hogy mi történt 16 év előtt, amikor Telegdi két gyermekét hamis gyanútól vezetve kitétette. Azt mondja Telegdi „Azért öreg beszéld el, ami történt 16 év előtt“. Nagyon különös, hogy ezt most kérdezi az apa, de azért kérdezi, mert most kell a cselekvény előzményeit ismertetni.

Fontosabbak ezen technikai hibáknál a jellemzés hiányai. Ebben a drámában csak két eredeti jellem van, azaz két olyan jellem, melynél Vörösmarty eltért a közönséges színpadi jellemeiktől. Úgy, mint minden sakkjátékban van királyné, bástya stb., úgy minden drámában van fiatal leány, aki bájos és fiatal ember, aki szeret stb. Ilyen sztereotíp alak a Várnászban Telegdi, akiben nincs semmi, ami a német és francia drámában elő nem fordul: egy szenvedélyes, kissé sötét gondolkozású ember. Azonban a rendes alakoktól eltérő leányalak Lenke, Telegdi leánya, kit apja elvesz. Ebben egy gyermekded, egy pajkos leányt

akar Vörösmarty jellemezni. Már a dráma elején megvan ez a pajzánság, több, mint vidámság, pajkosság, midőn t. i. azt kéri a remetétől, kitől elválik, s aki olyan volt, mint édesatyja, hogy hozzon neki csodafüvet, mely láthatatlanná teszi őt és ő majd dévajságokat fog elkövetni az embereken, hogy felültesse és egy kissé ingerelje őket.

Jó, de vígjátéki vonás van abban a jelenetben, melyben Telegdi szerelmet vall Lenkének. Telegdi szereti Lenkét, de nem mondja meg neki, hanem felkéri, hogy készítsen menyasszonyi ruhát; ez elkészül, most Telegdi felkéri a leányt, hogy vegye magára, Lenke magára veszi és megjelenik Telegdi előtt. Ez most egy pár bókot mond neki, s midőn a leány kérdi, hogy minek lesz a ruha, Telegdi azt feleli, hogy az ő számára készült. Ilyen módon vall neki szerelmet.

De, ami később következik, az már sokkal gyengébb. Főbaja a későbbi jeleneteknek az a határozatlanság, mely Vörösmartynak sajátosága drámáiban. A jellemek beszélnek, de nem vallanak színt, aztán jön egy nagy explozió, de ez nem lélektani eredménye a cselekvénynek. Két alak érdekelhet bennünket különösebben: az egyik Lenke, a másik a remete. A remete alakja azért érdekes, mert típusa a francia romantikus alakoknak. Titkos alak, fényes boszszút áll: egyszerre megjelenik, mindig akkor, mikor nem várják és nagy nyugodtsággal és fenséggel elmondja véleményét, megállja a

bosszút, azután eltűnik, itt ebben az esetben megölik. Ebben a francia romantika szellemét látom, mely nagyon szerette a titokzatos, fenséges alakokat álruhában megjelentetni, úgy-hogy némikép a titokzatosság és a fenség egyesüljön bennük.

Még egy szót a nyelvről. Vörösmarty drámai nyelve Shakespeare nyelve után alakult. Shakespeare nyelvének azonban van egy saját-sága, mely az ő korával függ össze. Az ő korában nagyon szerették a nagyon is körmönfont és keresett beszédet; ez akkor a spanyol marinizmus hatása volt. Szerették a rendkívül mesterkéltné képeket, hasonlatokat, melyek tisztán észbeli kombinációk művei. Ez megvan Shakespeareban, s akik Shakespeare-utánczók, fájdalom, nemcsak a szenvedély rajzában, hanem ebben is utánczók. Ez pedig Shakespeare-nak csak melléksajátsága; igaz, hogy a hibákat könnyebb utánózni, mint az erényeket. Egy példát olvasok fel ennek jellemzésére. Azt mondja Telegdi Tanárról, a remetéről:

„Öt, aki engem messze számkivetve
Rideg malommá tett a bú patakján,
Holott magamnak örlök bánatot.“

Ez már roppant keresett dolog.

23. Marót bán.

Ez a dráma talán még szörnyűbb, mint a Várnász, mert ami ott történik, az a véletlen műve, a Várnász mintegy illusztrációja egy

német romantikus költő azon mondatának, hogy tetteink csupán csak kockavetések a sors vak éjjelében. Azonban ami itt Marót bánban történik, egy borzasztó szándéknak az eredménye. Marót bán 1838-ból való, meg is nyerte ebben az évben az akadémiai nagy jutalmat, illetőleg a nagy jutalomnak a felét. A cenzúra nem akarta megengedni a dráma kinyomatását, minthogy az első címe ez volt: „Erdődy gróf“, amilyen család van. Vörösmartynak tehát meg kellett változtatni a dráma címét.

Marót bánnak a kiinduló pontja a következő. Valami nagy összeütközést, ellentétet találunk minden drámában, minden drámának az alapja ilyen összeütközés. Ilyen nagy ellentétet keresett Vörösmarty a következő történeti tényben. Tudjuk, hogy a törökök nagyon szerették a magyar fiúkat elrabolni, hogy belőlük janicsárokat neveljenek; ez volt a török hadsereg zöme. Mi történhetett, ha egy magyar fiút, akit elraboltak a törökök, a sors ismét, mint török tisztet visszavetett Magyarországra s ő mint török tiszt a magyarok ellen kénytelen harcolni és — ami az összeütközésnek igen bő forrása lehet — itt találkozik a régi családjával, rokonaival, minő ellentét, minő drámai jelenetek fejlődhetnek. Ez volt az alapja a drámának. Ez az alap, melyet most meghatároztam, ez a drámai gondolat aztán megváltozott a Vörösmarty tolla alatt, átalakult az ő szellemében az akkori romantikus drámának hatása alatt. Akkor divatban volt a

romantikus dráma bizonyos módszere és ez háttással volt Vörösmartyra. Ez adott bizonyos alakot ennek a gondolatnak; úgy lehet mondani, hogy Vörösmarty ezt az izzó anyagot beledobta, mint a szobrászok az izzó bronzot a formába, ehhez az alaphoz hozzátett Vörösmarty egy kedvence motívumot, a bosszú-motívumot. Még pedig egy borzasztó bosszú-motívumot, aminőt pl. A Két szomszédvárbán láttunk, de itt a bosszú még raffináltabb, még keresettebb.

Látunk a drámában egy török hadvezért, aki erre a borzasztó bosszúra rá akarja adni a fejét. Hasszán, a török fővezér, bosszút akar állni Marót bánon, az egyik magyar vezéren. Miért, mit tett neki Marót bán? Marót bán Hasszánnak megölte apját, három testvérét, de csatában. Tálán Vörösmarty maga is gondolta, hogy ilyen ördöngös tervnek ez a körülmény nem elég táplálék, hanem kell még erősebb indok, s ezért hozzátette, hogy Marót bán Hasszán egyik nővérét odaadta a szolgájának feleségül. Ezt a szégyent, gyaláztatot, meg rokonainak halálát akarja Hasszán megbosszulni és hogyan? Most jön az a különös gondolat, mely inkább egy romantikus költő agyában született, mint egy XV. századbeli töröknél. Ez a török, Hasszán bég, elraboltatja Marót bán öccsét, de nem öleti meg, hanem fölnevelteti a kis gyermeket, mert bosszúeszközüül szemelte ki. Fölnevelteti és midőn felserdült, maga tanítja a háború mesterségére s arra akarja

használni, hogy Bod, aki voltaképp Marót bán öccse, rabolja el Marót bán nejét, tehát az öccs rabolja Hasszán számára bátyjának a nejét. Azután — mert ez a bosszúnak csak a kezdete —, ha Bod elrabolta bátyja nejét, akkor Hasszán meg akarja mondani Marótnak, akit elfogott: „Íme, aki elrabolta feleségedet, az öcséd és feleséged itt van hárememben“, és ezt elmondja Marót bánnak a vérpadon, midőn már odahurcoltatta a magyar vezért. Azonban ez a bosszúterv nem sikerül. Bod megszereti Marót bán feleségét, Idát s így a török vezérnek más bosszúra kell gondolnia. Most a következőt eszei ki: Marót bánt szabadon bocsátja, de nem azért, mert valóban szolgálatot akar neki tenni, hanem egy pokoli gondolat viszi őt erre, hogy tudniillik Marót bán, midőn hazatér, ott találja kastélyában Bodot és hűtlen feleségét; tíz nap múlva pedig Marót bán térjen vissza. Most azt reméli Hasszán, hogy Marót bán majd meg fogja ölni öccsét, s így akar bosszút állni. Marót bán szabadon hazamegy, ott valóban megtalálja Bodot és feleségét, de ő elrejtőzik, álruhában jelenik meg, nem mutatkozik be; meglesi igen különös módon — valóban romantikus gondolat — egy nagy ősi teremben a Bod és Ida közti szerelmi vallomást és jelenetet oly módon, hogy belebúvik egy páncélzatba, mely ott az ajtónál áll és ott, a vasember belsejében hallgatja végig az egész jelenetet. De ez még nem elég romantika. Miután végighall-

gatta, elhatározza, hogy saját temetését rendezi. Megjött az álhír, hogy Marót bán meghalt, ezt felhasználja és koporsót készített, nagy temetést rendeznek neki, ő maga pedig elrejtözve végignézi temetését. A temetésnél még egyszer látja Idát és boldog; ekkor haragra gyúl, elfogatja feleségét és Bodot, kit még mindig török embernek tart és nem tudja, hogy öccse. Elfogatja, vasravereti és végül bosszúból kiszolgáltatja feleségét, Idát a töröknek, ki a várat ostromolja: odadobja feleségét a töröknek. A török elviszi, azonban nem elég bosszú neki, hogy elviszi, hanem, miután elvitte a nőt, megizeni Marót bánnak, hogy Bod az ő öccse. Ezt úgy üzeni meg, hogy küld neki egy kardot, mely családi ereklye és ennek a kardnak a szemléletéből győződik meg Marót bán arról, hogy Bod valóban testvére. Igaz, hogy ezzel nem érte el a gonosz török célját, mert ő azt hitte, hogy Bodot már kivégezték és most testvérének megöletése után tudja meg Marót bán, hogy az, akit megöletett, öccse volt. Azonban az öccs nincs megölve. Marót bán és Bod kibékülnek, elhatározzák, hogy együtt harcolnak a török ellen. Bodot megöli ugyan a gonosz Hasszán, de előbb sikerül Bodnak Idát megölnie, ki a török rabja; végül pedig Hasszánt Marót bán felkötteti. Ez a drámának romantikus jelene-tekben gazdag tartalma. Miért romantikus ez a dráma? Mi benne a romantikus? Azok a sajátságok, melyek a korabeli romantikus drá-

mában egyáltalában mutatkoztak, amelyek a Dumas- és a Victor Hugo-féle, valamint a német romantikus drámákban oly gyakran előfordulnak. E sajátságok a következők: Először is szerette a romantikus dráma a szörnyű, a pokoli bosszút. Ebből nagyon is sok van ebben a drámában. Ilyen például a Hasszán bosszúja; először arra gondol, hogy Marót bánt a vérpadra viszi és ott megmutatja neki az öccsét. Aztán más bosszúra gondol: térjen haza Marót bán és ölje meg Bodot. Ugyanez a bosszú aztán lázítja Marót bánt is. Végül a legszörnyűbb gondolat, amely valóban irodalmi gondolat és nem az életből vett, bármilyen vadnak gondoljuk is a török időket, hogy Marót bán odaadja feleségét a töröknek. Ez az egyik sajátsága a romantikus drámának. Ezt megtaláljuk Byron költészetében is, aki típusa a romantikus költőnek, megtaláljuk utánzóinál és Vörösmartyánál is.

Van aztán egy második romantikus sajátsága e költészetnek, amelyet a színpadon túlságosan sokat alkalmaztak, az tudniillik, hogy leleccet szerepeltetnek, valakit, aki a társadalom, vagy a sorsnak áldozata. Ilyen áldozata a sorsnak ebben a drámában Bod, a társadalom áldozata, olyasvalaki, akit a romantikus költő igen szeretett, akivel mintegy a néző, olvasó részvétét akarta kicsikarni. Harmadik motívum, mely Byron költészetére megy vissza, az, hogy előfordul a szenvedélyes rabló sápadt, szenvedélydúlta arccal, mélytűző szem-

mel, aki mindamellert, hogy rabló, bizonyos nemességet tud mutatni, aki a szenvedély tűzében mintegy megnemesedik. Valami titokzatos van bennük, valami nagy büntudat nyomja a lelküket s izzó szenvedély van bennük: nagy szerelem. (Byron: Corsar, Lara.)

(Igen érdekes jelenség érzésben, hogy néha nem az irodalom utánozza az életet, hanem az élet utánozza az irodalmat. A romantikus hősök e sajátságai megvannak gróf Széchenyi Istvánban [amint naplója mutatja], kit majdnem az örületig vitt az a gondolat, hogy ő valami nagy bünt követett el s ezt titokban kell tartani, s erre a bűnre a szerelem bírta rá. Széchenyi itt akarva, nem akarva a korabeli romantikus szellemnek hódolt.)

A romantikus költészetnek sajátságai igen kirívó módon megvannak Bodban.

Már többször említettük, hogy igen gyakori motívum a romantikus költészetben az, hogy két testvér fordul elő, akik a dráma elején nem ismerik egymást, később azonban meggyőződnek róla, hogy testvérek. A fölismerés motívuma ennek a drámának talán legszebb jelenete. Valóban költői felfogás ezen sok szörnyűségben szenvedő drámában, midőn Marót és Bod megtudják, hogy testvérek, megtudják, hogy ők, akik gyűlölték egymást, sokat küzdöttek egymás ellen, voltaképp a sors által mennyire össze vannak kötve. Marót eleinte megvetéssel fordul el Bodtól, lassanként azonban, amint egymással beszélnek, midőn fel-

ébred bennük az, hogy ami velük történt, hogy mint ellenségek dühöngtek egymás ellen, az inkább a sorsnak borzasztó véletlene, akkor kezd a szívük olvadozni. Marót megszólítja öccsét régi gyermeknevén, azon, amelyet Bod, mint kisgyermek hallott, Ivánnak szólítja és erre Bod előtt feltűnik egész gyermek-kora. „Megbocsátasz eltévedt öcsédnek? szól Bod. Marót még nem tud megbocsátani: „A harc után.“ „A harc után ez ajkat nem nyitja többé szóra semmi vád, e fülekbe nem hat semmi hang, akkor hiába mondod majd: öcsém, ha e szót: bátya én nem mondhatom.“

Ezzel a felismeréssel összefügg, hogy ezekben a drámákban (mint romantikusoknál rendszeren) egy családi erekye szerepel: itt a kard.

A romantikus dráma továbbá szerette a váratlan, a szokatlan eseményeket, azokat, amelyek mintegy megijesztik, meglepik az olvasót, a nézőt. Csak egyet emelek ki ilyent ebből a drámából: Marót bán végignézi a saját temetését.

Az alakoskodás, vagyis az, hogy az egyik ember a másik alakját, öltözetét veszi fel, túlhajtva fordul elő Vörösmarty drámáiban. Egy némiképp már vígjátéki motívum például az, hogy Marót bán a vasember páncélzatába bujva, végighallgatja a jelenetet Ida és Bod között, néha mormog, sőt egyet lép is, de el nem árulja magát. A romantikus dráma szerette a titkos ajtókat, váratlanul megjelenő embereket, az elfátyolozott alakokat. Ilyen itt

az elfátyolozott Ida, kit férje a vérpadra akar hurcoltatni. Egyáltalában a romantikus költészet szerette a szörnyűt, a szörnyűért. Vörösmartyban, mint époszíróban már megvolt a szörnyűnek a szeretete, a romantikus költészet példája ezt csak öregbítette.

További romantikus motívum, hogy Bod úgy áll előttünk, mint aki a szenvedély tűzében és Idához való szerelmében megnemeseedett és aljasságából kiemelkedett.

A romantikus költészet és különösen a dráma nagyon szerette az inkognitót, vagyis az álruhában való megjelenést. Így jelenik meg például Hernaniban V. Károly császár. Itt, a mi drámánkban egyszerre kettős inkognitó van. Marót találkozik Boddal, de egyik sem mondja a nevét; Marót azt mondja; hogy neve: Gerő, Bod pedig: Kóbor vitéz. Hogy van ez motiválva? Miért jelenik meg Marót bán a saját kastélyában inkognitó, hiszen ő a kastély ura. A dráma ezt így készíti elő: Marót bán hazafelé megy a török fogságból, az erdőben megállapodik és így szól: „Ím, itt vagyok. De így ne lássa meg férjét a hű nő; a nem várt öröm és szenvedésim zordon bélyege megháborítaná gyengéd kebelét. Titkon megyek be ismeretlenül s időt lesek, míg bizony láthatom.“ Mindez azonban csak arra ok, hogy előkészítse feleségét, de nem arra, hogy egész maskarát rendezzen.

Minők ebben a drámában a jellemekek? A jellemekek ebben a drámában, mint Vörös-

marty drámáiban nagyrészt, absztrakciók, azaz valami elvont gondolat van bennük megtestesítve: a bosszúvágy, hűség, vagy szenvedés. Emberi részletvonásokkal ezek az absztrakt sajátságok nincsenek megélénkítve. Olyan hatása van e tekintetben Vörösmarty drámáinak, mintha egy színházi estén ugyanazt a színészt több darabban látjuk, minden alkalommal felismerjük.

A drámának hatása a színpadon nemesak azért nem lehet, mert sok benne a valószínűtlenség és erőszakosak az indulatok, hanem azért sem, mert nincs a drámában voltaképp rokonszenves alak. Van benne egy pszichológiai szép, finom vonás, midőn Bod a sírboltba megy Marót bán temetésére. Midőn a sírboltba lépnek és Bod körülnéz, akkor kezd előtte valami derengeni, úgy emlékszik, mintha ő már ott egyszer lett volna, mintha nem volna a hely előtte ismeretlen, mintha ott ő már életének valamely alkalmával látott volna valami temetést. Ő tudniillik mint kisfiú résztvett édesapjának a temetésén, mely ugyanott volt és, ámbár semmire, vagy alig valamire emlékszik gyermekkorából, erre, mint a gyermek valamely rikító emlékére, visszaemlékszik; a hely benyomása felidézi a régi emlékeket, s ez a felidézés ebben az esetben igen természetes.

A romantikus költők nagy mesterei voltak a színpadi technikának. Vörösmarty nem. Vörösmarty érdekes jeleneteket, igen költői-

leg felfogott jeleneteket komponált, de az egész drámának a szerkezete nem nagyon ügyes. Említettük, hogy ő az expozíciókban szokott hibázni. Marót bánban az expozíciók gyöngeségét abban láthatjuk például, hogy Hasszán elmond olyan dolgokat, amelyeket nekünk kell megtudnunk, nem pedig a szereplőknek, nemcsak Bod gyermekkorát mondja el, de elmondja a saját történetét.

Bármennyire szép is a nyelve a drámának, néha — és ez Vörösmartynak többször említettem hibája — nagyon mesterkéltté válik a hasonlat. Például Vörösmarty egyhelyütt elgyöngíti a saját igen szép gondolatát. Bod várja Idát és ezt mondja róla: „Ezen galamb a szív hajó öléből, melyet szemem, mint holló felfogott“, — majd később: „A nyelv hazug szolgálja a tudónek: kebel, szem, arc, az érzés nyelvei.“

Vörösmartynak igen sajátos vonása, hogy a nagy indulatok közt egyszerre a természet örök szépségére és békéjére gondol: a vérzivatarok közt megjelenik, mintegy *lucidum intervallum*, a természet békéje. Itt is van ilyen jelenet, mielőtt nekidühödnének az emberek, hogy kiirtsák egymást. Marót bán az erdőben leül, föltekint az égre: „Az est közelget, a nap áldozik s a véres oltár, melynek meghajol a csalfa gyilkos emberlakta föld, hol ember embert üldöz vad gyanánt s mohón előzve a

halál kezét, idő előtt sírboltot népesít. Ily véres oltár vagy te most hazám, mikor derülsz ki szenvedésidből.“

24. Az áldozat.

Láttuk Vörösmartyt a históriai dráma terén, mint Shakespeare utánzóját, láttuk mint fantasztikus drámaíróát Csongor és Tündében, behatóan elemeztük két romantikus drámáját: a Várnászt és Marót bánt. A romantikus drámához tartozik sok tekintetben „Az áldozat“ című drámája, amelynek nyelve talán a legszebb minden drámája között. Ez a dráma máig is fenntartotta magát a nemzeti színpadon. 1839—40-ben írta Vörösmarty. Az áldozat egy fiatal nő, akit hűtlenné lett férje meg akar ölni, Hadúrnak be akarja mutatni áldozatul, de nem mint valódi vallásos áldozatot, hanem bosszúból. A mese kiinduló pontja ott történik, ahol a Magyarvár című éposz: a magyar őshazában, a Kaukázus tövében, a Kuma és Terek folyók mentén. Vörösmarty a magyar őshazát a történeti adatoknak még nem felelően a Kaukázus tövébe helyezi. Erről a vidékről jön egy vándor a mai Magyarországra: ez Szabolcs, előkelő magyar, aki megérkezik, mert a családja úgyszintén itt van: édesanyja, apja, nővére és még valaki, aki után ő voltaképen jött: Zenő. Amint Magyarországra érkezik, Szabolcs mindjárt megtudja, hogy édesatyja és anyja meghalt, nővére, Csil-

lár még él s aki után annyira vágyódott, akit annyira óhajtott látni, Zenő Zaránd felesége. Most kezdődik a tragikus bonyolulat. Zaránd elhagyta Zenőt. Zaránd és Zenő együtt jöttek az ősz Magyarországból ide a mai Magyarországra; Szabolcs visszamaradt, pedig remélte, hogy Zenő az övé lesz. Most tehát Zaránd a tragikus konfliktus voltaképeni alapja. Zaránd Csilárt szereti, a Szabolcs nővérét. A szituáció ez: Van egy nő, akit férje elhagyott, ez Zenő. A hűtlen férj Csilárt szereti, egy leányt, aki nővére annak a férfinak, aki Zenőt el akarta venni. Zaránd aztán meg akarja ölni Zenőt, volt feleségét, mert Szabolccsal együtt látta, akiről csak azt tudja, hogy neki halálos ellensége. A legszebb jelenete az egész drámának, amidőn Zenő, aki tudja, hogy hűtlen férje azért vitte őt a sötét erdőbe, hogy ott megölje, áldozatul bemutassa Hadúrnak, először belenyugszik, azután életéért esedezik, elmondja, hogy neki élnie kell és akar is élni. Zaránd azonban meg akarja ölni, de az utolsó percben megérkezik Szabolcs, megmenti Zenőt és megöli Zarándot. Ezután jön a dráma kifejlődése: Zenő megőrül, Csilár pedig csupán csak vőlegényének holttestét kapja, akkor, midőn menyegzőre készül.

Mit gondoljunk erről a drámáról? Egyik legérdekesebb alakja a drámának Zenő, aki a végén megőrül. A megőrülés mintha Bánk bán Melindájának a hatása alatt történnék, mintha Zenő Bánk bánnak és Melindának legalább

irodalmilag gyermeke volna, úgymint Melinda irodalmilag Opheliának a gyermeke. Ez a dráma romantikus dráma sok tekintetben, ám- bár a magyar őskorba helyezte Vörösmarty a cselekvést; nemcsak azért romantikus, mert egy a romantikusoknál gyakori témát tárgyal, a hűtlen férj viszonyát nejéhez, de bizonyos színpadi hatások miatt is, melyeket Vörös- marty a romantikus költőktől vett át. Ilyen színpadi machineria az, hogy váratlanul tör- ténik valami, ami az eddigi cselekvénnyel el- lentétben van. Ilyen például, midőn Zarándot megöli Szabolcs és Zaránd ott fekszik a szín- padon s ekkor jön Zenő. Azt hiszi eleinte, hogy aki ott fekszik, Szabolcs, mert Szabolcs mint- egy csak egy későbbi színpadi effektus ked- véért rádobja a köpönyegét Zarándra. Zenő ezért azt hiszi, hogy a holttest Szabolcsé. Nagy fájdalmában mellé térdel s csak midőn a ru- hát felveti, akkor látja, hogy az ő férje. Ilyen váratlanból merített effektus az is, midőn Csilár menyegzőjére készül; már rajta van a ruha, várja vőlegényét és a vőlegény jön — hozzák a holttestét: menyegző helyett teme- tés. (Ilyen jelenet van például Victor Hugo híres drámájában: A király mulat.)

25. Kincskeresők.

Az áldozat mellett felemlítjük még a Kincs- keresőket. Itt egy embert látunk, aki a kincs- keresésnek, a fukarságnak, a pénzhajhászat-

nak az áldozata. Ha egy drámaköltő egy bűnt ostorozni akar, akkor a bűnt többnyire az apában mutatja be, a gyermek pedig ártatlanul szenved apjának a bűnéért; mintegy látjuk, hogy a bűn hogyan oldja fel a családi kötelet. Látjuk, hogy a gyermek elidegenedik apjától, mert az apja abban a bűnben szenved, melyet a költő elénk akar vezetni; a fiú, a leány az apa ellen fordul. Ez megvan Shakespeare Velencei kalmárjában is, de különösen Molierénél, például a Fösvényben, ahol egy öreg embert ábrázol, ki minden családi kötelet kettészakít, épp a bűnével mindent maga ellen lázít. Így van ez itt is. Zágony, az apa, leányát is és másokat is borzasztó katasztrófába sodor kincskereső mániájánál fogva. A leány szeret egy szegény ifjút, az apa azonban egy gazdag emberhez akarja adni mindenáron. A leánynak — amint az ilyen drámákban rendszeren — két kérője van: az egyik gazdag, a másik szegény. A gazdag kérő pedig rabló, aki a pénzét orgyilkosság után szerezte. A katasztrófa aztán egy barlangban történik, hol a kincskereső azt remélte, hogy megleli azt a kincset, mely után hét év és hét hónap óta ás. Itt találkoznak mind a személyek; a gazdag és a szegény kérő egymás ellen küzd, a leány közübük veti magát, de véletlenségből kedvese, a szegény kérő megöli Jolánt, amint a küzdőket szét akarja választani. Újból egymás ellen tör a gazdag és szegény kérő, Vári meg Szilágy és most a sze-

gény kérő megöli a gazdagot, Szilágy megöli Várit. Szilágy azután látván, hogy kedvese meghalt, önmagát is megöli. Az öreg kinczsásó jön, látja, hogy mit eredményezett szenvedélye, hogy mindaz, amit szeretett, odavan, ő is odarogy.

26. A fátyol titkai.

Ez magasabb stílusú vígjáték. Miben van ez a magasabb stílus? Valóban bizonyos költői emelkedettségű nyelve van az egész vígjátéknak, minőt Kisfaludy Károlynál nem találunk, nem találunk senkinél előbb a magyar irodalomban.

A vígjáték a következőn fordul meg: Egy személy van két alakban; ez a romantikus alap gondolat, ebből teremtette Vörösmarty az egész drámát. Vilmárol azt hiszik, akik a darabban előfordulnak, hogy valóban két alak: megjelenik hol fátyollal, hol fátyol nélkül, és most a személyek, különösen a mű főhőse, Hangai azt hiszik, hogy a fátyolos Vilma más, mint a fátyoltalan. Az ilyen motívum igen gyakori a vígjátékokban: az alakoskodás, de inkább úgy fordul elő, hogy két alakban van egy személy, azaz azt hiszik két emberről, hogy egy ember; egyiknek mondanak valamit s aztán a másik jön, annak folytatják, mert a hasonlóság félrevezeti a vígjáték alakjait s ebből aztán mindenféle komikus dolgok

származnak.* Vörösmarty a valószínűtlenebb alakot választotta, hogy tudniillik egy személyt két alakban mutat be. Valószínűtlen ez azért, mert nem hisszük, hogy egy fiatal ember egy nőről, akit szeret, azt higgye, hogy az más. A motívum nincs természetesen megmagyarázva.

27. Czillei és a Hunyadiak.

Ez Vörösmarty legutolsó drámája; ezzel vége van Vörösmarty költői működésének, nagyobb drámát, sőt nagyobb munkát ezentúl nem írt. Ez a dráma egy trilógiának volt az első része, de a többi rész nem készült el. Már a címe mutatja, hogy miről van benne szó. A Czilleiek ármánykodnak a Hunyadiak ellen, míg végre megölik Czilleit. Drámai érdekesítő motívumul egy levél szerepel; ebben a levélben meg van írva, hogy öljék meg a Hunyadi-fiúkat. Elolvassák-e, vagy nem a levelet, ki fog-e sülni, hogy mi van a levélben, vagy nem: e körül csoportosul drámai érdeklődésünk.

Maga a dráma talán legbágyadtabb drámája Vörösmartynak, csak külső élénkség van benne, folyton változik a szín. Egy új alak van benne csak, a többi mind előfordult más néven Vörösmarty drámáiban. Ez az öreg Czillei, ki igen erős, majdnem komikus voná-

* Shakespeare: A tévedések vígjátéka.

sokkal van feltüntetve. Ez talán az egyedüli nevezetes újítás ebben a drámában Vörösmarty eddigi drámáival szemben.

Vörösmarty egyéb nagy drámát nem írt. Shakespeare utolsó drámájában a nagy bűvész Prospero a tengerbe dobja bűvészpálcaját és örökre lemond szellemidéző hivatásáról. Így mondott le e művével Vörösmarty is a drámai költészetről.

28. Vörösmarty drámáiról általában.

Vessünk egy pillantást Vörösmarty drámaírói működésére. Minő érdemei vannak Vörösmartynak, minő hiányai? Miben erős, miben gyöngé? Mit eredményezett az ő fellépése a magyar költészetre?

Főérdeme a drámáinak a költői dikció; ez határozott nyereség. Az ő nyelve olyan, amilyen addig nem volt s amilyen ezentúl mindig lesz, azaz azt a nyelvet, amelyet Vörösmarty megalkotott drámáiban, utána minden drámaíró használja többé-kevésbé. Talán minden fordító, aki drámákat fordít s minden drámaíró körülbelül ezzel a dikcióval él. Igen nagy különbség van Vörösmarty és Kisfaludy Károly dikciója közt. Vörösmartynál a szónak még ott is, ahol nincs súlya, van legalább szárnya. A költői emelkedettség egyik főérdeme Vörösmarty drámai nyelvének. A másik az, hogy mindig találunk benne nemes felfogást. Valóban olyan költővel van dol-

gunk, aki, ami az emberi életben szép, az emberi életben nemes, azt drámáiban élénk tudja tüntetni. Az örök emberi kultusza megvan minden művében, még ott is, ahol a legtöbb dühöngés fordul elő, ahol ember ember ellen kél. (Marót bánban a legzordabb jelenetek vannak és egyszerre megszólal a testvéri szeretet, a sok véres viszály között a szív édes hangja; az örök emberi mégis erősebb a csaták zajánál: a testvér megérti a testvért.) Harmadik érdeme Vörösmartynak, hogy ő a színszerűséget és a költészetet egyesíteni tudta, mint azelőtt egy költő sem. Nagyon szereti a a színpadi effektusokat. Nem mindig válnak be, de általában véve azt lehet mondani mégis, hogy ahol ő színpadi effektust keres, az sohasem üres, hanem mindig van valami költői alapja. S mi benne a költői? A világon csak egyetlen dolog van, ami költői. Egyetlenegy és ez minden költészetnek mértéke: az érzelem. Ahol nincs érzelem, ott nem lehet költészet.

Melyek a drámaíró Vörösmarty hiányai?

A fő hibáját így fejezném ki: Vörösmarty-nál a jellemeken igen gyakran a cselekvény uralkodik. Minden drámának természetesen van cselekvénye és ebben a cselekvényben természetesen személyek fordulnak elő. Most általában azt lehet mondani, hogy van kétféle drámai költő. Van olyan, akinél fő a jellem és olyan, akinél fő a cselekvény. Van például az egyik költőnek egy érdekes cselekvénye,

valamely idegrázó cselekvényt akar elmondani, ehhez a cselekvényhez keresi a szükséges jellemeket, vagy van a másik költőnek egy érdekes jelleme s azt színpadra akarja vinni. Az utóbbi eljárásra példa lehet Shakespeare Hamlet-je, a legérdekesebb dráma, melyet valaha írtak, de nem annyira a cselekvény, mint a hős érdekes, Hamlet. Shakespeare a személyből indult ki, Hamlet alakja lebegett előtte és ebből formálódott a cselekvény, melyet ő különben egy régi drámából vett át. Általában azt látjuk, hogy a francia költőknél fődolog a cselekvény, míg más költőknél inkább a jellemek uralkodnak, így különösen Shakespearenél.

Vörösmartynál az a baj, hogy nála a cselekvény kedvéért a jellemek olyan dolgokat tesznek, melyek ezen jellemekhez nem illenek teljesen. Vörösmarty valami költői vagy színpadi hatást keresett és abba mintegy belekényszerítette a jellemet. A jellemet mintegy feláldozta ennek a színpadi hatásnak. Például a legérdekesebb jelenetek egyike, midőn Marót bán odadobja nejét a töröknek. Ez rendkívül meglepő és hatásos dolog, a legnagyobb színházi effektus talán az összes drámáiban. Egy férj elhozhatja szeretett nejét, ki el van fátyolozva és azt mondja az állatias, vad, hitetlen töröknek, ki népének és neki legnagyobb ellensége: Itt van, vidd magaddal! Ezen fordul aztán meg a dráma további menete. Itt valóban Marót bán jelleméhez ez a tett sem-

mikép sem illik. Nem tudjuk összeegyeztetni, hogy ez a borzasztó, vérlázító kegyetlenség hogy született meg ennek a Marótnak az agyában, kit némiképp becsülni kezdtünk. Világos, hogy itt a cselekvény a fő és a cselekvényhez van a jellem idomítva; a jellemnek úgy kell reagálnia, mint reagált Vörösmarty művében, ámbár ez nem természetes, de ezt teszi meg a cselekvény hatása.

Vannak műfajok — és ezt ideámnak megvilágítására emelem ki —, hol rendesen a cselekvény uralkodik, ilyen a bohózat. Ott az a fő, hogy ne vessünk, bármi történjék is a jellemekkel, ha legokosabb ember a legbutább dolgokat teszi is. A bohózatban a jellem folyton változik a cselekvénynek, a komikumnak kedvéért. Így változnak a jellemek a melodrámában (a népies drámában) is, hol a fődolog, hogy a szerző könnyeket sajtoljon ki szemünkből, bár a helyzet nem illik is a jellemhez: a legvadabb ember egyszerre elérzékenyedik és sírni kezd, azért, hogy mi is sírjunk.

Ehhez a főhibához sorolnám aztán, mint következményt azt, hogy Vörösmarty jellemzése egyhangú. Ő a személyeket bizonyos sajtásokkal ruházza föl, de lesz ennek a személynek több sajtása is? Nem, csak ez az egy-két sajtás mutatkozik. Vörösmarty nem rajzol teljes jellemet, nem ad nekünk egész emberi alakokat, hanem csak színpadi alakokat, akikben egy-két-három vonás erősen ki

van fejezve, más nincs; nem teszi reánk a teljes ember hatását. Hibája továbbá, mely azonban mind ezzel függ össze, a valószínűtlenség. Ő persze meglepő, hatásos cselekvényt akar, nagy indulatokat, nagy jeleneteket, ezt azonban nem lehet mindig úgy előidézni, hogy a cselekvény természetének is megfeleljen. Kell, hogy valami olyan történjék, ami meglep bennünket, anélkül, hogy meggyőzne. A valószínűtlenség különben a romantikus drámának a főbaja.

A legsikerültebbek Vörösmarty drámái közül a fantasztikus drámák, mint például Csongor és Tünde. Miért? Volt Vörösmartyban egy meseköltő, roppant szerette képzelőtehetsége a csodákat, azt a világot, mely például az „Ezeregyéj“-ből ragyog felénk. Ebben rendkívül tudott gyönyörködni. Ez a gyermeki vonás, a kisgyermek öröme a csodásban, megmaradt Vörösmartyban párosulva a nagy költőnek lángelméjével. Ez az egyik ok. Van még egy másik. A mesejátékban, aminő Csongor és Tünde, a jellemek igen egyszerűek, komplikált jellemekre nincs szükség, nincsenek nagy bonyolulatok, a fődolog a fantáziának bizonyos légies, könnyű játéka.

Mindent összefoglalva: Vörösmarty drámaiban is, époszaiban is mindenekelőtt lírikus, elsőrangú lírikus.

29. Vörösmarty lírája.

Vörösmarty tehetsége leginkább a lírában nyilvánul. Ha Csongor és Tündét nézzük, azt a drámáját, melyet a legszebbnek tartanak, abban is leginkább az a szabad csapongás van meg, mely a lírának a sajátja. A legszebb mindenütt ott, hol a drámai személyek valami érzelemnek adnak kifejezést, azaz ott, ahol a drámai személyek lírai költők. Époszaiban is a leghíresebb helyek azok, ahol Vörösmarty maga szól, nem személyei, hanem maga a költő a maga nevében.

Mi Vörösmarty lírájának a főszajátsága? Vörösmarty a nagy ihletnek a költője. Az ihlet az a lelki sajátosság, amelyben a fantáziánk, lelkesedésünk lázasan fokozva van, azok az érzelmek, melyek bennünk vannak, mind valami nagy izgatottság hatása alatt állanak. Ilyen magas szárnyalása van a Vörösmarty lírájának. Ebben a legremekebb, ez vall leginkább Vörösmartyra. Mintegy leginkább ott Vörösmarty-féle a líra, ahol kifejezi, hogy van bennünk valami magasabb, van bennünk, szegény emberekben, van bennünk, valami isteni. Valami isteni, mely áttör a mindennapi élet hiúságán, azon a hiúságon, amely nem azt nézi, hogy mi vagyok, hanem azt nézi, hogy mikép tükröződöm a szomszédom szemében. Ez áttör az irígységen, amely felebarátunkat, kit szeretnünk kellene, úgy nézi sanda szemmel, mint valami vetélytársat. Áttör a létért való harc

minden ösztönén, az önzésen, át-áttör ez az istennek az érzése és magasztos kifejezést nyer. Mintegy az emberben, mint Hamlet mondja, a por ezen kvintesszenciájában vannak magasabb lelki állapotok, ahol érezzük az összefüggést a nagyobb egésszel, melynek neve nemzet és azzal a még nagyobb egésszel, melynek neve emberiség, sőt a legnagyobb egésszel, a mindenséggel a természettel, melynek részesei vagyunk. Igen, mindnyájunknak homlokára rá van írva ez a szó: ember és ez a szó annyit tesz, mint érző társ.

Megvan ez az emberi méltóság érzete Vörösmarty Himnuszában:

„Mindenható egyesség Istene,
 Ki ölesztartod a világokat,
 Engedd, hogy bármi sorsnak ellene
 Vezessen egy nemes s nagy gondolat,
 Hogy nemzetünknek mindenik nyomára
 Ragyogjon emberméltóság sugára.“

Vörösmarty lírájában kétféle hang van, általában kétféle, mégpedig ellentétes stílusa van. Az egyik: *a)* az egyszerű, a nyugodt, a naív, a kissé népies stílus. Ez a nyugodtság, ez az egyszerűség megvan például a Szegény asszony könyvében. Ilyen van például „A katoná“-ban. Ilyen népies, egyszerű a „Csárda“ című költemény is.

A másik stílus: *b)* a magas pátoasz. Ez megvan például „Az élő szobor“-ban, mely Lengyelország sorsát példázza. Megvan továbbá a Szózatban; Magyarország jövőjéről van szó:

a legnagyobb tárgy, a legfenségesebb érzelem, a legmagasabb hang. Megvan azonkívül az „Emberek“ és „A vén cigány“ című költeményekben.

Mi magyarázza ezt a feltűnő körülményt, hogy Vörösmartynál ilyen két végletes stílus van egyszerre. Azt hiszem, ezt megmagyarázza Vörösmarty természete. Végletes a stílus, mert végletes Vörösmarty természete. A nagy szenvedély mindkét végletét ismerte, átszenvedte és ismerte az egyszerű naív, békés hangot éppúgy, mint a szenvedély viharait. Jellemző Vörösmartyra, hogy a nagy szenvedélyeket ismerte és szerette, de az életben ezek nem fejeződtek ki nála, csak irodalmilag vannak meg, megvannak lelkében, de kifejezést nem ad nekik az életben. A természetét más ember tetekben kifejezi, nála minden költemény marad, mintegy latens állapotban megmarad költészet alakjában.

Ezzel a sajátossággal, ezzel a nagy pátoosszal összefügg költeményeinek egy másik sajátossága: a nagy exaltáció, az érzelmeknek a rendkívül kifejlődött foka, magas heve. Ez egyetlen magyar költőnél sincs annyira meg, mint Vörösmartynál. Például említhetem e részben a „Liszt Ferenczhez“ írott költeményét. Liszt Ferenc játszik s ez alatt mindenféle képek támadnak Vörösmarty fantáziájában: a játékos következtében úgy érezzük, mintha a mi lelkesedésünk, a mi izgatottságunk átmenne a magyar földre, a sziklákba, a Dunába, ma-

gába a nagy anyaföldbe, a sziklák mintha elkezdénének rezegni, vonaglani, a gyönyörtől, a Duna mintha felhevülne, úgy, mint felhevül mibennünk a te jákékod hallatára a lelkesedés.

„S még a kő is, mintha csontunk volna,
Szent örömtől rengedezzen át,
És a hullám, mintha vérünk folyna,
Áthevülve járja a Dunát;
S ahol annyi jó és rossz napunk tölt,
Lelkesedve feldobogjon e föld.“

Ennek az exaltációnak, azaz annak, hogy Vörösmarty ennyire fokozza az érzelmeit, van egy különös példája, amely valami félreértésre adott alkalmat, mégpedig egy elsőrangú műbíráló részéről, Vörösmarty egy barátja, Kemény Zsigmond részéről. Az eset a következő. Midőn Vörösmarty el akarta venni Csajághy Laurát, közvetítőül egy fiatal leányt kért fel, aki rokona volt Csajághy Laurának. Ez Csapó Mária volt, a későbbi Vachott Sándorné. Ehhez a Csapó Máriához írt Vörösmarty egy költeményt, melynek a valódi értelme ez: „Légy oly szíves és közvetítsd a kérésemet Csajághy Laurával, te úgyis oly kedves vagy, ezt is bizonyára megteszed s nagyon meg fogom köszönni, igen hálás leszek“. Kemény így fogta fel a költeményt: „Vörösmarty patétikus dalai általában nagyhatásúak és gyakran művészileg kikerekítettek. A Cs. M. kisasszonyhoz írt a leghőbb szerelemnek áradása...“ Kemény azt gondolta, hogy ez sze-

relmi költemény, pedig csak felszólítás, kérés valami közvetítésre. Vörösmarty itt elragadva az exaltációtól, mintegy pár hangot magasabban vett, semmint kellett volna, magasabban énekel, semmint a kották mutatják. A költemény a költő exaltált stílusa következtében félreérthető; még örvendetes, hogy csak a kritikában adott alkalmat félreértésben és nem a családban.

Az exaltáció mellett van egy más sajátága Vörösmartynak, amely igen jellemző, ez a fenséges borongás. Csak egy példát mondok erre, Zalán futásának a bevezetését, mely a mélabú pompájának egy remeke.

Van ezenkívül lírai költeményeinek egy más modora is, egy bizonyos szökdelő, lüktető modor. Ennek a példája a „Fóti dal“, ahol a költő gyors változatban majd erről, majd arról szól. Igaz, hogy a „Fóti dal“-ban ez a szökdelés nagyon is motiválva van, mert hiszen egy borzónak a hangulatát akarja feltüntetni.

Úgy mint Vörösmarty lelkében, úgy mint kortársaiban, a pesszimizmus és az optimizmus, a remény és kétségbeesés gyorsan felváltották egymást, küzdöttek egymás ellen, úgy megvan ez Vörösmarty lírájában is. Vannak költemények, hol merő pesszimizmus nyilvánul meg. A sok pesszimista irányú költemény közül felemlítem az „Emlékkönyvbe“ címűt. „Setét eszmék borítják eszemet, Szívemben istenkáromlás lakik. Kívánságom: vesszen ki a világ S e földi nép a legvégső fajig.“ Ilyen

pesszimiztikus az „Emberek“ című költeménye, amely a lengyel jobbagység lázadására vonatkozik, ez Vörösmartynak egyik leg-homályosabb költeménye; ilyen például az „Országháza“ című költeményében. Van azután olyan költeménye, ahol a pesszimizmus az optimizmussal küzd: kettős a hangulat. Ilyen például a Szózat. A szebb jövő eljön majd, vagy ha nem jön, jön a nagyszerű halál. Ilyen továbbá a „Jóslat“. Ezek a tartalmi sajátságok.

Feltűnő a szerkezeti sajátságok közt a költemények egyenetlensége; a költemények a vég felé gyakran esnek, vagy el vannak nyujtva, vagy pedig a végén tompák; mintegy elvész az érzelem, a gondolat és közömbös szavakkal végződik a költemény. Erre példa a kisebb epikus költemények között a „Petike“, ez igen élénk, szép, jeles költemény az elején, de a végén ellapul. Ilyen a „Mák Bandi“ című költemény és az „Emlékkönyvbe“ is.

Az erős érzelmek között, melyeket a költészet kifejez, nem szabad elfelejtenünk, mint központi érzelmet, a nemzeti, hazafias érzést. Hogy minő erős ez Vörösmartyban, arra csak egy jellemző példát akarok felemlíteni, ez a „Hubenayné“ című költemény. Azért tartom ezt jellemzőnek, mert egy hasonló tárgytól ihletett költeménye van Goethenek is, s ez a német irodalom egyik legszebb remeke: „Euphrosyne“. Mind a kettőnek a tárgya ugyanaz. A költő egyszerre meghallja, hogy egy fiatal színésznő, aki kedvence volt, meghalt váratlanul. Ha va-

lakinek a hirtelen haláláról értesülünk, s egyedül vagyunk, midőn a hírt halljuk, amint rajtunk átfut ennek a hírnek a fájdalom, mindjárt rá olyan érzés fog el, mintha még egyszer látnók, mintha előttünk megjelenne az illető, hogy búcsút vegyen tőlünk. Goethe egyedül van, bolyong az Alpeselek között és amint egy pásztor házába jön, egy levelet talál ott, hogy Euphrosyne meghalt s ekkor úgy érzi, hogy az Alpeselek közt megjelenik Euphrosyne árnyéka, búcsút vesz tőle és azt mondja neki: Ne engedd, hogy így szálljak sírba, hanem emlékezz meg rólam költészetedben. Az embernek nincs olyan megújulása, mint a természetnek, örökíts meg költészetedben. Ez Goethe költeménye. Hogy milyen a Vörösmartyé, arra nézve csak pár sort akarok felolvasni: „Színésznő vagyok, életemért reszketve könyörgő, Hagyjátok végig játszanom életemet. Éltem kettős bár, nem enyém: de az, ami nyomasztó Benne, mi fáj, ég, az kétszerezetten enyém. És mégis mi öröm szolgálnom tégedet oh hon, És mégis mi öröm látni virulatodat! Ah, de mi balságót hallok! szerepembe ijesztő Szózatokat sűg a végtelen álmú halál.“ Itt jellemző az, hogy, még itt is, ahol ennek a fiatal színésznőnek a váratlan haláláról értesül Vörösmartyé, még itt is arról emlékezik meg, hogy ez a színésznő örökre eltűnt ugyan, de legalább egy öröme volt: látta Magyarországot, amint felendült.

Van Vörösmartynak egy mélyérzésű, szellemes, de nehezen érthető költeménye: „Gondolatok a könyvtárban“. Ebben is az általános emberi érzelmek fölé helyezi Vörösmarty a hazafias érzelmet: az emberiség célja fölé a magyar célt. Ez a költemény abból indul ki, hogy amint a költő a könyvtárba lép, nagy ellentétet lát. Itt igen szellemes célzás van arra, hogy régebben a papirost, amelyből a könyvek készültek, rongyokból gyártották, ruháknak a rongyaiból. Most Vörösmarty visszagondol arra, hogy ezek a könyvek papirosra vannak nyomtatva s az rongyokból készült, melyek embereken voltak. Milyen volt azon emberek élete, kik viselték ezen ruhákat? Ezen emberek élete ellentmond a tartalomnak, mely ma a lapra rá van nyomtatva. „Miért e lom? szagáról ismerem meg Az állatember minden bűneit. Erény van írva e lapon; de egykor Zsivány ruhája volt.“ S így folytatja tovább az ellentéteket. Tehát a könyv és az anyag közt bizonyos ellentét van. Aztán az a kérdés merült föl benne, vajjon használt-e a könyv az emberiségnek? Nem, ellentétet teremtett az emberek között, művelt és műveletlen között, hozzájárult a gazdag és szegény fogalmának a kimélyítéséhez. De azért nem kell eldobni a könyvet, mert ha a multban ellentétet teremtett is, de az emberiségnek nemcsak multja van, hanem jövője is. A könyv előkészíti az emberi méltóság uralmát. „Mi dol-

gunk a világon? (Most Vörösmarty kitűzi az emberiség célját.) küzdeni, És tápot adni lelki vágyainknak...“ Ezen szép szavak után, melyek kitűzik az emberiség célját, aztán így fejezi be Vörösmarty a költeményt: „Előttünk egy nemzetnek sorsa áll. Ha azt kivittuk a mély sülyedésből, ... Ez jó mulatság, férfimunka volt.“

Utolsó pillantást akarok még vetni arra a laterna magicára, mellyel Vörösmarty elénk varázsolta költői képeit, fantáziáját akarom taglalni. Vörösmarty fantáziája olyan volt, mint aminő a természete: végletes. Ezt a végletes természetet láttuk költészetében több ízben. Láttuk, hogy ő lírai irányában is ilyen extrém; két stílusa van: egy nagyon egyszerű, kedves, naív, a népieshez hajló, és egy másik, az erős pátosznak, az izgatott szenvedélynek a stílusa. Ilyen ellentétes két irány van egész költészetében. Költészetében változik a szerelenség és gyöngédség. Époszaira kell gondolnunk mindenesetre A két szomszédvárra, de lírájában is elég példa akad erre. Egyet olvasok a sok közül. A túlvilágról van szó, „A túlvilági kép“ című költeményben. Valaki izgatott álmaiban, képzeletében átfúrja az egész földet:

„A porhon általfúrva lőn,
A föld más oldalán
Előtűnék a sírdúló
Sok fáradás után.“

Ebben a költeményben valaki kedvesének a sírját ki akarja ásni és beleássa magát a földbe, mindig tovább és tovább, míg — bizarr álmom — az antipódusoknál jön ki. Példa fantáziájának a szertelenségére.

Azonban mennyi gyöngédség van benne, mennyi légies finom báj „A hűség“ című költeményben, vagy a „Szép Ilonká“-ban.

Látjuk ezt az ellentétes irányt Vörösmartyinak abban a felfogásában is, melyet ő az emberről táplált. Minden szellemes költőnek van valami sajátos képe az emberről és az emberi hivatásról. Vörösmarty fogalma ez: az emberben két lény van, egy Isten, vagy angyal és egy állat. Ő maga igen merészen kifejezi ezt a gondolatot az „Emberek“ című költeményében. Itt azt mondja: az ember örült sár, de egyszerre hozzáteszi: Istenarcú lény. „Örült sár“, ez a legpesszimisztikusabb definíciója talán az embernek, amelyet egyáltalában olvashatni.

Végletesség mutatkozik abban is, hogy ő a boldogságot nagyon is szereti rajzolni, de van aztán egy motívum, mely éppen ennek nagyon is rikító ellentéte. Ez a világgázúllás motívuma. Vörösmarty igen szereti a cselekvényt úgy berendezni, hogy a cselekvény végén a hős nem hal meg, hanem világgá megy, elvadulva az erdőben vagy a sivatagban züllik, hol emberekkel nem találkozik. Ilyen elzúllést, a boldogtalannak a magányban való bolyongását, vagy egészen a magányban való elmerülését, elveszését látjuk a Salamon című költemény-

ben. Ezt látjuk továbbá A két szomszédvárban, valamint kisebb elbeszélő költeményeiben is: „A hű lovagban“, „Csik Ferké“-ben. Ilyen van „A tengeri rabló“-ban, végül „Széplak“-ban is, hol Ugod szintén így vész el. Ezt a végletességet látjuk fantáziájában is. Tehát főeszmém a következő: Vörösmartynak a végletessége, amely megvan természetében, költészetében, mutatkozik fantáziájában is.

Vörösmarty fantáziájában van gyakran valami látomásszerű, mintha víziók vonulnának el a költő előtt; lázas képek, egyik a másik után, mindig gyorsabban és gyorsabban, mindig hevesebben és lázasabban. Ilyent látunk például a „Liszt Ferenchez“ című költeményében, ilyen van „A vén cigány“-ban. Ezt az utóbbi, nehezen érthető költeményt, úgy gondolom, hogy a Délsziget magyarázza: A Délsziget azon helye, hol a költő az összes hangokat, melyeket mind összegyűjtött, felfogja. A költő ott a kis fiú alakjában van feltüntetve. Ugyanez van itt lázas módon előadva. Ide tartozik az „Élő szobor“ című költemény, mely Lengyelországot példázza. A gondolat a következő: Minő borzasztó, emberfeletti kín az, melyet Lengyelországnak szenvednie kell. Lengyelország szobor, nem tud mozdulni, de iszonyatos fájdalmai vannak és, ami még több, borzasztó képzetek vannak: látja nemzetének jelenét, jövőjét. A legnagyobb szellemi és fizikai kínok egyesülnek abban, hogy a szobor, aki érző ember, nem tud mozdulni.

Vörösmarty fantáziájának egyik ismertetőjele még a fenséges szeretete. A fenséges borongást fejezik ki époszai és lírája igen gyakran. Mert a fenségést olyan nagyon szereti, onnan van az, hogy az ő atmoszférája körében oly gyakori a villám, valamint gyakran (talán nagyon is gyakran) ordít nála az oroszlán.

Nem volna teljes Vörösmarty költői képe, ha nem szólanék az ő humoráról. Vörösmarty humora nem olyan mély, mint az Aranyé, inkább pajzán, kedves. Legszebb példája, legtisztább és legjellemzőbb példája az ő humorának a „Petike“ című költemény. Nála a tréfa vidám tréfa, nincs olyan mély háttere, mint Aranynál.

Minő helyzetben van Vörösmarty, a költő a természettel. Úgy, amint az ő humora nem ér fel az Arany humorával, úgy nem ér fel az ő természetérzéke a Petőfi természetérzékével. Petőfi a természetérzéknek utánozhatatlan virtuóza. Nincs magyar költő, a külföldön is alig van, aki annyira bele tudta élni magát a természetbe és a természet jelenségeivel annyira együttérezni tudott, mint Petőfi. Petőfi legjobban szerette az Alföldet és legjobban ismerte. Ha Petőfi az Alföld költője, akkor Vörösmarty az erdő költője. Az erdőnek a szépségét, az erdei tavat, az erdei magányt, mindezt nagyon szépen tudta felfogni és festeni. Miért az erdőt? Miért volt Vörösmarty az erdő költője? Azért, mert erdős, hegyes vidéken élt s a bonyhádi erdő fantáziájában

mindig édes hely maradt. Később pedig az erdőt megismerte, nem úgy, mint valaki, aki sétál az erdőben, hanem úgy, mint ismeri az, aki nagyon is kénytelen az erdő minden titkát kikutatni: úgy, mint ismeri a vadász. Vörösmarty vadász-ember volt és talán ebben lelhetjük fel annak a kulcsát, hogy az erdő minden egyes mozzanatát annyira fel tudta fogni.

Vörösmartynak vannak kisebb költői elbeszélései is. Csak nagyjában pár vonást jellemzükre. A kisebb elbeszélő költemények közt a „Szép Ilonka“ a gyöngédségnek, a költői fenségnek örök remeke. A többiben is nagyon szép helyek vannak, de mindegyikük ugyanabban a hibában sínylődik, hogy t. i. Vörösmarty nem elég jó elbeszélő. Elbeszélései nem elég világosak; ha valamit elmond, kétszer, néha háromszor is el kell olvasni, különben nem értjük. Az ő homálya azonban nem a ballada homálya, nem művészi félhomály, s ez onnan van, mert az elbeszélésnek nem minden részét helyezi kellő világosságba, nem tudja az átmeneteket kellőleg magyarázni. Ennek lehet betudni, hogy kisebb költeményei nem olyan népszerűek, mint a nagyobbak, nem is ismeretesekek, sőt a magyar irodalomtörténetekben nem is szólnak róluk, mintha ezeket Vörösmarty nem is írta volna, mintha ezek kiestek volna az eddigi kiadásokból. Megemlítjük itt, hogy Vörösmarty költészetében és életében igen sok, eddig meg nem fejtett dolog van. Erdemes volna annak, akinek érzéke van az

ilyen dolgok iránt, hogy foglalkozzék ilyen problémákkal. Ilyen például a Vörösmarty és Percel Etelka szerelme, nincs költő, Petrarcat és Dantét kivéve, akinek műveiben egy női alak annyira idealizálva volna, mint Vörösmartynál Percel Etelka; magáról a nőről pedig alig tudunk egyebet, mint a nevét.

Még röviden át akarom tekinteni Vörösmarty életének az utolsó tíz-tizenöt évét. Vörösmarty életében igen feltűnő körülmény — és ezt a körülményt egészen megmagyarázni nem tudom — hogy ő életének utolsó éveiben nagyobb munkát nem írt. Hanyatlott a költő tehetsége? Talán, ámbar kisebb költeményei közt vannak remekesek ebből az időből; igaz, hogy ilyent is nagyon keveset írt. Hanem volt valami, ami őt a költészettel való foglalkozásban akadályozta; voltak mellékfoglalkozásai: szerkesztő volt egy időben, később pedig nyelvtant írt és magyar-német szótárt szerkesztett. Az az ember, aki megteremtette nekünk a magyar költészet nyelvét, kénytelen volt a szókat abc-rendben összeállítani és a német értelmüket mellé írni.

A legfontosabb életrajzi adatok ebből az időből ezek:

1843-ban megnősül. Ennek a történetét igen szépen megírta Gyulai könyvében, hogy a leány és ő milyen félénken közelednek egymáshoz stb. „A merengőhöz“ című költemény, mint tudják, Csajághy Laurához van írva, a költő feleségéhez. Különös ebben a költemény-

ben az, hogy a különben rajongó költő benne kedvesének azt mondja: Ne légy rajongó, ne gondolj a jövőre, s a multra, hanem a jelenre; pedig a költő birodalma: a múlt és a jövő. Ezt gyönyörű négy sorral fejezi ki: „Amennyit a szív felfoghat magába, Sajátunknak csak annyit mondhatunk. Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek, Megférhetetlen oly kicsiny tanyán...”

1844. február havában benyitott egy fiatal ember Vörösmarty lakásába. Egy fiatal ember éhesen, rongyosan, fázva, valami vándorszínész féle. Sápadt volt, de nagy, kissé vad szemeiben ott lángolt a géniusznak a tüze. Ez Petőfi Sándor volt. Vörösmarty elolvasta költeményeit és kiadatta. Később azonban ez a baráti viszony Vörösmarty és Petőfi között egyidőre felbomlott. Fájdalmas volna most elmondani, hogy miért, de, és ez már örvendetes, megint gyorsan megtalálták egymást.

1845-ben meghalt a költő kis fia. Minő megható jelenet lehetett az, midőn Czuczor Gergely, a nemes költő, elszavalta a kis fiú koporsójánál Vörösmarty költeményét: „A kis gyermek halálára“, melyet Vörösmarty még Perceléknél írt.

1848-ban képviselő lett, szerencsésebb vagy szerencsétlenebb volt, mint Arany és Petőfi, akik megbuktak.

1849-ben, a forradalom gyászos vége előtt rövid idővel kinevezték kegyelmi bíróvá; ezt a tiszttét azonban nem viselhette, mert röviddel

a kinevezés után már bujdosnia kellett több hónapon át Szatmár megyében, mint bujdosott Bajza József és Arany János.

1850-ben Haynautól, a bresciai hiénától kegyelmet kapott, s ezután többnyire a vidéken élt, irodalommal keveset foglalkozott, fordítani akart, de keveset fordított.

1855. november 19-én meghalt. Ekkor kellett, amint Jókai mondja, ezt a két lehetetlen szót felírni egy sírkőre: Vörösmarty meghalt. Tagadjuk meg ezt a szót, — írja Jókai.

Vörösmarty halála előtt gyermekeit arra a férfiúra bízta, akire mi magyarok jövőnket bíztuk: Deák Ferencre.

BEFEJEZÉS.

Mindent összefoglalva: Vörösmarty az első nagy klasszikus költőnk; vele kezdődik a magyar irodalomnak a fénykora. Úgy képzelem, hogy benne támadt fel először öntudatra a magyar nép szelleme, mely mintegy századokon át érzelmeit nem tudta a génius ihletével kifejezni. Most akadt egy költő, aki, ami ebben a népben évezredek óta szunnyadt, azt legmagasabb költői ihlettel kifejezte. Igaz, hogy Vörösmarty nem tudta költői pályáját úgy befejezni, ahogyan remélni lehetett volna és működését abbahagyta a 40-es évek közepén. Van neki élete végéről egy kevésbé ismert költeménye, ahol ez talán ki van fejezve: „Az ember élete“. (Lásd Gyulai: Vörösmarty minden munkái. 1864. II. k. 270. l.)

Ha rövid formulát kellene keresni ennek a nagy költőnek a jellemzésére, csak azt mondhatnám, hogy ő az ihletnek legnagyobb költője a magyar irodalomban, s talán az egész egykorú európai irodalomban.

**Riedl Frigyes: Vörösmarty Mihály
élete és művei c. egyetemi előadásá-
nak kiadói:**

VI. OSZTÁLY.

Aczél Endre	Kahán Andor
Adler Pál	Kálmán Béla
Balogh Rezső	Kálmán György
Bauer Iván	Kellermann Ervin
Bence Ervin	Kemény Miklós
Biró István	Kerecsényi Károly
Blumm Sándor	Keresztessy László
Brandl Imre	Laziczius Gyula
Breitner Erik	Mátrai Ottó
Dénes István	Meszlényi Károly
Forbáth György	Moravek Gyögy
Forbáth Tamás	Moskovits György
Földes Géza	Neményi Tibor
Földes Tamás	Ornstein Andor
Fördös István	Preisich Péter
Friedmann Imre	Ditrói Puskás Attila
Galambos László	Sacher Tamás
Gergely Béla	Schmidek Péter
Gergely György	Schwarz György
Goldberger Miklós	Simon Imre
Gonda Miklós	Suchentrong Ferenc
Görög Ernő	Sugatagi Tamás
Grünwald Iván	Száva István
Hajdu Tamás	Török Péter
Halász Iván	Török Zoltán
Hillenbrand Ferenc	Vajda Lamm György
Hofbauer Péter	Vajna János
Hollós István	Vámos Andre
Ilkovits László	Vidor István

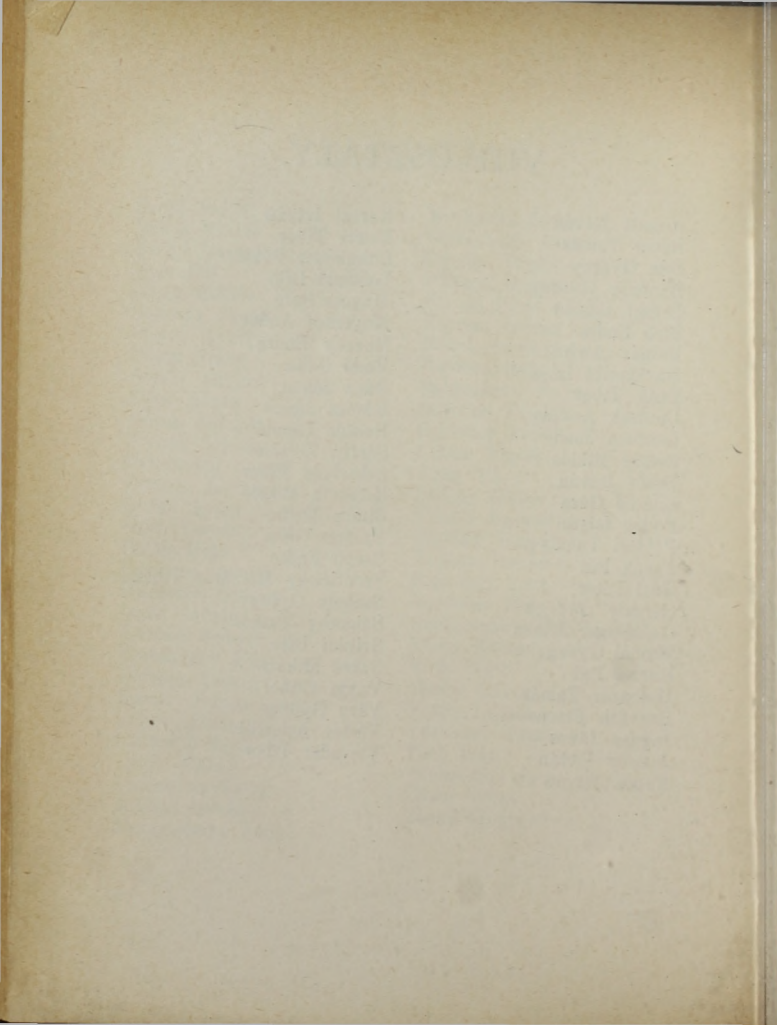
VII. OSZTÁLY.

Bachl József	Moskovics Endre
Bakos Miklós	Neidenbach Ákos
Barna István	Orován Tamás
Bass Pál	Palágyi Róbert
Bauer Miklós	Pártos Péter
Bánóczy Ferenc	Révész András
Bleyer György	Roboz István
Dlhos Andor	Rudas János
Erdély Miklós	Salusinszky Endre
Fehér János	Schmidt Elemér
Frank Sándor	Schröder Ferenc
Freund István	Singer Tamás
Friedmann József	Stein Tibor
Gergely István	Steiner Gábor
Grósz György	Szegfü András
Guth László	Szemlér Hugó
Heller Ottó	Székely István
Hermann Jenő	Szilvágyi Imre
Hlavathy György	Szommer Pál
Izsák István	Szulyovszky Tasziló
Katona Zoltán	Thein Károly
Keresztessy Pál	Vajk Péter
Kertész László	Varga Gábor
Komor Tamás	Varga László
Lakos István	Várkonyi Tamás
Laufer Róbert	Verő Iván
Lázár Gábor	Weber György
Lazarovits István	Zádor Géza
Márton István	Zsakó Gyula
Meggyesházy János	

VIII. OSZTÁLY.

Anhalt István	Karsai István
Bauer Tamás	Keleti Tibor
Bán György	Langfelder Péter
Bánóczy György	Lessényi Béla
Beregi László	Magoss Imre
Biró Endre	Mayerhof Andor
Bolgár András	Morvay Endre
Davidovits László	Radó Ödön
Deák Tibor	Rácز János
Deutsch András	Révész János
Deutsch Jenő	Rostás László
Ecséry Miklós	Sárffy Zoltán
Erdős István	Sebestyén Péter
Endrey Géza	Sebeszta Miklós
Fodor István	Simon Endre
Földesi Tamás	Spitzer Géza
Frank Pál	Szegő Endre
Gáti Péter	Szentlélek Mészáros Tihamér
Gergely György	Székely György
Goldberger Miksa	Szigethy Tamás
Hajnal György	Sziklai Béla
Hámor Pál	Szücs Mihály
Hofbauer Tamás	Vajda Gábor
Horváth Ferenc	Váry György
Ingusz János	Vértés Arisztid
Jakoby István	Visvader Tibor
Kabos István	

TARTALOM.

	Lap
Előszó	3
Riedl Frigyes	5

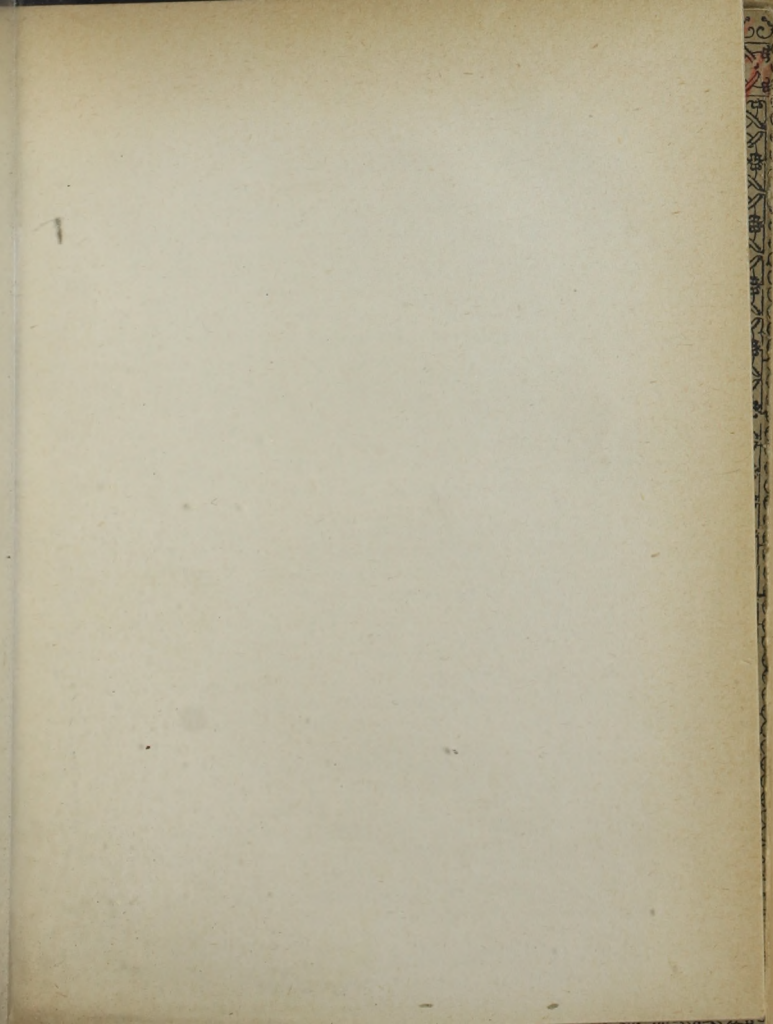
Riedl Frigyes: Vörösmarty Mihály élete és művei.

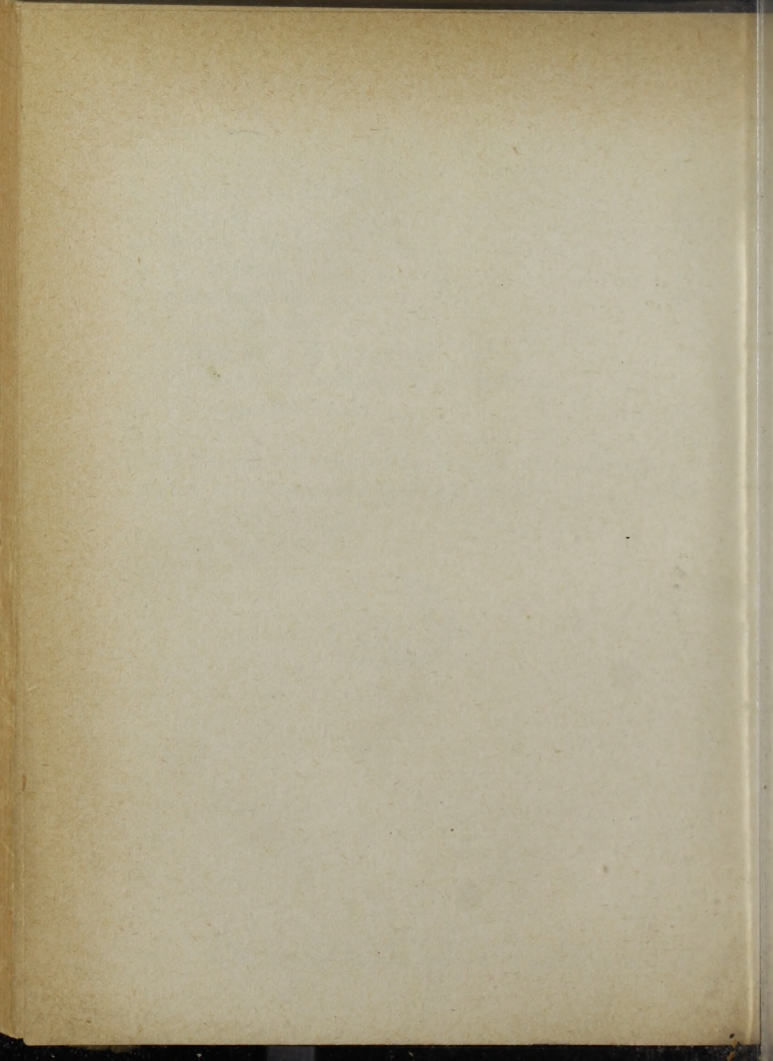
Bevezetés.

1. A tudományos irodalmi foglalkozás mód- szerei	9
2. Források	12
3. Vörösmarty alakja a magyar irodalomtör- ténethen	16
4. Ifjúkori hatások	18
5. Viszonyok, melyek Vörösmartyra hatottak	21
6. Ismerőseinek befolyása Vörösmartyra	40
7. Zalán futása	57
8. Cserhalom	77
9. Tündérvölgy	83
10. Délsziget	86
11. A <u>Rom</u>	91
12. <u>Magyarvár</u>	95
13. <u>Széplak</u>	97
14. <u>Epikus évek</u>	101
15. <u>Eger</u>	102
16. A két szomszédvár	110
17. Vörösmarty epikus tehetsége	121
18. Vörösmarty mint drámaíró	123

	Lap
19. Salamon	126
20. A bujdosók	128
21. Csongor és Tünde	129
22. Várnász	135
23. Marót bán	150
24. Az áldozat	161
25. Kineskeresők	163
26. A fátyol titkai	165
27. Czillei és a Hunyadiak	166
28. Vörösmarty drámáiról általában	167
29. Vörösmarty lírája	172
Befejezés	188
<i>Riedl Frigyes Vörösmarty Mihály élete és mű- vei c. egyetemi előadásának kiadói</i>	189

15. **Bessenyei György: Anyai oktatás.** (Budapesti II. ker. áll. tanítónőképző-intézet, Sebestyén Erzsébet tanár.) Ára 1— P.
16. **Bessenyei György: Magyarország. A magyar néző.** (A budapesti Mátyás király-reálgymnázium „Mátyás király” önképzőköre. Gazdag Lajos, Horváth L. László, Kovács Miklós, dr. vitéz Polgáry István tanár.) Ára 1— P.
17. **Hajnal Mátyás: Az Jesus szívét szerető sziveknek ajtatosságára.** 1629. (Budapesti Szent Margit-leánygimnázium.) Ára 2— P.
18. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai.** Harmadik sorozat. (A budapesti Bolyai-reáliskola önképzőköre. Dr. Lányi Ernő tanár.) Ára 1— P.
19. **Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai.** Negyedik sorozat. (Budapesti Berzsenyi Dániel-reálgymnázium. Dr. Halász László tanár.) Ára 1.50 P.
20. **Pázmány világa.** (Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. Dr. Brisits Frigyes tanár.) Ára 4— P.
21. **Tragédia magyar nyelven. Az Sophocles Electrájából nagyobb részre fordítottatott Pesti Bornemisza Péter deák által.** (Br. Diószeghy Erzsébet.) Ára 1— P.
22. **Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy.** (A kaposvári egyesületi leánygimnázium önképzőköre. Dr. Biczó Ferenc tanár.) Ára 2.50 P.
23. **Berzsenyi Dániel: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól.** (A kaposvári községi fiú felső kereskedelmi iskola önképzőköre. Dr. Merényi Oszkár tanár.) Ára 1— P.
24. **Régi magyar folyóiratok szemelvényekben.** Athenaeum, Életképek, Hölgyfutár. (Budapesti áll. Szent László-reálgymnázium. Dongó Orbán tanár.) Ára 1.50 P.
25. **Barcsay Ábrahám költeményei.** (A budapesti Verbőczy István-reálgymnázium VIII/A. osztálya. Szira Béla tanár.) Ára 2— P.
26. **Riedl Frigyes: Madách.** (A budapesti Ráskai Lea leánylíceum Riedl Frigyes önképzőköre. Dr. Hanvai Ilona, dr. Feltóthy Anna tanár.) Ára 2— P.
27. **Madách Imre levelezéséből.** (A pesti izr. hitközség reálgymnáziumának önképzőköre. Dr. Komlós Aladár tanár.) Ára 1.50 P.
28. **Horvát István Magyar Irodalomtörténete.** (A debreceni ref. gimnázium és a Dóczy-leánygimnázium ifjúsága. Dr. Pap Károly egyetemi tanár.) Ára 1.50 P.

29. **Magyar reneszánsz írók.** (A budapesti Berzsényi Dániel-reálgymnázium ifjúsága. Dr. Kardos Tibor tanár.) Ára 2— P.
30. **Greguss Ágost: Írói arcképek.** (Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. Dr. Mellinger Kamilla tanár.) Ára 4— P.
31. **Karaes Ferencné Takács Éva válogatott munkái.** (Kecskeméti Horthy Miklós ref. tanítónőképző-intézet tanári testülete és tanulói ifjúsága. Dr. Evva Gabriella tanár.) Ára 1.50 P.
32. **Verseyhy Ferenc: Rikóti Mátyás.** (Szolnoki állami reálgymnázium és a városi fiú felső kereskedelmi iskola ifjúsága. Dr. Pauka Tibor, Kemény László tanár.) Ára 2.50 P.
33. **Vachott Sándorné: Rajzok a multból. Emlékiratok.** (Szemelvények.) (Budapesti Baár-Madas református leányliceum önképzőköri ifjúsága. Papi Biró Izabella tanár.) Ára 1.50 P.
34. **Szeged a régi magyar irodalomban.** (Szegedi Református Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Bethlen Gábor köre. Bakó László ref. lelkész. Ára 1.50 P.
35. **(Kisdi Benedek) Cantus Catholici. 1651. I.** A budapesti Ranolder-intézet r. k. tanítóképző növendékeivel sajtó alá rendezte és kiadta Raffaelli R. Raffaella nővér, tanár. Ára 3-50 P.
36. **Sopron a régi magyar irodalomban.** Sajtó alá rendezte dr. vitéz Házi Jenő dr. Augusztinovicz Elemér tanár közreműködésével. Kiadta a soproni állami Széchenyi István gimnázium ifjúsága. Ára 2 P.

37. Riedl Frigyes:

Vörösmarty Mihály élete és művei.

Sajtó alá rendezte Dr. Szentgyörgyi László tanár. Kiadta a Budapesti V. ker. áll. Berzsényi Dániel gimnázium VI., VII., VIII. osztálya. Ára 3 P.

Az országos érdeklődést keltett sorozatot a legfelsőbb kulturális hatóság is szívesen támogatja.

A V. K. M. 30.449/932. V. ü. o. sz. alatt melegen ajánlja a M. I. R. köteteit a középiskolai tanári könyvtáraknak,

660—02—90/1931. sz. alatt a kereskedelmi iskolák és tanító-, valamint tanítónőképző-intézetek tanári könyvtárainak.